

1810.

Na osnovu člana 17 stav 9 Zakona o elektronskoj upravi („Službeni list CG“, broj 72/19), Vlada Crne Gore, na sjednici od 9. decembra 2021. godine, donijela je

UREDBU O TEHNIČKIM I DRUGIM USLOVIMA ZA KORIŠĆENJE INFORMACIONO- KOMUNIKACIONE MREŽE I NAČINU UPRAVLJANJA TOM MREŽOM

Član 1

Ovom uredbom propisuju se tehnički i drugi uslovi koje trebaju da ispunjavaju drugi subjekti za korišćenje informaciono-komunikacione mreže organa (u daljem tekstu: informaciono-komunikaciona mreža), način upravljanja informaciono-komunikacionom mrežom, izgled i sadržaj obrasca zahtjeva za korišćenje informaciono-komunikacione mreže od strane organa i obrasca zahtjeva za davanje saglasnosti drugim subjektima za korišćenje informaciono-komunikacione mreže, kao i druga pitanja od značaja za funkcionisanje informaciono-komunikacione mreže.

Član 2

Izrazi koji se u ovoj uredbi koriste za fizička lica u muškom rodu podrazumijevaju iste izraze u ženskom rodu.

Član 3

Izrazi upotrijebljeni u ovoj uredbi imaju sljedeća značenja:

- 1) **organi** su državni organi, organi državne uprave, državne agencije, državni fondovi i drugi nosioci javnih ovlašćenja;
- 2) **drugi subjekti** su organi lokalne samouprave, organi lokalne uprave, posebne i javne službe u smislu zakona kojim se uređuje lokalna samouprava, druga nezavisna i regulatorna tijela, kao i pravna i fizička lica koja vrše javna ovlašćenja;
- 3) **internet** je javno dostupna mreža podataka koja povezuje računare i računarske mreže korišćenjem različitih mrežnih protokola;
- 4) **anti-virus program** je program napravljen radi zaštite računara na način da može pronaći, spriječiti i ukloniti zlonamjerne programe koji su napravljeni sa namjerom da otežavaju rad mreže, a mogu oštetiti podatke i smanjiti sigurnost računara;
- 5) **radna jedinica** je računar koji službenik koristi u radu;
- 6) **enkriptovana komunikacija** je proces kojim se vrši izmjena podataka ili poruka tako da se podaci ili poruke učine nečitljivim za osobe kojima nijesu namijenjene;
- 7) **web servis** je softverska komponenta koja omogućava programsko povezivanje softvera i prenos podataka koji je realizovan na različitim platformama putem interneta ili lokalne mreže.

Član 4

Drugi subjekti mogu, u skladu sa Zakonom o elektronskoj upravi, da koriste informaciono-komunikacionu mrežu ako imaju:

- 1) računare i programe koji omogućavaju kreiranje sigurne, odnosno enkriptovane komunikacije;
- 2) prostor za smještanje informaciono-komunikacione mreže, koji je pod nadzorom 24 časa dnevno;
- 3) zaposleno ili angažovano lice koje ima stručna znanja za podešavanje i održavanje informaciono-komunikacione mreže.

Član 5

Informaciono-komunikacionom mrežom upravlja organ državne uprave nadležan za razvoj informacionog društva i elektronske uprave (u daljem tekstu: Ministarstvo) preko mrežnog administratora, koga ministar javne uprave, digitalnog društva i medija za to ovlasti.

Mrežni administrator:

- 1) obezbjeđuje dostupnost i bezbjednost informaciono-komunikacione mreže;
- 2) vrši podešavanje informaciono-komunikacione mreže u Ministarstvu;
- 3) vodi redovne evidencije o stanju informaciono-komunikacione mreže;
- 4) izrađuje analize stanja informaciono-komunikacione mreže.

Član 6

Zahtjev za korišćenje informaciono-komunikacione mreže organ podnosi na obrascu koji sadrži:

- 1) naziv organa koji podnosi zahtjev;
- 2) naziv organa čijem web servisu se traži pristup;
- 3) nazive web servisa kojima se traži pristup;
- 4) podatke o podnosiocu zahtjeva (ime i prezime, zvanje, kontakt telefon i e-mail adresa);
- 5) izjavu podnosioca zahtjeva o tačnosti unijetih podataka i svojeručni potpis;
- 6) datum podnošenja zahtjeva, mjesto za pečat, ime i prezime i potpis ovlašćenog lica u organu.

Obrazac zahtjeva iz stava 1 ovog člana sastavni je dio ove uredbe (Obrazac 1).

Član 7

Zahtjev za davanje saglasnosti za korišćenje informaciono-komunikacione mreže drugi subjekat podnosi na obrascu koji sadrži:

- 1) naziv drugog subjekta koji podnosi zahtjev;
- 2) naziv organa čijem web servisu se traži pristup;
- 3) nazive web servisa kojima se traži pristup;
- 4) podatke o podnosiocu zahtjeva (ime i prezime, zvanje, kontakt telefon i e-mail adresa);
- 5) podatke o ispunjenosti tehničkih i drugih uslova iz člana 4 ove uredbe;
- 6) izjavu podnosioca zahtjeva o tačnosti unijetih podataka i svojeručni potpis;
- 7) datum podnošenja zahtjeva, mjesto za pečat, ime i prezime i potpis ovlašćenog lica kod drugog subjekta.

Obrazac zahtjeva iz stava 1 ovog člana sastavni je dio ove uredbe (Obrazac 2).

Član 8

Organi i drugi subjekti koriste informaciono-komunikacionu mrežu savjesno i odgovorno, isključivo u službene, odnosno poslovne svrhe.

Ako organ, odnosno drugi subjekat sazna za informacije o zloupotrebi informaciono-komunikacione mreže od strane drugog lica, o tome obavještava starješinu organa i Ministarstvo.

Sve radne jedinice koje pristupaju informaciono-komunikacionoj mreži moraju da imaju aktivan anti-virus program, koji se redovno ažurira.

Organ, odnosno drugi subjekat ne može podešavati i mijenjati parametre anti-virus programa, bez saglasnosti Ministarstva.

Organ, odnosno drugi subjekat prijavljuje Ministarstvu svako neadekvatno funkcionisanje anti-virus programa, kao i svaku sumnju na postojanje zlonamjernih programa.

Član 9

Zaštitu od zlonamjernih programa na informaciono-komunikacionoj mreži Ministarstvo obezbjeđuje korišćenjem uređaja za filtriranje i usmjeravanje komunikacije sa interneta i iz informaciono-komunikacione mreže, upotrebom programskog rješenja za zaštitu od zlonamjernih programa.

Član 10

Ministarstvo može isključiti sa informaciono-komunikacione mreže organ, odnosno drugi subjekat ako:

- 1) ugrožava nesmetano korišćenje informaciono-komunikacione mreže;
- 2) neosnovano opterećuje informaciono-komunikacionu mrežu;
- 3) nedozvoljeno pristupa, upravlja, koristi, mijenja, objavljuje, oštećuje ili uništava podatke koji su dostupni u okviru informaciono-komunikacione mreže;
- 4) dodjeljuje pravo pristupa trećim licima, bez prethodne saglasnosti Ministarstva;
- 5) koristi radne jedinice i programe koji predstavljaju veliki bezbjednosni rizik za informaciono-komunikacionu mrežu.

Član 11

Informaciono-komunikaciona mreža je dostupna 24 časa dnevno, sedam dana u nedjelji, osim u slučaju nepredviđenih tehničkih problema.

Član 12

Ova uredba stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u „Službenom listu Crne Gore“.

Broj: 04-6457

Podgorica, 9.decembra 2021. godine.

Vlada Crne Gore
Predsjednik,
prof. **dr Zdravko Krivokapić**, s.r.

Zahtjev za korišćenje informaciono-komunikacione mreže za organe

Obrazac 1

Naziv organa koji podnosi zahtjev:	
------------------------------------	--

Naziv organa čijem web servisu se traži pristup:	
--	--

Nazivi web servisa kojima se traži pristup:	
---	--

Podaci o podnosiocu zahtjeva:	
Ime i prezime:	
Zvanje:	
Kontakt telefon:	
E-mail adresa:	

IZJAVA PODNOSIOCA ZAHTJEVA O TAČNOSTI UNIJETIH PODATAKA:
Pod punom krivičnom i materijalnom odgovornošću izjavljujem da su podaci iz ovog zahtjeva tačni i pouzdani. <p style="text-align: right;">..... (svojeručni potpis)</p>

Datum:
.....

M.P.

Ime i prezime ovlašćenog lica
.....
.....
(potpis ovlašćenog lica)

Zahtjev za davanje saglasnosti za korišćenje informaciono-komunikacione mreže za druge subjekte

Naziv drugog subjekta koji podnosi zahtjev:	
---	--

Naziv organa čijem web servisu se traži pristup:	
--	--

Nazivi web servisa kojima se traži pristup:	
---	--

Podaci o podnosiocu zahtjeva:	
Ime i prezime:	
Zvanje:	
Kontakt telefon:	
E-mail adresa:	

Podaci o ispunjenosti tehničkih i drugih uslova	
Ima računare i programe koji omogućavaju kreiranje sigurne, odnosno enkriptovane komunikacije	☐ DA ☐ NE
Prostor za smještanje informaciono-komunikacione mreže, koji je pod nadzorom 24 časa dnevno	☐ DA ☐ NE
Ima zaposleno ili angažovano lice koje ima stručna znanja za podešavanje i održavanje informaciono-komunikacione mreže	☐ DA ☐ NE

IZJAVA PODNOSIOCA ZAHTJEVA O TAČNOSTI UNIJETIH PODATAKA:
<p>Pod punom krivičnom i materijalnom odgovornošću izjavljujem da su podaci iz ovog zahtjeva tačni i pouzdani.</p> <p style="text-align: right;">..... (svojeručni potpis)</p>

Datum:
.....

Ime i prezime ovlašćenog lica
.....

M.P.

.....
(potpis ovlašćenog lica)

1811.

Na osnovu člana 18 stav 2 Zakona o zaradama zaposlenih u javnom sektoru („Službeni list CG”, br. 16/16, 83/16, 21/17, 12/18, 39/18, 42/18 i 34/19), Vlada Crne Gore, na sjednici od 1. decembra 2021. godine, donijela je

ODLUKU O IZMJENAMA ODLUKE O SPECIJALNOM DODATKU

Član 1

U Odluci o specijalnom dodatku („Službeni list CG”, br. 61/16 i 65/17) u članu 5 stav 1 riječi: “Odjeljenju za vojno obavještajne i bezbjednosne poslove,” zamjenjuju se riječima: “Obavještajno bezbjednosnom direktoratu”.

Član 2

U članu 6 stav 1 riječi: „Direktoratu za vanredne situacije” zamjenjuju se riječima: „Direktoratu za zaštitu i spašavanje”.

Član 3

Član 7 mijenja se i glasi:

„U organizacionoj jedinici Ministarstva unutrašnjih poslova koja vrši policijske poslove (u daljem tekstu: Policija), specijalni dodatak ostvaruje:

- rukovodilac Policijskog odjeljenja obrazovanog u skladu sa članom 26 Zakona o Specijalnom državnom tužilaštvu ("Službeni list CG", br. 10/15 i 53/16) u visini od 45% osnovne zarade;
- policijski službenik u Policijskom odjeljenju obrazovanom u skladu sa članom 26 Zakona o Specijalnom državnom tužilaštvu, u visini od 45% osnovne zarade;
- policijski službenik u Protivterorističkoj jedinici i Grupi za protivdiverzionu zaštitu, u visini od 30% osnovne zarade;
- policijski službenik u Posebnoj jedinici Policije i Jedinici za podršku i logistiku, u visini od 20% osnovne zarade.”

Član 4

Član 12 briše se.

Član 5

U članu 14 u uvodnoj rečenici stava 1 riječ “Zavodu“ zamjenjuje se riječju „Upravi”.

U tački 2 riječi: „Kazneno - popravnom domu Podgorica” zamjenjuju se riječima: „Zatvoru za duge kazne Podgorica”.

U podtački b) alineja 3 riječi: „C odjeljenju“ zamjenjuju se riječima: „A, B, C, D i F odjeljenjima”.

Alineja 4 briše se.

Član 6

U članu 15 stav 1 riječi: „Upravi carina,” zamjenjuju se riječima: „Upravi prihoda i carina”.

Član 7

Ova odluka stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u „Službenom listu Crne Gore”.

Broj: 04-6247/2

Podgorica, 1. decembra 2021. godine

Vlada Crne Gore
Predsjednik,
prof. dr **Zdravko Krivokapić**, s.r.

1812.

Na osnovu člana 50 Opšteg zakona o obrazovanju i vaspitanju („Službeni list RCG”, br. 64/02, 31/05 i 49/07 i „Službeni list CG”, br. 45/10, 45/11, 36/13, 39/13, 47/17 i 59/21) i člana 18 stav 1 Zakona o upravnom postupku („Službeni list CG”, br. 56/14, 20/15, 40/16 i 37/17), Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta donijelo je

R J E Š E N j E
O IZDAVANJU LICENCE PRIVATNOJ USTANOVI AUTO ŠKOLA „AUTO ŠKOLA BOLID”, PODGORICA

1. Izdaje se licenca za rad Privatnoj ustanovi Auto škola „Auto škola Bolid”, sa sjedištem u Podgorici, vlasništvo AMK „Bolid“ i Buda Nikolića, iz Podgorice, koja ispunjava uslove za osposobljavanje kandidata za vozače motornih vozila kategorija A1, A2, A, B, B+E, C, C+E i D.

2. Ovo rješenje stupa na snagu danom donošenja, a objaviće se u „Službenom listu Crne Gore”.

UPI-17/4-03-341/21-4702

Podgorica, 23. novembra 2021. godine

Ministarka,
prof.dr **Vesna Bratić**, s.r.

1813.

Na osnovu člana 44 stav 2 tačka 3 Zakona o Centralnoj banci Crne Gore („Službeni list CG”, br. 40/10, 6/13 i 70/17) i člana 141 Zakona o kreditnim institucijama („Službeni list CG”, br. 72/19 i 8/21), Savjet Centralne banke Crne Gore, na sjednici od 22. decembra 2021. godine, donio je

**ODLUKU
O STOPI KONTRACIKLIČNOG BAFERA KAPITALA**

Predmet

Član 1

Ovom odlukom određuje se stopa kontracikličnog bafera kapitala za teritoriju Crne Gore, za prvi kvartal 2022. godine.

Stopa kontracikličnog bafera kapitala

Član 2

Stopa kontracikličnog bafera kapitala iz člana 1 ove odluke je 0% ukupnog iznosa izloženosti riziku.

Izveštavanje Centralne banke Crne Crne Gore

Član 3

O kontracikličnom bafetu kapitala izračunatom primjenom stope iz člana 2 ove odluke kreditne institucije izvještavaju Centralnu banku Crne Gore, na način i u rokovima propisanim Odlukom o izvještajima koji se dostavljaju Centralnoj banci Crne Gore („Službeni list CG“, broj 128/20).

Stupanje na snagu

Član 4

Ova odluka stupa na snagu narednog dana od dana objavljivanja u „Službenom listu Crne Gore“, a primjenjivaće se od 1. januara 2022. godine.

O.br. 0101- 8692-4/2021

Podgorica, 22. decembar 2021. godine

Savjet Centralne Banke Crne Gore
Predsjedavajući Guverner,
dr **Radoje Žugić**, s.r.

1814.

Na osnovu člana 44 stav 2 tačka 3 Zakona o Centralnoj banci Crne Gore („Službeni list CG“, br. 40/10, 6/13 i 70/17) i člana 117 Zakona o kreditnim institucijama („Službeni list CG“, br. 72/19 i 8/21), Savjet Centralne banke Crne Gore, na sjednici održanoj 22. decembra 2021. godine, donio je

O D L U K U O MINIMALNIM STANDARDIMA ZA UPRAVLJANJE RIZICIMA U KREDITNIM INSTITUCIJAMA

I. OSNOVNE ODREDBE

Predmet

Član 1

Ovom odlukom se propisuju minimalni standardi za upravljanje rizicima kojima je kreditna institucija izložena ili bi mogla biti izložena u svom poslovanju.

Rizici kojima je kreditna institucija izložena ili bi mogla biti izložena u poslovanju

Član 2

Rizici kojima je kreditna institucija izložena ili bi mogla biti izložena u poslovanju, u smislu člana 1 ove odluke, su rizici obuhvaćeni članom 105 stav 2 Zakona o kreditnim institucijama („Službeni list CG“, br. 72/19 i 8/21) – (u daljem tekstu: Zakon) izuzev onih rizika čije upravljanje je utvrđeno posebnim propisom Centralne banke Crne Gore (u daljem tekstu: Centralna banka).

Značenje izraza

Član 3

Izrazi upotrijebljeni u ovoj odluci imaju sljedeća značenja:

- 1) **rizični profil** je mjera, odnosno procjena svih rizika kojima je ili bi mogla da bude izložena kreditna institucija u svom poslovanju;
- 2) **kultura rizika** su norme, stavovi i ponašanja koji su povezani sa sviješću o rizicima, preuzimanjem rizika i upravljanjem rizicima, kao i kontrolama na osnovu kojih se donose odluke o rizicima;
- 3) **sklonost ka preuzimanju rizika** (*engl. risk appetite*) je nivo i vrste rizika koje je kreditna institucija spremna da preuzme u okviru svoje sposobnosti podnošenja rizika kako bi ostvarila svoje strateške ciljeve;
- 4) **kontrolisanje rizika** je sveukupnost strateških ciljeva, metoda, kriterijuma i postupaka koji se sprovode radi preuzimanja, izbjegavanja, smanjenja ili prenosa utvrđenog rizika;
- 5) **testiranje otpornosti na stres** je procjena uticaja određenih događaja i procesa, uključujući mikroekonomske i makroekonomske scenarije, na ukupnu kapitalnu poziciju kreditne institucije ili na izvore finansiranja i likvidnost projekcijom izvora kapitala i kapitalnih zahtjeva kreditne institucije ili uticaja šokova na ukupnu likvidnosnu poziciju kreditne institucije, uključujući i određivanje kapitalnih zahtjeva;
- 6) **reputacioni rizik** je rizik gubitka povjerenja u integritet kreditne institucije zbog negativnog mišljenja javnosti o poslovnoj praksi kreditne institucije, bez obzira da li postoji osnov za takvo mišljenje;
- 7) **rizik zemlje** je:
 - rizik da centralna vlada, centralna banka i/ili subjekti koji imaju tretman centralne vlade neće izmiriti svoje obaveze prema domaćim povjeriocima i/ili povjeriocima u drugim državama; i
 - rizik da druga ugovorna strana sa sjedištem ili prebivalištem izvan Crne Gore zbog ekonomskih i političkih činilaca koji su specifični za zemlju u kojoj druga ugovorna strana ima sjedište ili prebivalište neće izmiriti svoje obaveze.
- 8) **rizik modela** je rizik gubitka koji bi kreditna institucija mogla da pretrpi zbog odluka koje bi se mogle prije svega zasnivati na rezultatima internih modela, i to zbog grešaka u oblikovanju, primjeni ili upotrebi tih modela;
- 9) **strateški rizik** je rizik gubitka do kojeg dolazi zbog donošenja pogrešnih poslovnih odluka, neprilagodljivosti promjenama u ekonomskom okruženju i slično;
- 10) **informacioni sistem (IS)** je sveobuhvatni skup tehničke infrastrukture (softverska i hardverska imovina), organizacije, ljudi i postupaka za generisanje, prikupljanje, čuvanje, prenos, prikazivanje, korišćenje, modifikaciju i druge postupke obrade informacija;
- 11) **resursi informacionog sistema** obuhvataju softversku, hardversku i informacionu imovinu, ljude i procese;
- 12) **softverska imovina** (softverske komponente IS) obuhvata sve tipove aplikativnog i sistemskog softvera, baze podataka, razvojne alate, uslužne programe i ostali softver;
- 13) **hardverska imovina** (hardverske komponente IS) obuhvata računare i računarsku opremu, komunikacionu opremu, medije za čuvanje podataka i ostalu tehničku opremu koja podržava rad informacionog sistema;
- 14) **informaciona imovina** obuhvata podatke u bazama podataka, datoteke sa podacima, programski kod, konfiguraciju hardverske imovine, tehničku i korisničku dokumentaciju, izvještaje, strategije, politike, procedure, ostala interna akta i slično;
- 15) **informaciona tehnologija (IT)** je kombinacija hardverske i softverske imovine koja omogućava automatizovano generisanje, prikupljanje, obradu, čuvanje, prenos, prikazivanje i/ili korišćenje informacija;
- 16) **IT sistem** je informaciona tehnologija uređena kao dio mehanizma ili međusobno povezane mreže koja pruža podršku poslovanju kreditne institucije;

- 17) **IT servis** je usluga koju IT sistem pruža unutrašnjim ili spoljnim korisnicima informacionog sistema;
- 18) **IT projekat** je svaki projekat ili njegov dio u kojem se IT sistemi ili servisi mijenjaju, zamjenjuju, stavljaju van upotrebe ili implementiraju. IT projektom se smatraju i oni projekti koji su sastavni dio širih IT projektnih programa ili projektnih programa transformacije poslovanja;
- 19) **korisnici informacionog sistema** su sva lica koja su ovlašćena da razvijaju, održavaju i/ili koriste informacioni sistem (zaposleni u kreditnoj instituciji, zaposleni kod pružaoca usluge koji pristupaju informacionom sistemu kreditne institucije, klijenti koji informacionom sistemu kreditne institucije pristupaju preko elektronskih interaktivnih kanala komunikacije itd.);
- 20) **rizik informacionog sistema** je rizik nastanka negativnih efekata na finansijski rezultat i kapital kreditne institucije, ostvarenje njenih poslovnih ciljeva, kao i poslovanje u skladu sa propisima, usljed neadekvatnog upravljanja informacionim sistemom, ili zbog druge slabosti tog sistema koja negativno utiče na njegovu funkcionalnost ili sigurnost;
- 21) **incident** je jedan ili više povezanih događaja koji nijesu planirani, a koji su ili će vjerovatno narušiti sigurnost ili funkcionalnost informacionog sistema kreditne institucije;
- 22) **informaciona sigurnost** je stanje u kojem samo ovlašćeni korisnici (povjerljivost) imaju pristup tačnim i kompletnim informacijama (integritet) kada za tim imaju potrebu (dostupnost);
- 23) **povjerljivost informacije** znači da informacija nije otkrivena ili dostupna neovlašćenim licima;
- 24) **integritet informacije** znači da informacija, odnosno podatak nije, neovlašćeno ili nepredviđeno promijenjen;
- 25) **dostupnost informacije** znači da ovlašćeno lice može blagovremeno pristupiti informaciji i iskoristiti je;
- 26) **pouzdanost informacionog sistema** znači da informacioni sistem funkcioniše dosljedno i očekivano i da daje očekivane, tačne rezultate;
- 27) **rizik ročne neusklađenosti kamatnih stopa** (*eng. gap risk*) je rizik koji proizilazi iz ročne strukture instrumenata koji su osjetljivi na kamatne stope koja proizilazi iz razlika u vremenu promjene njihove stope, što obuhvata promjene ročne strukture kamatnih stopa koje se pojavljuju dosljedno na krivoj prinosa (paralelni rizik) ili diferencijalno po periodu (neparalelni rizik);
- 28) **bazni rizik** (*eng. basis risk*) je rizik koji proizilazi iz uticaja relativnih promjena kamatnih stopa na instrumente koji su osjetljivi na kamatne stope koji imaju slične rokove dospjeća, ali koji se vrednuju primjenom različitih indeksa kamatnih stopa, a taj rizik proizilazi iz nesavršenosti korelacije u prilagođavanju stopa koje su zarađene i plaćene za različite instrumente koji su osjetljivi na kamatne stope sa generalno sličnim karakteristikama promjene kamatnih stopa;
- 29) **rizik opcije** (*eng. option risk*) je rizik koji proizilazi iz opcija, pri kojem kreditna institucija ili njen klijent može da promijeni nivo i ročnost novčanih tokova, odnosno rizik koji proizilazi iz instrumenata koji su osjetljivi na kamatne stope u okviru kojih je vjerovatno da će njihov imalac iskoristiti opciju, ako je to u njegovom finansijskom interesu i rizik koji proizilazi iz fleksibilnosti ugrađene opcije implicitno ili u sklopu instrumenata koji su osjetljivi na kamatne stope, na način da promjene kamatnih stopa mogu da utiču na promjenu ponašanja klijenta.

II. PRAVILA O UPRAVLJANJU RIZICIMA

Sistem upravljanja rizicima

Član 4

- (1) Sistem upravljanja rizicima, u smislu ove odluke, je sveobuhvatnost organizacione strukture, pravila, procesa, postupaka, sistema i resursa za utvrđivanje, mjerenje, procjenjivanje, kontrolu, praćenje i izvještavanje o izloženosti rizicima, odnosno upravljanje rizicima u cjelini i podrazumijeva uspostavljanje odgovarajućeg korporativnog upravljanja, kulture rizika i donošenje strategije, politike i ostalih internih akata za upravljanje rizicima.
- (2) Radi uspostavljanja sistema upravljanja rizicima kreditna institucija je dužna da:
 - 1) odredi zaposlene koji će biti uključeni u sistem upravljanja rizicima;
 - 2) uspostavi i adekvatno dokumentuje proces upravljanja rizicima koji obuhvata utvrđivanje i usklađivanje rizičnog profila sa sklonošću ka preuzimanju rizika;
 - 3) uspostavi, prati i održava interne limite izloženosti koji će biti u skladu sa sklonošću ka preuzimanju rizika, odnosno koji će biti srazmjerni finansijskoj snazi, strateškim ciljevima i nivou kapitala kreditne institucije;
 - 4) kontinuirano utvrđuje rizike kojima je izložena ili bi mogla biti izložena u svom poslovanju i da analizira uzroke izloženosti tim rizicima;
 - 5) redovno mjeri, odnosno procjenjuje i kontroliše rizike kojima je izložena u poslovanju;
 - 6) jasno odredi kriterijume i procedure za tretman, odnosno način upravljanja rizikom – preuzimanje, ublažavanje ili prenos rizika na drugu stranu, uzimajući u obzir postojeći i željeni rizični profil i sklonost ka preuzimanju rizika, kao i da adekvatno dokumentuje način i razloge odabranog tretmana, odnosno načina upravljanja rizikom;
 - 7) sprovodi periodično testiranje otpornosti na stres;
 - 8) uspostavi sistem redovnog praćenja i izvještavanja nadležnih organa u kreditnoj instituciji o izloženosti rizicima i rezultatima sprovedenog testiranja otpornosti na stres.
- (3) Kreditna institucija je dužna da na adekvatan način prati rizike koje je prenijela na treću stranu, posebno rizik koncentracije koji može nastati po tom osnovu.
- (4) Za potrebe stava 2 tačka 4 ovog člana, kreditna institucija je dužna da obezbijedi da se transakcije sa povezanim licima prate kako bi se rizici koji iz njih proizilaze adekvatno identifikovali i procijenili.
- (5) Za potrebe stava 2 tač. 5 i 6 ovog člana, kreditna institucija je dužna da uzme u obzir i efekte potencijalnog uticaja

značajnih makroekonomskih trendova i podataka na izloženosti rizicima i pojedine portfolije.

(6) Informacije iz stava 2 tačka 8 ovog člana naročito obuhvataju informacije o izloženosti pojedinim rizicima i ključnim pokazateljima rizika, uključujući informacije o rizičnom profilu i njegovim promjenama, podatke o značajnim gubicima, informacije o mjerama i aktivnostima koje namjeravaju da se preduzmu ili su preduzete radi tretmana rizika, informacije o prekoračenju definisanih internih limita izloženosti i ostalim izuzecima od postupanja u skladu sa internim aktima, uključujući i izuzetke od utvrđene sklonosti ka preuzimanju rizika i informacije o pozitivnim i negativnim promjenama u pokazateljima poslovanja koje upućuju ili mogu da upućuju na promjenu izloženosti riziku.

(7) Kreditna institucija je dužna da obezbijedi primjenu čvrstog sistema upravljanja rizicima u kreditnoj instituciji kroz funkciju kontrole rizika koja je odgovorna za dalju identifikaciju, praćenje, analiziranje, mjerenje, upravljanje i izvještavanje o rizicima čineći drugu liniju odbrane, nezavisno od poslovnih linija kreditne institucije koje kontroliše, a koje, s obzirom na to da preuzimaju rizike u poslovanju i da su zadužene da njima direktno operativno upravljaju na dnevnom nivou, zbog čega su takođe dužne da imaju adekvatne procese i kontrole za identifikaciju, praćenje, analiziranje, mjerenje, upravljanje i izvještavanje o rizicima koje su preuzele, predstavljaju prvu liniju odbrane.

Strategija upravljanja rizicima

Član 5

(1) Strategija upravljanja rizicima predstavlja jedan ili više internih akata koji obuhvataju ciljeve i osnovne principe preuzimanja i upravljanja rizicima, kao i sklonost ka preuzimanju rizika, koja bi trebalo da bude adekvatno izražena kroz interne limite izloženosti.

(2) Kreditna institucija je dužna da, pri određivanju sklonosti ka preuzimanju rizika, uzme u obzir kvantitativne informacije ili rezultate modela za mjerenje, odnosno procjenu izloženosti riziku, kao i odgovarajuće kvalitativne informacije, kao što su stručna procjena i kritička analiza.

(3) Kreditna institucija je dužna da redovno usklađuje strategiju upravljanja rizicima sa opštom strategijom, uzimajući u obzir kretanja na tržištu na kojem kreditna institucija posluje i promjene u okviru kreditne institucije (npr. promjene u strukturi aktive i prihoda, povećanje složenosti poslovanja, promjene rizičnog profila, geografsko širenje, spajanja, pripajanja i uvođenje novih proizvoda i poslovnih linija).

Politike upravljanja rizicima

Član 6

(1) Politike upravljanja rizicima čine jedan ili više internih akata koji naročito obuhvataju:

- 1) određivanje sklonosti ka preuzimanju rizika za pojedine rizike;
- 2) jasne linije ovlašćenja i odgovornosti za upravljanje rizicima u okviru kreditne institucije;
- 3) metodologiju utvrđivanja i mjerenja, odnosno procjenjivanja rizika kojem je kreditna institucija izložena ili bi mogla biti izložena u svom poslovanju, uključujući metodologiju testiranja otpornosti na stres;
- 4) interne limite i kontrole, kao i procedure za kontrolisanje i praćenje rizika;
- 5) procedure i mjere koje je potrebno preduzeti u slučaju da se utvrdi da postoji odstupanje u odnosu na usvojene politike i procedure, uključujući moguće buduće ili stvarno prekoračenje internih limita;
- 6) procedure i mjere u slučaju kriznih situacija; i
- 7) ako je primjenljivo, upravljanje rizicima u okviru grupe.

(2) Za potrebe stava 1 tačka 5 ovog člana, mjere koje je potrebno preduzeti treba da, kao minimum sadrže sljedeće:

- 1) utvrđivanje razloga nastanka odstupanja od usvojenih politika i procedura, odnosno prekoračenja internih limita;
- 2) procjene nivoa mogućeg ili stvarnog prekoračenja internog limita;
- 3) eskalaciju na odgovorne nivoe;
- 4) praćenje ishoda nastalog prekoračenja;
- 5) vođenje evidencije o odstupanjima od politika i procedura i prekoračenjima internih limita.

(3) Politike iz stava 1 ovog člana, moraju biti, jasno definisane i dokumentovane i dostupne svim zaposlenim kreditne institucije koji su uključeni u proces preuzimanja i upravljanja rizicima.

(4) Kreditna institucija je dužna da preispituje i u slučaju potrebe ažurira politike iz stava 1 ovog člana, najmanje jednom godišnje, kao i pri svakoj značajnoj promjeni izloženosti rizicima i da obezbijedi njihovu primjenu na nivou cijele kreditne institucije.

Novi proizvodi i značajne promjene

Član 7

(1) Kreditna institucija je dužna da u okviru upravljanja rizicima, vršeći funkciju kontrole rizika u skladu sa odredbama propisa kojim se utvrđuje sistem upravljanja u kreditnoj instituciji, obuhvati i rizike koji proizilaze iz uvođenja novih proizvoda ili usluga, sprovođenja značajnih promjena u postojećim proizvodima ili uslugama, uključujući značajne promjene procesa (npr. nove eksternalizacije) i sistema (npr. promjene u informacionom sistemu) koji su povezani sa tim proizvodima ili uslugama, vanredne transakcije koje se mogu pojaviti kao posljedica navedenog, kao i ulazak na nova tržišta i trgovanje novim instrumentima.

(2) Značajne promjene ili vanredne transakcije iz stava 1 ovog člana se naročito odnose na:

- 1) spajanje i pripajanje kreditnih institucija, uključujući moguće posljedice u slučaju sprovedene nedovoljne dubinske analize (engl. due dilligence) kojom se nijesu utvrdili svi rizici i obaveze koji su nastali nakon spajanja

- ili pripajanja;
 - 2) osnivanje novih zavisnih društava ili društava za posebne namjene;
 - 3) nove proizvode;
 - 4) promjene sistema i procedura upravljanja rizicima; i
 - 5) promjene u organizacionoj strukturi kreditne institucije.
- (3) Kreditna institucija je dužna da internim aktima propiše kriterijume i procedure uvođenja novih proizvoda ili usluga iz stava 1 ovog člana i da u okviru toga naročito:
- 1) definiše šta smatra novim proizvodom ili uslugom i njihovom značajnom promjenom;
 - 2) uspostavi postupke i procedure za uvođenje novih proizvoda ili usluga;
 - 3) odredi ovlašćenja i odgovornosti za odobravanje i verifikaciju novih proizvoda ili usluga.
- (4) Kreditna institucija je dužna da prije uvođenja novih proizvoda ili usluga, izvrši analizu rizika koji iz toga proizilaze, a naročito da:
- 1) opiše novi proizvod;
 - 2) sprovede analizu uticaja novog proizvoda na sadašnju i buduću izloženost rizicima kreditne institucije, njenu adekvatnost kapitala i profitabilnost;
 - 3) obezbijedi potrebne organizacione, tehničke i ljudske resurse;
 - 4) izvrši objektivnu procjenu svih rizika nastalih iz novih aktivnosti korišćenjem različitih scenarija;
 - 5) izvrši procjenu da li uvođenje novog proizvoda ili usluge uzrokuje potencijalne slabosti u upravljanju rizicima i internim kontrolama;
 - 6) procijeni sposobnost kreditne institucije da efikasno upravlja novim rizicima;
 - 7) odredi procedure za upravljanje rizicima koji su povezani sa novim proizvodima; i
 - 8) ispuni računovodstvene, poreske i pravne zahtjeve, uključujući i zahtjeve Centralne banke.

Testiranje otpornosti na stres

Član 8

- (1) Kreditna institucija je dužna da u okviru upravljanja rizicima sprovodi testiranje otpornosti na stres na nivou značajnog rizika kojem je izložena, na nivou pojedinog portfolija i na nivou cijele kreditne institucije, odnosno ako je primjenljivo, grupe kreditnih institucija.
- (2) Kreditna institucija je dužna da u politikama i procedurama kojima se uređuje testiranje otpornosti na stres utvrdi naročito:
- 1) vrste testiranja otpornosti na stres i njihove ciljeve;
 - 2) učestalost kojom se sprovode pojedine vrste testova otpornosti na stres, a najmanje jednom kvartalno;
 - 3) transparentne i konzistentne linije odgovornosti i postupke;
 - 4) pri sprovođenju testiranja otpornosti na stres na konsolidovanoj osnovi popis subjekata koji su obuhvaćeni testiranjem, kao i opseg testiranja koje se sprovodi na nivou pojedinih subjekata;
 - 5) infrastrukturu podataka koji se koriste pri testiranju otpornosti na stres;
 - 6) opis metodologije testiranja otpornosti na stres, uključujući opis internih modela ukoliko su korišćeni; i
 - 7) pretpostavke koje se uzimaju u obzir u prilikom testiranja otpornosti na stres, kao i mjere koje treba da se sprovedu na osnovu rezultata tog testiranja; i
 - 8) način izvještavanja rukovodstva o rezultatima sprovedenog testiranja.
- (3) Funkcija kontrole rizika dužna je da sagledava redovno rezultate testiranja otpornosti na stres, periodično adekvatnost definisanih pretpostavki i scenarija i da u slučaju potrebe, nezavisno od ostalih organizacionih djelova koji vrše testiranje otpornosti na stres, sprovodi to testiranje i izvještava upravni odbor kreditne institucije o dobijenim rezultatima.
- (4) Matična kreditna institucija u Crnoj Gori dužna je da sprovodi testiranje otpornosti na stres na konsolidovanoj osnovi, a zahtjevi iz ove odluke koji se odnose na sprovođenje testiranja otpornosti na stres pojedinačne kreditne institucije primjenjuju se i na konsolidovanoj osnovi.
- (5) Kreditna institucija je dužna da testiranje otpornosti na stres vrši korišćenjem analize osjetljivosti, analize scenarija, kao i obrnutog stresnog testiranja, uzimajući u obzir fazu ekonomskog ciklusa u kojoj se privreda nalazi, kao i da se obezbijedi da se to testiranje ne zasniva isključivo na istorijskim iskustvima, i da je potrebno uključiti hipotetičke scenarije i eksterne izvore podataka, a stresni testovi treba da uključuju različite intenzitete efekata i najmanje jedan scenario mora da uključi značajnu ekonomsku recesiju.
- (6) Kreditna institucija je dužna da obezbijedi da postupak sprovođenja testiranja otpornosti na stres bude podržan adekvatnom infrastrukturom podataka koja je zasnovana na efikasnoj agregaciji rizika i izvještavanju o rizicima.
- (7) Kreditna institucija je dužna da rezultate testiranja otpornosti na stres uzme u obzir prilikom:
- 1) revidiranja strateškog planiranja;
 - 2) preispitivanja sklonosti preuzimanju rizika;
 - 3) preispitivanja politike izvora finansiranja;
 - 4) preispitivanja internih limita;

- 5) korišćenja tehnika zaštite od rizika;
- 6) procjene adekvatnosti kapitala i likvidnosti; i
- 7) revidiranja ili razvoja aktivnosti povezanih sa planovima postupanja u kriznim situacijama i planovima oporavka.

(8) Kreditna institucija je dužna da redovno, a najmanje jednom godišnje, kao i pri svakoj značajnoj promjeni izloženosti rizicima, procjenjuje adekvatnost sprovođenja testiranja otpornosti na stres i procjenom obuhvati:

- 1) učestalost testiranja i njihovu usklađenost sa ciljevima;
- 2) potrebu daljeg razvoja;
- 3) adekvatnost izvještavanja relevantnih zaposlenih, tijela i organa u kreditnoj instituciji;
- 4) kvalitet korišćenih podataka i ostalih informacija; i
- 5) adekvatnost dokumentovanja rezultata testiranja.

(9) Kreditna institucija je dužna da adekvatno dokumentuje postupak sprovođenja testiranja otpornosti na stres i da tu dokumentaciju redovno ažurira.

(10) Kreditna institucija je dužna da obezbijedi da je postupak sprovođenja testiranja otpornosti na stres uključen u program rada interne revizije

Zadaci višeg rukovodstva u upravljanju rizicima

Član 9

Više rukovodstvo je dužno da u okviru upravljanja rizicima:

- 1) sprovodi strategije i politike za preuzimanje i upravljanje rizicima;
- 2) sprovodi i održava proces upravljanja rizicima;
- 3) sprovodi procedure i daje uputstva i smjernice za obavljanje poslovnih aktivnosti kreditne institucije iz kojih proizilaze izloženosti rizicima;
- 4) održava efektivnost internih kontrola ugrađenih u sistem upravljanja rizicima; i
- 5) sprovodi odgovarajuće procedure za procjenu efekata uvođenja novih proizvoda i njihovih značajnih izmjena na izloženost kreditne institucije rizicima.

III. UPRAVLJANJE KREDITNIM RIZIKOM I RIZICIMA POVEZANIM SA KREDITNIM RIZIKOM

3.1. Kreditni rizik i rizik druge ugovorne strane

Organizacioni zahtjevi u vezi sa kreditnim rizikom

Član 10

(1) Kreditna institucija je dužna da obezbijedi jasnu operativnu i organizacionu razdvojenost poslova ugovaranja transakcija od poslova kontrole rizika i poslova podrške poslovanju.

(2) Proces donošenja odluke o odobravanju kreditnih izloženosti obuhvata:

- 1) utvrđivanje kriterijuma, politika i procedura za odobravanje novih i restrukturiranje postojećih izloženosti;
- 2) utvrđivanje pravila odobravanja na nivou pojedinačnih dužnika i davalaca kolaterala i na nivou grupe lica koja su povezana sa dužnikom i davaocem kolaterala, u zavisnosti od iznosa i rizičnosti izloženosti;
- 3) utvrđivanje nadležnosti i odgovornosti nadležnih organa unutar kreditne institucije za odobravanje izloženosti u zavisnosti od iznosa i rizičnosti;
- 4) uključenost funkcije kontrole rizika u proces donošenja odluka o odobravanju materijalno značajnih izloženosti kroz obezbjeđivanje nezavisnih informacija, analiza i procjena o izloženosti riziku, odnosno kroz davanje savjeta na predloge poslovnih jedinica za preuzimanje rizika i izvještavanje upravnog odbora, nadzornog odbora ili odgovarajućeg radnog tijela nadzornog odbora da li su te odluke u skladu sa sklonošću ka preuzimanju rizika i strategijom upravljanja rizicima kreditne institucije, pri čemu je odgovornost o odobrenju isključivo na poslovnim jedinicama, upravnom i nadzornom odboru kreditne institucije ili odgovarajućem radnom tijelu nadzornog odbora;
- 5) mogućnost da kreditne izloženosti koje nijesu materijalno značajne, može da odobri lice odgovorno za ugovaranje transakcija, u kom slučaju kreditna institucija utvrđuje kriterijume za te izloženosti i pravila odobravanja koja uključuju njihovo grupisanje prema sličnim karakteristikama i pravila njihovog praćenja na grupnoj osnovi.

(3) Kreditna institucija je dužna da odredi pravila o načinu donošenja odluke o odobravanju kreditne izloženosti u slučaju kada je lice koje je odgovorno za rad funkcije kontrole rizika ili drugo lice ovlašćeno za nezavisnu procjenu kreditnog rizika iskazalo negativno mišljenje u vezi sa donošenjem takve odluke.

(4) Kreditna institucija je dužna da obezbijedi da se poslovi ugovaranja transakcija ne obavljaju u okviru iste organizacione jedinice koja obavlja poslove koji se odnose na vrednovanje aktive, klasifikaciju aktive i obračun rezervacija za potencijalne kreditne gubitke.

Kreditni proces

Član 11

Kreditni proces obuhvata naročito:

- 1) proces odobravanja kreditne izloženosti;
- 2) proces praćenja rizika kreditne izloženosti;
- 3) analizu izloženosti kreditnom riziku;
- 4) sistem ranog upozorenja;
- 5) upravljanje nekvalitetnim kreditima;
- 6) upravljanje restrukturiranim kreditima;
- 7) proces klasifikacije i vrednovanja stavki bilanske aktive i vanbilansnih stavki na način utvrđen posebnim propisom Centralne banke; i
- 8) vođenje evidencije o kreditnim izloženostima.

Proces odobravanja kreditne izloženosti

Član 12

(1) Prije odobravanja kreditne izloženosti, tokom trajanja ugovornog odnosa na osnovu kojeg je nastala kreditna izloženost i svakog značajnog naknadnog povećanja iznosa kreditne izloženosti, kreditna institucija je dužna da procjenjuje kreditnu sposobnost dužnika i urednost u izmirivanju njegovih obaveza prema kreditnoj instituciji i drugim povjeriocima.

(2) Prije odobravanja kreditne izloženosti, kreditna institucija je dužna da, pored kreditne sposobnosti dužnika, procijeni kvalitet, utrživost, raspoloživost, vrijednost i pravnu valjanost kolaterala, kao i kreditnu sposobnost davaoca kolaterala, ako vrijednost kolaterala u velikoj mjeri zavisi od kreditne sposobnosti davaoca kolaterala koji je treća strana.

(3) Procjena kreditne sposobnosti dužnika vrši se u skladu sa kriterijumima koje je kreditna institucija utvrdila internim aktom, uzimajući u obzir i zahtjeve utvrđene propisom Centralne banke kojim se uređuje klasifikacija aktive kreditnih institucija.

(4) Pri analizi kreditne izloženosti, kreditna institucija je dužna da prvenstveno uzme u obzir kreditnu sposobnost dužnika, a da primljeni kolateral za pojedinu izloženost tretira po pravilu kao sekundarni izvor naplate.

(5) Kreditna institucija je dužna da utvrdi politiku prihvatljivih kolaterala i metodologiju procjene vrijednosti kolaterala, uzimajući u obzir minimalne zahtjeve iz propisa Centralne banke kojim se uređuje klasifikacija aktive kreditnih institucija.

Proces praćenja rizika kreditne izloženosti

Član 13

(1) Proces praćenja rizika kreditne izloženosti uključuje procjenu kreditne sposobnosti dužnika, grupe lica koja su povezana sa dužnikom i kvaliteta kolaterala tokom trajanja ugovornog odnosa na osnovu kojeg je nastala kreditna izloženost.

(2) Kreditna institucija je dužna da tokom trajanja ugovornog odnosa na osnovu kojeg je nastala kreditna izloženost prati poslovanje dužnika, kao i kvalitet, utrživost, raspoloživost, vrijednost i pravnu valjanost kolaterala.

(3) Kreditna institucija je dužna da prati ispunjavanje ugovorenih obaveza dužnika i da, u slučaju odobrenih namjenskih kredita, prati namjensko korišćenje plasiranih sredstava.

(4) Kreditna institucija je dužna da obezbijedi da praćenje pojedinačnih izloženosti bude uspostavljeno na način koji omogućava blagovremeno preduzimanje odgovarajućih mjera radi smanjenja kreditnog rizika u slučaju pogoršanja kreditne sposobnosti dužnika ili davaoca kolaterala.

(5) Kreditna institucija je dužna da usvoji procedure za prikupljanje i praćenje svih relevantnih informacija koje bi mogle da upućuju na povećanje rizika kreditne izloženosti i kolaterala, radi ponovne procjene rizika, kao i za izvještavanje lica uključenih u proces upravljanja kreditnim rizikom.

Analiza izloženosti kreditnom riziku

Član 14

(1) Kreditna institucija je dužna da uspostavi sistem za kontinuiranu analizu strukture i kvaliteta cjelokupnog portfolija izloženosti kreditnom riziku koji uključuje analizu rizika koncentracije koji je sadržan u portfoliju, procjenu budućih trendova strukture i kvaliteta cjelokupnog portfolija izloženosti kreditnom riziku, zatim prepoznavanje novih rizika koji bi mogli da proizađu po osnovu portfolija izloženosti, kao i povećanja nivoa rizika zbog promjene okolnosti i uslova poslovanja.

(2) Analize iz stava 1 ovog člana, kreditna institucija je dužna da uzme u obzir pri definisanju strategija i politika za preuzimanje, odnosno upravljanje kreditnim rizikom.

(3) Kreditna institucija je dužna da prati i analizira cjelokupni portfolio izloženosti kreditnom riziku na način koji omogućava blagovremeno preduzimanje odgovarajućih mjera radi smanjenja kreditnog rizika.

Sistem ranog upozorenja

Član 15

- (1) Kreditna institucija je dužna da:
 - 1) uspostavi sistem ranog upozorenja koji omogućava blagovremeno utvrđivanje izloženosti sa povećanim kreditnim rizikom; i
 - 2) vodi evidenciju o izloženostima sa povećanim kreditnim rizikom.
- (2) Sistem ranog upozorenja iz stava 1 tačka 1 ovog člana treba da se zasniva na internim ili eksternim rejtnizima, odnosno indikatorima, kao i da omogući prepoznavanje izloženosti sa povećanim kreditnim rizikom u početnoj fazi pogoršanja kreditnog kvaliteta na pojedinačnoj osnovi, kao i na nivou izloženosti sa zajedničkim karakteristikama kreditnog rizika.

Upravljanje nekvalitetnim kreditima

Član 16

- (1) Kreditna institucija je dužna da uspostavi adekvatan okvir za upravljanje nekvalitetnim kreditima, koji naročito obuhvata:
 - 1) način utvrđivanja, mjerenja, praćenja i nadzora nekvalitetnih kredita, kao i mjere za izbjegavanje nastanka nekvalitetnih kredita u aktivni kreditne institucije;
 - 2) vremenski i vrijednosno utvrđene ciljeve za postupanje sa nekvalitetnim kreditima i izloženostima u postupku prinudne naplate;
 - 3) ciljeve kreditne institucije povezane sa nekvalitetnim kreditima u kratkoročnom, srednjoročnom i dugoročnom periodu;
 - 4) implementaciju operativnog plana postupanja sa nekvalitetnim kreditima; i
 - 5) potpunu integrisanost strategije postupanja sa nekvalitetnim kreditima u upravljačke procese kreditne institucije, uključujući redovno praćenje i odgovarajući nadzor nad ovim postupcima.
- (2) Kreditna institucija je dužna da analizira uticaj nekvalitetnih kredita na regulatorni kapital, profitabilnost, likvidnost i ostale pokazatelje poslovanja kreditne institucije.
- (3) Kreditna institucija je dužna da pri određivanju ciljeva iz stava 1 tačka 3 ovog člana uzme u obzir različite načine upravljanja nekvalitetnim kreditima, kao što su:
 - 1) praćenje i restrukturiranje nekvalitetnih kredita;
 - 2) aktivno smanjivanje nekvalitetnih kredita;
 - 3) promjenu vrste izloženosti ili naplatu kreditne izloženosti sticanjem imovine dužnika; i
 - 4) različite pravne mogućnosti kao što su iniciranje postupka stečaja ili vansudsko poravnanje.
- (4) Kreditna institucija sa povećanim nivoom nekvalitetnih kredita dužna je da uspostavi organizacionu jedinicu odgovornu za praćenje i postupanje sa nekvalitetnim kreditima, nezavisnu od poslova ugovaranja transakcija.
- (5) Kreditna institucija je dužna da internim aktima utvrdi:
 - 1) politike, metode i učestalost vrednovanja kolaterala u obliku nepokretnosti i pokretnih stvari za nekvalitetne kredite, nadzor i kontrolu nad tim vrednovanjem, kao i kriterijume za procjenjivače kolaterala; i
 - 2) kriterijume, postupak i nivoe odlučivanja za potpuni ili djelimični računovodstveni otpis potraživanja od dužnika po nekvalitetnim kreditima i nivoe odlučivanja o preduzimanju pravnih radnji potrebnih za aktiviranje i realizaciju kolaterala.

Upravljanje restrukturiranim kreditima

Član 17

- (1) Kreditna institucija je dužna da donese i primjenjuje interni akt za upravljanje restrukturiranim kreditima, koji naročito obuhvata:
 - 1) procedure za odobravanje mjera restrukturiranja, način donošenja odluka o mjerama restrukturiranja, uključujući lica i funkcije koje su uključene u taj postupak, pri čemu je kreditna institucija dužna da uzme obzir mjere kojima bi se omogućila održiva naplata kredita i izbjegli slučajevi prinudne naplate;
 - 2) opis dostupnih mjera restrukturiranja, u zavisnosti od razloga zbog kojih su krediti identifikovani kao nekvalitetni krediti; i
 - 3) informacije koje se uzimaju u obzir pri odlučivanju o opravdanosti mjera restrukturiranja, procedure za praćenje i nadzor mjera restrukturiranja.
- (2) Prije donošenja odluke o restrukturiranju kreditna institucija je dužna da procijeni ekonomsku opravdanost restrukturiranja kredita prema pojedinom dužniku ili grupi dužnika sličnih ekonomskih karakteristika, i u slučaju ekonomske opravdanosti da utvrdi odgovarajući plan restrukturiranja i da prati njegovo sprovođenje i efekte.
- (3) Pri utvrđivanju ekonomske opravdanosti iz stava 2 ovog člana, kreditna institucija je dužna da pribavi:
 - 1) detaljnu analizu razloga koji su doveli do poteškoća u poslovanju dužnika ili, ako je primjenljivo, grupe dužnika;
 - 2) plan operativnog, finansijskog i vlasničkog restrukturiranja dužnika, ako je primjenljivo; i
 - 3) projekciju novčanih tokova za period koji je definisan planom restrukturiranja.

- (4) Na osnovu informacija iz stava 3 ovog člana, kreditna institucija je dužna da izradi:
 - 1) procjenu realizacije plana operativnog, finansijskog i vlasničkog restrukturiranja dužnika, ako je primjenljivo,
 - 2) analizu mogućih metoda restrukturiranja kreditne izloženosti sa razlozima izabranog metoda; i
 - 3) novi plan otplate kredita po kojem će pratiti sprovođenje plana restrukturiranja kreditne izloženosti.
- (5) Kreditna institucija je dužna da prije odobrenja mjere restrukturiranja sprovede procjenu kreditne sposobnosti dužnika ili, ako je primjenljivo, grupe dužnika.
- (6) Nakon odobrenja mjera restrukturiranja kreditna institucija je dužna da kontinuirano, a najmanje kvartalno, prati sprovođenje plana restrukturiranja i novčanih tokova dužnika ili, ako je primjenljivo, grupe dužnika sličnih ekonomskih karakteristika.
- (7) Za upravljanje nekvalitetnim kreditima iz člana 16 ove odluke i restrukturiranim kreditima iz st. 1 do 6 ovog člana, kreditna institucija je dužna da primjenjuje smjernice iz Priloga 1 koji čini sastavni dio ove odluke.

Sadržaj i vođenje kreditnih dosijea

Član 18

- (1) Radi upravljanja kreditnim rizikom, kreditna institucija je dužna da vodi kreditni dosije dužnika, koji naročito sadrži:
 - 1) osnovne podatke o dužniku (za fizičko lice - ime, prezime i adresa, za pravno lice - naziv i sjedište, broj zaposlenih, vlasnička struktura, podatke o članovima organa upravljanja) i povezanost dužnika sa drugim licima ako dužnik pripada grupi povezanih lica;
 - 2) ugovor o kreditu i/ili ostalim kreditnim izloženostima;
 - 3) podatke o glavnim dužnicima i povjeriocima svakog dužnika prema kojem je izloženost kreditne institucije pojedinačno značajna;
 - 4) finansijske izvještaje dužnika za prethodne tri godine, ako je primjenljivo;
 - 5) analizu i ocjenu finansijskog položaja dužnika, uključujući interni rejting dužnika;
 - 6) za pojedinačno značajne izloženosti, ako postoje dokazi o umanjenju finansijske imovine dužnika, analizu i procjenu budućih novčanih tokova dužnika u odnosu na njegove obaveze;
 - 7) predlog za odobrenje kreditne izloženosti, mišljenje stručne službe i odluku organa kreditne institucije koje je nadležno za njeno odobrenje;
 - 8) analitičko-knjigovodstvenu evidenciju bilansnih i vanbilansnih stavki koje se odnose na pojedinog dužnika kreditne institucije;
 - 9) dokumentaciju o kolateralu;
 - 10) dokumentaciju o preduzetim postupcima prinudne naplate, uključujući evidenciju sudskih sporova koje je kreditna institucija pokrenula radi naplate svojih potraživanja;
 - 11) evidenciju sudskih sporova koji se eventualno vode protiv kreditne institucije u vezi sa tom kreditnom izloženošću;
 - 12) dokumentaciju povezanu sa postupanjem sa restrukturiranim kreditnim izloženostima; i
 - 13) ostalu dokumentaciju koja se odnosi na informacije o finansijskom položaju dužnika.
- (2) Kreditna institucija je dužna da utvrdi proceduru za vođenje kreditnih dosijea i odredi odgovorna lica koje će voditi računa o potpunosti i cjelovitosti dokumentacije.
- (3) Kreditna institucija je dužna da, pored zahtjeva za čuvanje dokumentacije uređenih drugim propisima, čuva dokumentaciju iz stava 1 ovog člana kao i drugu dokumentaciju i evidencije koji čine sadržaj kreditnog dosijea, za vrijeme trajanja poslovnog odnosa, odnosno do okončanja sudskih sporova, ako su na osnovu tog odnosa pokrenuti.

Prodaja potraživanja

Član 19

- (1) Kreditna institucija koja je prodala kreditno ili drugo potraživanje u iznosu većem od praga značajnosti iz stava 2 ovog člana, dužna je da obavijesti Centralnu banku o izvršenoj prodaji i da uz obavještenje naročito dostavi:
 - 1) ugovor o prodaji potraživanja;
 - 2) informaciju o razlozima za prodaju potraživanja;
 - 3) podatke o kvalitetu potraživanja u momentu njegove prodaje;
 - 4) podatke o kvalitetu kolaterala po tom potraživanju, ako postoji;
 - 5) informaciju o kreditnoj sposobnosti dužnika prema kojem je kreditna institucija imala potraživanje koje je prodala;
 - 6) informaciju o načinu utvrđivanja cijene prodatog potraživanja;
 - 7) ocjenu efekata prodaje potraživanja na finansijsku poziciju i parametre poslovanja kreditne institucije.
- (2) Prag značajnosti iz stava 1 ovog člana predstavlja manji od sljedeća dva iznosa:
 - 1) 500.000 EUR; ili
 - 2) 10% osnovnog kapitala kreditne institucije.

Postupanje sa ličnim podacima

Član 20

Kreditna institucija je dužna da sa podacima koje pri procjeni kreditne sposobnosti dužnika i praćenja urednosti u izmirivanju njegovih obaveza prikuplja, obrađuje, čuva, dostavlja i koristi, postupa u skladu sa zakonom.

3.2. Rizici povezani sa kreditnim rizikom

Rizik koncentracije

Član 21

(1) Kreditna institucija je dužna da politikom koju donosi u skladu sa članom 108 stav 2 Zakona naročito utvrdi koncentraciju koja se odnosi na:

- 1) pojedina lica i grupe povezanih lica;
- 2) grupe izloženosti koje povezuju zajednički faktori rizika kao što su ista grana privrede (djelatnost), odnosno geografsko područje, istovrsni poslovi, odnosno primjena istih tehnika ublažavanja kreditnog rizika; i
- 3) cjelokupni kreditni portolio.

(2) Kreditna institucija je dužna da donese odgovarajuće metodologije za praćenje i umanjeње rizika koncentracije, koje naročito uključuju:

- 1) aktivno upravljanje diverzifikacijom portfolija kreditnih izloženosti,
- 2) određivanje limita koncentracije; i
- 3) prenos, odnosno smanjenje kreditnog rizika.

Rizik zemlje

Član 22

Kreditna institucija koja je izložena riziku zemlje dužna je da utvrdi:

- 1) politike i procedure za upravljanje rizikom zemlje; i
- 2) procjenu realizacije ugovora na osnovu kojeg je nastala pojedina izloženost prema dužniku iz druge zemlje i mogućnost realizacije kolaterala prema propisima te zemlje u određenom periodu.

Valutno indukovani kreditni rizik i kamatno indukovani kreditni rizik

Član 23

(1) Kreditna institucija je dužna da upravljanjem kreditnim rizikom obuhvati dodatnu izloženost:

- 1) riziku od gubitka koji proizilazi iz izloženosti koje su vezane za promjenjivu kamatnu stopu (u daljem tekstu: kamatno indukovani kreditni rizik);
- 2) riziku od gubitka koji proizilazi iz izloženosti koje su denominovane u stranoj valuti ili koje su vezane za stranu valutu (u daljem tekstu: valutno indukovani rizik).

(2) Kreditna institucija je dužna da u okviru procesa odobravanja kreditnih izloženosti denominovanih u valuti koja nije EUR ili vezanih za valutu koja nije EUR i/ili kreditnih izloženosti sa promjenljivom kamatnom stopom definiše kriterijume za procjenu kreditne sposobnosti dužnika koji naročito uključuju procjenu značajnog porasta iznosa otplate duga u slučaju značajnih negativnih oscilacija odnosnih promjenljivih parametara.

(3) Kreditna institucija je dužna da rezultate procjene iz stava 2 ovog člana uzme u obzir pri utvrđivanju kreditne sposobnosti dužnika.

(4) Ako koristi instrumente zaštite od rizika iz stava 1 ovog člana, kreditna institucija je dužna da u svojim internim metodologijama utvrdi načine zaštite kreditnih izloženosti.

(5) Kreditna institucija je dužna da obezbijedi da upravljanjem kreditnim rizikom iz stava 1 ovog člana naročito obezbijedi:

- 1) utvrđivanje dužnika zbog kojih je izložena rizicima iz stava 1 ovog člana;
- 2) izračunavanje umanjeња vrijednosti i rezervisanja izloženosti koje su podložne rizicima iz stava 1 ovog članau slučaju promjena deviznog kursa ili kamatnih stopa; i
- 3) povezivanje kreditnih izloženosti i referentnih instrumenata zaštite koje koristi kreditna institucija, ako je primjenljivo.

(6) Kreditna institucija je dužna da za rizike iz stava 1 ovog člana sprovede testiranje otpornosti na stres, pri čemu je dužna da uzme u obzir vezu između kretanja deviznog kursa i/ili kamatnih stopa i porasta iznosa otplate po kreditnim izloženostima mjereno odnosom ukupnih plaćanja po kreditnoj izloženosti i prihoda, odnosno dohotka dužnika.

IV. UPRAVLJANJE TRŽIŠNIM RIZICIMA

Organizacioni zahtjevi u vezi sa tržišnim rizicima

Član 24

Kreditna institucija je dužna da obezbijedi jasnu operativnu i organizacionu razdvojenost poslova ugovaranja

transakcija iz kojih proizilaze tržišni rizici od poslova kontrole rizika i poslova podrške poslovanju.

Ugovaranje transakcija

Član 25

- (1) Kreditna institucija je dužna da obezbijedi da svi bitni elementi transakcije budu usaglašeni između ugovornih strana prije zaključenja svake pojedine transakcije.
- (2) Kreditna institucija je dužna da obezbijedi da se transakcije dogovaraju u skladu sa tržišnim uslovima.
- (3) Izuzetno od stava 2 ovog člana, kreditna institucija može da ugovori transakcije koje nijesu u skladu sa tržišnim uslovima, ako:
 - 1) je transakcija ugovorena na osnovu jasnog i razumnog zahtjeva klijenta, pri čemu dogovoreno odstupanje od tržišnih uslova mora biti jasno vidljivo iz dokumentacije navedene transakcije; i
 - 2) se uz svaku transakciju koja nije ugovorena po tržišnim uslovima obavezno navodi jasno vidljiv opis odstupanja od tržišnih uslova i razlozi odstupanja.
- (4) Kreditna institucija je dužna da internim aktom propiše proceduru izvještavanja upravnog odbora i višeg rukovodstva o svim značajnim transakcijama koje nijesu dogovorene prema tržišnim uslovima.
- (5) Kreditna institucija je dužna da obezbijedi da se trgovanje obavlja samo u njenim poslovnim prostorijama.
- (6) Ako se transakcije ugovaraju telefonom, kreditna institucija je dužna da obezbijedi snimanje svih telefonskih razgovora zaposlenih koji su ovlašćeni za ugovaranje transakcija, u skladu sa zakonom.
- (7) Kreditna institucija je dužna da obezbijedi da za svaku ugovorenu transakciju postoji dokumentacija u pisanoj formi, koja sadrži sve bitne elemente i druge značajne informacije o ugovorenoj transakciji, a potvrda o ugovorenoj transakciji i prpratna dokumentacija treba da se proslijede u što kraćem vremenskom periodu licima zaduženim za podršku poslovanju.
- (8) Transakcije koje su zaključene nakon kraja radnog vremena lica zaduženih za podršku poslovanju obavezno se posebno označavaju i uključuju u dnevnu poziciju trgovanja.
- (9) Kreditna institucija je dužna da obezbijedi da zaposleni koji je ovlašćen za ugovaranje transakcija unosi podatke o transakciji u informacioni sistem pod svojom sopstvenom identifikacionom oznakom, a vrijeme unosa podataka i identifikaciona oznaka tog zaposlenog moraju da budu automatski generisani.

Evidentiranje i kontrola transakcija

Član 26

- (1) Kreditna institucija je dužna da obezbijedi da svaka ugovorena transakcija bude evidentirana na odgovarajući način i da bez odlaganja bude uključena u interne izvještaje o ugovorenim transakcijama.
- (2) Kreditna institucija je dužna da obezbijedi provjeru da li su potvrde o ugovorenim transakcijama primljene od druge ugovorne strane blagovremene i cjelovite, i da bez odlaganja obavijeste drugu ugovornu stranu o potvrdama o ugovorenim transakcijama koje nijesu blagovremene ili su nepotpune.
- (3) Kreditna institucija je dužna da uspostavi redovnu kontrolu procesa ugovaranja transakcija uključujući kontrolu:
 - 1) cjelovitosti dokumentacije o ugovorenoj transakciji i blagovremenog prosljeđivanja dokumentacije licima zaduženim za podršku poslovanju;
 - 2) konzistentnosti podataka o ugovorenoj transakciji sa potvrdom o ugovorenoj transakciji, potvrdom elektronskih sistema za trgovanje i ostalim izvorima;
 - 3) usklađenosti ugovorene transakcije sa tržišnim uslovima;
 - 4) odstupanja od internih pravila trgovanja; i
 - 5) konzistentnosti zapisa o transakciji između lica zaduženih za ugovaranje transakcija i ostalih nezavisnih organizacionih jedinica.

Analiza izloženosti tržišnim rizicima

Član 27

- (1) Kreditna institucija je dužna da analizom izloženosti tržišnim rizicima naročito obuhvati:
 - 1) sve aktivnosti kreditne institucije koje su osjetljive na promjene tržišnih faktora, uzimajući u obzir i pozicije knjige trgovanja i knjige pozicija kojima se ne trguje;
 - 2) razvoj i likvidnost relevantnih finansijskih tržišta i volatilnost/nestabilnost tržišnih cijena finansijskih instrumenata;
 - 3) stvarne i projektovane neusklađenosti i otvorene pozicije koje proizilaze iz aktivnosti kreditne institucije;
 - 4) koncentraciju rizika u knjizi trgovanja;
 - 5) korelacije između tržišnih cijena različitih finansijskih instrumenata;
 - 6) korelacije sa drugim rizicima kojima je kreditna institucija izložena, kao što su kreditni rizik i rizik likvidnosti;
 - 7) složenost finansijskih instrumenata (npr. OTC derivata ili instrumenata koji se vrednuju koristeći mark-to-model

- tehnike);
- 8) ugrađene opcije; i
 - 9) simulacije dobiti i kapitala u različitim scenarijima, uključujući kvantifikaciju najvećeg gubitka u ekstremnim tržišnim okolnostima.
- (2) Kreditna institucija je dužna da u analizi izloženosti kamatnom riziku, uz elemente analize iz stava 1 ovog člana, obuhvati različite aspekte kamatnog rizika, uključujući kao minimum rizik koji proizilazi iz:
- 1) promjene krive prinosa i korelacije između različitih krivih prinosa koje su značajne za aktivnosti kreditne institucije; i
 - 2) mogućeg izvršenja ugrađenih opcija koje se odnose na kamatnu stopu.
- (3) Kreditna institucija je dužna da u analizi izloženosti deviznom riziku, uz elemente analize iz stava 1 ovog člana, uzme u obzir naročito:
- 1) uticaj nepovoljnih kretanja deviznih kurseva na visinu otvorene devizne pozicije; i
 - 2) promjene knjigovodstvene vrijednosti deviznih pozicija kreditne institucije koje su nastale zbog promjene kursa strane valute.
- (4) Kreditna institucija je dužna da redovno procjenjuje efekte simulacije dobiti i kapitala u odnosu na njene stvarne rezultate, a te simulacije se odnose na:
- 1) kamatne i kamatno osjetljive prihode i rashode i ekonomsku vrijednost bilansnih i vanbilansnih stavki primjenom različitih scenarija kretanja kamatnih stopa;
 - 2) valutne i valutno osjetljive prihode i rashode i ekonomsku vrijednost bilansnih i vanbilansnih stavki primjenom različitih scenarija kretanja deviznih kurseva; i
 - 3) druge tržišne faktore i tržišno osjetljive prihode i rashode i ekonomsku vrijednost bilansnih i vanbilansnih stavki kao rezultat primjene različitih scenarija kretanja tržišta.

Praćenje tržišnih rizika

Član 28

- (1) Praćenje tržišnih rizika koji proizilaze iz aktivnosti trgovanja obuhvata dnevno praćenje podataka o:
- 1) pozicijama za trgovanje i volatilnostima njihovih cijena;
 - 2) iskorišćenosti i prekoračenjima limita; i
 - 3) rezultatima trgovanja.
- (2) Pri određivanju limita za ograničavanje gubitaka kreditna institucija je dužna da uzme u obzir nivo kapitala i prihoda, a struktura limita treba da se zasniva na procjeni nivoa rizika i iznosu najvećih dozvoljenih gubitaka.
- (3) Kreditna institucija je dužna da obezbijedi redovno prilagođavanje limita iz stava 2 ovog člana u skladu sa rezultatima testiranja otpornosti na stres, a ti limiti obavezno obuhvataju svaku ugovorenu transakciju.
- (4) Kreditna institucija je dužna da uspostavi sistem odobravanja transakcija koje prelaze uspostavljene limite i sistem izjašnjavanja o razlozima prekoračenja uspostavljenih limita.
- (5) Kreditna institucija je dužna da uspostavi sistem izvještavanja višeg rukovodstva kreditne institucije i, ako ocijeni potrebnim, upravnog odbora, o svim prekoračenjima uspostavljenih limita, a u slučaju prekoračenja limita, to je potrebno odmah prepoznati i uključiti u dnevni izvještaj o limitima.
- (6) Sistem praćenja iskorišćenosti i prekoračenja limita obavezno obuhvata kontrolu usklađenosti ugovorenih transakcija sa uspostavljenim limitima, kontrolu sistema odobravanja poslovnih transakcija koje prekoračuju uspostavljene limite i kontrolu sistema izjašnjavanja o razlozima prekoračenja uspostavljenih limita.
- (7) Izvještaji na osnovu kojih kreditna institucija prati podatke o ugovorenim transakcijama i limitima treba da uključuju i pregled otvorenih pozicija po pojedinoj vrsti transakcije, vrsti rizika, organizacionoj jedinici ili portfoliju i pregled uspostavljenih limita i nivo njihove iskorišćenosti.
- (8) Kreditna institucija je dužna da prati prekoračenja limita iz stava 6 ovog člana na dnevnoj osnovi, tokom i na kraju radnog vremena, a izvještaji na osnovu kojih kreditna institucija prati podatke o rezultatima trgovanja treba da sadrže pregled trenutnih i kumulativnih rezultata na mjesečnoj i godišnjoj osnovi, razdvojene po područjima trgovanja.

V. UPRAVLJANJE OPERATIVNIM RIZIKOM

5.1. Operativni rizik

Upravljanje operativnim rizikom

Član 29

- (1) Kreditna institucija je dužna da u okviru upravljanja operativnim rizikom naročito obuhvati:
- 1) postojeći ili potencijalni rizik gubitka za kreditnu instituciju koji nastaje zbog neprimjerenog pružanja finansijskih usluga, uključujući slučajeve namjere ili nehata (u daljem tekstu: rizik nesavjesnog poslovanja);

- 2) rizik informacionog sistema;
- 3) rizik modela;
- 4) poslovne promjene, uključujući nove proizvode, aktivnosti procese i sisteme;
- 5) rizik koji se pojavljuje pri upravljanju projektima;
- 6) pravni rizik;
- 7) spoljne događaje,
- 8) operativni rizik koji proizilazi iz eksternalizacije; i
- 9) značajne inherentne rizike u postojećim proizvodima, aktivnostima, procesima i sistemima.

(2) Kreditna institucija je dužna da radi utvrđivanja i mjerenja, odnosno procjene operativnog rizika uzme u obzir:

- 1) sve relevantne interne i eksterne faktore,
- 2) događaje koji su rezultirali gubicima; i
- 3) rizik kojem je kreditna institucija izložena, koji se može smatrati operativnim, ali nije doveo do ostvarivanja gubitka.

(3) Kreditna institucija je dužna da identifikovani operativni rizik mjeri, odnosno procjenjuje uzimajući u obzir mogućnost i učestalost njegovog ostvarivanja, kao i potencijalni efekat za kreditnu instituciju.

Utvrđivanje i analiza značajnih gubitaka

Član 30

(1) Kreditna institucija je dužna da za potrebe upravljanja operativnim rizikom:

- 1) odredi principe utvrđivanja i klasifikovanja događaja operativnog rizika, odnosno izvora operativnog rizika;
- 2) utvrdi šta za tu kreditnu instituciju predstavlja značajan operativni rizik i gubitak zbog operativnog rizika.

(2) Kreditna institucija je dužna da bez odlaganja sprovede i detaljnu analizu značajnih gubitaka za koje je utvrdila povezanost sa operativnim rizikom.

(3) Kreditna institucija je dužna da za gubitke iz stava 2 ovog člana, bez odlaganja preduzme odgovarajuće mjere sa ciljem njihovog smanjenja i/ili ograničenja.

Praćenje i izvještavanje o izloženostima operativnom riziku

Član 31

Kreditna institucija je dužna da u okviru redovnog praćenja i izvještavanja o izloženostima operativnom riziku, obuhvati naročito informacije o:

- 1) vrsti gubitka ili rizika;
- 2) uzrocima i izvorima događaja, odnosno rizika;
- 3) obimu, odnosno značaju događaja ili rizika; i
- 4) mjerama koje namjeravaju da se preduzmu ili su preduzete radi smanjenja i ograničenja posljedice događaja, odnosno kontrolisanja rizika.

5.2. Rizik informacionog sistema

Organizacioni zahtjevi u vezi sa rizicima informacionog sistema

Član 32

(1) Kreditna institucija je dužna da, u skladu sa Zakonom, obezbijedi adekvatnu i transparentnu organizacionu strukturu sa jasno definisanim ovlašćenjima i odgovornostima, uključujući i za organe upravljanja i njihova radna tijela, na način kojim je obezbijeđeno efikasno i sigurno upravljanje informacionim sistemom (IT operacijama, IT razvojem, informacionom sigurnošću, itd.), rizicima informacionog sistema (u daljem tekstu: IS rizicima) i kontinuitetom poslovanja, kojim se izbjegava sukob interesa, obezbijeduje efikasna komunikacija i saradnja u vezi sa obavljanjem navedenih aktivnosti i uspostavlja jasan i dokumentovan proces donošenja odluka u vezi istih.

(2) Kreditna institucija je dužna da obezbijedi da je odgovarajući broj lica sa potrebnim stručnim kvalifikacijama i kompetencijama u kontinuitetu dostupan za obavljanje aktivnosti iz stava 1 ovog člana i za sprovođenje strategije razvoja informacionog sistema iz člana 34 ove odluke.

(3) Kreditna institucija je dužna da propiše sadržaj, periodičnost i način izvještavanja nadležnih organa kreditne institucije o značajnim činjenicama u vezi sa obavljanjem poslova iz stava 1 ovog člana.

(4) Organizacioni djelovi kreditne institucije koji obavljaju operativne poslove i aktivnosti u kojima IS rizici nastaju, a naročito organizacioni dio ili djelovi koji su zaduženi za obavljanje IT operacija, odgovorni su za uspostavljanje odgovarajućih procesa i kontrola kojima su ovi rizici, u skladu sa usvojenom sklonošću ka preuzimanju IS rizika, svedeni na prihvatljiv nivo, kao i za usklađenost servisa i sistema koje pružaju i aktivnosti koje obavljaju sa internim i spoljnim zahtjevima.

(5) Kreditna institucija je dužna da odredi organizacioni dio i/ili lica koja su neposredno odgovorna za koordinaciju, praćenje i nadziranje primjene pravila za upravljanje IS rizicima, odnosno da obezbijede da se ovi rizici utvrđuju, mjere, procjenjuju, kontrolišu, prate i da se o njima izvještava.

(6) Kreditna institucija je dužna da obezbijedi nezavisnost i objektivnost organizacionog dijela i/ili lica iz stava 6 ovog člana, odnosno da taj organizacioni dio i/ili lica ne obavljaju operativne poslove i aktivnosti u kojima rizik nastaje (koje prate i nadziru), a naročito one koje obavlja organizacioni dio kreditne institucije koji je zadužen za IT operacije.

(7) Organizacioni dio i/ili lica iz stava 6 ovog člana dužna su da blagovremeno izvještavaju nadležne organe kreditne institucije o redovnim i vanrednim aktivnostima vezanim za upravljanje IS rizicima.

Korišćenje usluga trećih strana

Član 33

(1) Kreditna institucija je dužna da na adekvatan način upravlja IS rizicima koji proizilaze ili mogu proizaći iz poslovnog odnosa sa trećom stranom koja joj pruža uslugu ili proizvod u vezi sa informacionim sistemom, bez obzira da li taj poslovni odnos predstavlja eksternalizaciju ili ne, što podrazumijeva i sprovođenje mjera za smanjenje rizika koje su utvrđene ovom odlukom.

(2) Kreditna institucija je dužna da prije stupanja u poslovni odnos iz stava 1 ovog člana, sa trećom stranom zaključi ugovor u vezi sa tim poslovnim odnosom, i da pri tome vodi računa da su sadržaj i obim ugovornih odredbi definisani u skladu sa kompleksnošću i obimom poslova koji se povjeravaju trećoj strani i sklonošću ka preuzimanju IS rizika kreditne institucije.

(3) Ugovor iz stava 2 ovog člana naročito treba da sadrži odredbe u vezi sa:

- 1) mjerama informacione sigurnosti, kao što su zahtjevi po pitanju sajber sigurnosti, kriptovanja podataka kreditne institucije i njihovog životnog ciklusa, sigurnosti računarske mreže, lokacije na kojoj će se nalaziti podaci, zahtjeva po pitanju kontinuiteta pružanja usluge, nadgledanja sigurnosti sistema i slično;
- 2) načinom i dinamikom rješavanja operativnih i sigurnosnih incidenata, uključujući postupke eskalacije i izvještavanja.

(4) Kreditna institucija je dužna da prati kvalitet i sigurnost obavljanja poslova koji su predmet ugovora iz stava 2 ovog člana i ispunjenost ugovorenog nivoa usluge.

Strategija razvoja informacionog sistema

Član 34

(1) Kreditna institucija je dužna da usvoji strategiju razvoja informacionog sistema, za vremenski period koji nije kraći od tri godine, koja je usklađena sa opštom strategijom i koja, najmanje, treba da:

- 1) kroz prikaz postojećeg i željenog stanja opiše način na koji bi informacioni sistem trebalo da se razvija, uključujući promjene u vezi sa IT sistemima, IT arhitekturom, organizacionom i operativnom strukturom i korišćenjem usluga trećih strana;
- 2) definiše jasne ciljeve po pitanju informacione sigurnosti, sa naglaskom na IT sisteme, IT servise, zaposlene i procese;
- 3) opiše način na koji će se kreditna institucija posvetiti upravljanju informacionim sistemom u cilju očuvanja kontinuiteta poslovanja.

(2) Kreditna institucija je dužna da strategiju iz stava 1 ovog člana detaljnije razradi donošenjem godišnjih operativnih planova aktivnosti koji sadrže mjere za realizaciju ciljeva definisanih u strategiji razvoja informacionog sistema.

(3) Godišnji operativni plan aktivnosti iz stava 2 ovog člana treba, kao minimum, da sadrži opis aktivnosti i projekata, izvođače, odgovorna lica, budžet i rokove za izvršenje planiranih aktivnosti.

(4) Kreditna institucija je dužna da obezbijedi da finansijska sredstva opredijeljena budžetom budu dovoljna za sprovođenje strategije iz stava 1 ovog člana.

(5) Kreditna institucija je dužna da uspostavi proces kontinuiranog mjerenja i nadgledanja efikasnosti sprovođenja strategije iz stava 1 ovog člana.

Interna akta za upravljanja IS rizicima

Član 35

Kreditna institucija je dužna da u internim aktima definiše pravila za upravljanje IS rizicima kojima, kao minimum, treba da definiše:

- 1) sklonost ka preuzimanju IS rizika, u skladu sa sklonošću ka preuzimanju rizika kreditne institucije;
- 2) metode i parametre (prijetnja, ranjivost, vjerovatnoća, uticaj itd.) za utvrđivanje i mjerenje, odnosno procjenjivanje IS rizika kojima je kreditna institucija izložena;
- 3) postupke za definisanje mjera za kontrolisanje rizika, uključujući uvođenje novih i/ili modifikaciju postojećih kontrola u cilju smanjenja rizika;
- 4) postupke praćenja realizacije mjera iz tačke 3 ovog člana i njihove efikasnosti, kao i broja utvrđenih operativnih i sigurnosnih incidenata i preduzimanja radnji za prilagođavanje tih mjera;

- 5) obavezu utvrđivanja i mjerenja, odnosno procjenjivanja rizika relevantnog dijela informacionog sistema koji proizilaze iz bilo kakvih većih promjena informacionog sistema, servisa i/ili procesa upravljanja informacionim sistemom, prije donošenja odluke o realizaciji tih promjena;
- 6) obavezu utvrđivanja i mjerenja, odnosno procjenjivanja rizika relevantnog dijela informacionog sistema nakon svakog značajnog operativnog ili sigurnosnog incidenta;
- 7) vremenski okvir za sprovođenje redovnog, sveobuhvatnog utvrđivanja i procjene IS rizika, a najmanje jednom godišnje;
- 8) način i periodičnost pripreme i dostavljanja izvještaja nadležnim organima kreditne institucije o značajnim činjenicama u vezi sa aktivnostima za upravljanje IS rizicima i izloženosti kreditne institucije ovim rizicima;
- 9) ovlaštenja i odgovornosti za upravljanje IS rizicima za sve nivoe radnog procesa i odlučivanja, na način kojim se izbjegava sukob interesa.

Mapiranje poslovnih funkcija, procesa, IT sistema i servisa

Član 36

(1) Kreditna institucija je dužna da utvrdi i redovno ažurira mapu svojih poslovnih funkcija i procesa koji se izvršavaju u okviru tih funkcija, koja:

- 1) opisuje međusobnu povezanost različitih funkcija i procesa;
- 2) sadrži pregled informacione imovine koju određena funkcija i/ili proces koristi ili kreira;
- 3) opisuje odlazni i dolazni tok informacija između različitih funkcija i procesa.

(2) Kreditna institucija je dužna da utvrdi i redovno ažurira i mapu povezanosti između poslovnih funkcija i procesa iz stava 1 ovog člana i IT sistema, IT servisa, zaposlenih i spoljnih pružalaca usluga koji podržavaju i/ili omogućavaju funkcionisanje tih funkcija i procesa.

Utvrđivanje važnosti resursa informacionog sistema

Član 37

(1) Kreditna institucija je dužna da klasifikuje i dokumentuje poslovne funkcije, procese, informacionu imovinu, IT sisteme, IT servise, zaposlene i spoljne pružaoce usluga iz člana 36 ove odluke prema njihovoj važnosti, odnosno kritičnosti.

(2) Prilikom utvrđivanja važnosti, odnosno kritičnosti resursa iz stava 1 ovog člana kreditna institucija je dužna da, kao minimum, uzme u obzir zahtjeve po pitanju njihove dostupnosti, povjerljivosti i integriteta.

(3) Kreditna institucija je dužna da jasno definiše zaduženja i odgovornosti za resurse iz stava 1 ovog člana i za utvrđivanje njihove klasifikacije.

(4) Važnost resursa iz stava 1 ovog člana se uzima u obzir i preispituje prilikom vršenja procjene IS rizika.

Definisanje korektivnih mjera

Član 38

(1) Kreditna institucija je dužna da, na osnovu rezultata procjene rizika, u skladu sa sklonošću ka preuzimanju IS rizika, utvrdi koje su mjere potrebne kako bi se IS rizici sveli na prihvatljivi nivo, i da li je potrebno izvršiti promjene postojećih poslovnih procesa, kontrolnih mjera, IT sistema i/ili IT servisa.

(2) Kreditna institucija je dužna da procijeni vrijeme potrebno za sprovođenje promjena iz stava 1 ovog člana, i da u skladu sa sklonošću ka preuzimanju IS rizika, ako je potrebno, definiše privremene mjere za smanjenje rizika koje će se primjenjivati dok se planirane promjene ne sprovedu.

Obezbjeđivanje kvaliteta podataka

Član 39

(1) Kreditna institucija je dužna da obezbijedi da njen informacioni sistem obezbjeđuje blagovremene, pouzdane i potpune podatke značajne za donošenje poslovnih odluka, efikasno obavljanje poslovnih aktivnosti i upravljanje rizicima, odnosno za sigurno i stabilno poslovanje kreditne institucije.

(2) Kreditna institucija je dužna da, u skladu sa prirodom, obimom i složenošću svog poslovanja, na osnovu procjene rizika, automatizuje obradu podataka iz stava 1 ovog člana korišćenjem informacione tehnologije, gdje je to moguće i smisleno, pri čemu ručna obrada tih podataka mora biti opravdana, dokumentovana i ograničena na privatljiv nivo.

(3) Softverske komponente informacionog sistema koje se koriste za obradu podataka iz stava 1 ovog člana treba da imaju odgovarajuće kontrole za validaciju podataka na ulazu, u toku procesa obrade, kao i na izlazu, u cilju sprečavanja netačnosti i nekonzistentnosti u tim podacima.

(4) Kreditna institucija je dužna da utvrdi da li je neadekvatna informaciona tehnologija uzrok mogućih odstupanja i nepravilnosti koje se mogu pojaviti u vrijeme obrade podataka iz stava 1 ovog člana, i da uspostavi postupke za rješavanje tih odstupanja i nepravilnosti i otkloni razloge koji su doveli do njihovog nastanka.

(5) Obradom podataka, u smislu ovog člana, smatra se cjelokupni lanac aktivnosti prikupljanja, snimanja, procesiranja

podataka, sve do njihove selekcije, sortiranja i filtriranja prema određenim kriterijumima i prikazivanja u izvještajima.

Politika informacione sigurnosti

Član 40

(1) Kreditna institucija je dužna da usvoji i sprovodi politiku informacione sigurnosti, koja predstavlja ključni dokument kojim su definisana opšta načela i pravila za zaštitu povjerljivosti, integriteta i dostupnosti podataka i informacija kreditne institucije i njenih klijenata, a kojom se naročito utvrđuju:

- 1) cilj i obuhvat politike;
- 2) načela upravljanja informacionom sigurnošću;
- 3) opis glavnih uloga, opštih i posebnih odgovornosti u vezi sa upravljanjem informacionom sigurnošću.

(2) Kreditna institucija je dužna da politikom iz stava 1 ovog člana definiše odgovornost svih zaposlenih, izvođača i pružalaca usluga po pitanju zaštite informacija, kao i mjere koje može prema njima preduzeti u slučaju narušavanja sigurnosti informacionog sistema.

(3) Kreditna institucija je dužna da upozna lica iz stava 2 ovog člana sa politikom informacione sigurnosti.

(4) Kreditna institucija je dužna da politikom informacione sigurnosti obezbijedi povjerljivost, integritet i dostupnost logičkih i fizičkih resursa informacionog sistema u skladu sa njihovom kritičnošću, kao i osjetljivih podataka, nezavisno od toga da li se nalaze u stanju mirovanja, tranzitu ili u upotrebi.

(5) Kreditna institucija je dužna da kontinuirano usklađuje politiku informacione sigurnosti sa promjenama u informacionom sistemu i njegovoj okolini, u slučajevima narušavanja sigurnosti informacionog sistema, kao i na osnovu rezultata procjene rizika.

(6) Kreditna institucija je dužna da na osnovu politike informacione sigurnosti internim aktima propiše i primijeni detaljna pravila koja se odnose na sve aspekte informacione sigurnosti, a koja se odnose na:

- 1) organizaciju i upravljanje u skladu sa članom 32 ove odluke i propisima kojima se uređuje interna revizija u kreditnim institucijama;
- 2) logičku sigurnost;
- 3) fizičku sigurnost;
- 4) sigurnost IT operacija;
- 5) praćenje informacione sigurnosti;
- 6) provjeru, procjenu i testiranje informacione sigurnosti;
- 7) obuku i podizanje svijesti o informacionoj sigurnosti.

Logička sigurnost

Član 41

(1) Kreditna institucija je dužna da internim aktima definiše i primijeni pravila za upravljanje logičkim kontrolama pristupa (upravljanje identitetima i pristupom) kojima se obezbjeđuje najmanje da:

- 1) se pristup informacionom sistemu vrši u skladu sa principom neophodnosti pristupa informacijama (engl. *need to know*), uključujući i pristup na daljinu;
- 2) su korisnicima informacionog sistema dodijeljena prava pristupa na osnovu definisane poslovne potrebe, tako da su minimalno potrebna za nesmetano obavljanje zadataka;
- 3) dodijeljena prava pristupa omogućavaju adekvatnu segregaciju dužnosti, odnosno da korisnicima nije dodijeljena kombinacija prava pristupa koja im omogućava zaobilazjenje kontrola;
- 4) su, gdje je to moguće, korisnicima informacionog sistema dodijeljeni personalizovani korisnički nalozi po kojima ih je lako identifikovati, i da jedan nalog koristi samo jedan korisnik kako bi se aktivnosti koje se sprovode u informacionom sistemu mogle jasno povezati sa korisnikom i kako bi mogla da se utvrdi odgovornost;
- 5) je korišćenje privilegovanog pristupa strogo kontrolisano tako što se ograničavaju i pažljivo prate aktivnosti naloga sa povišenim pravima pristupa (kao što su nalozi administratora sistema), i da se privilegovani pristup na daljinu odobrava samo na osnovu principa neophodnosti pristupa informacijama uz upotrebu pouzdanog rješenja za jaku autentifikaciju (kao što je dvofaktorska autentifikacija);
- 6) se aktivnosti korisnika, a naročito sve aktivnosti privilegovanih korisničkih naloga, evidentiraju u sistemskim i operativnim zapisima i da se oni izrađuju, prate i čuvaju u skladu sa utvrđenom kritičnošću resursa informacionog sistema iz člana 37 ove odluke, u svrhu blagovremenog otkrivanja neovlašćenih pristupa i radnji na informacionom sistemu, rekonstruisanja događaja i utvrđivanja odgovornosti;
- 7) se prava pristupa blagovremeno odobravaju, povlače ili mijenjaju u skladu sa formalno definisanim procesom (engl. *approval workflow*) u koji su uključena lica koja su u skladu sa članom 37 stav 3 ove odluke utvrđena kao odgovorna za resurse kojima se pristupa;
- 8) se u slučaju prestanka radnog odnosa prava pristupa povlače bez odlaganja;
- 9) se preispitivanje dodijeljenih prava pristupa vrši najmanje jednom godišnje kako bi se obezbijedilo da korisnici tih prava ne posjeduju prevelike privilegije, i da su povučene kada im više nijesu potrebne;
- 10) se primjenjuju metode autentifikacije koje su u dovoljnoj mjeri robusne, i koje na adekvatan i efikasan način obezbjeđuju poštovanje politika i procedura kontrole pristupa;

- 11) je kompleksnost metoda autentifikacije proporcionalna kritičnosti IT sistema, servisa i informacija kojima se pristupa što, najmanje, podrazumijeva korišćenje složenih lozinki ili kompleksnijih metoda autentifikacije, u skladu sa procjenom rizika;
- 12) su prava pristupa koje IT sistemi i aplikacije koriste da elektronski pristupe podacima i IT sistemima ograničena na minimalni nivo neophodan za pružanje odgovarajuće usluge ili IT servisa.

(2) Pristupom na daljinu se, u smislu ovog člana, smatra pristup koji omogućava korišćenje prava pristupa resursima informacionog sistema sa udaljene lokacije putem telekomunikacionih linija nad kojima kreditna institucija nema potpunu kontrolu, odnosno nadzor.

(3) Privilegovanim pristupom se, u smislu ovog člana, smatra pristup resursima informacionog sistema koji omogućava korisnicima znatno veća prava, te zaobilazanje ugrađenih logičkih kontrola (na primjer, administrator mrežne opreme, baze podataka, sistemskog softvera, aplikativnog softvera i sl.).

(4) Autentifikacijom se, u smislu ovog člana, smatra proces potvrde identiteta korisnika, sistema ili procesa od strane sistema.

(5) Kreditna institucija je dužna da detaljno dokumentuje vrstu, sadržaj, period čuvanja, način zaštite, frekvenciju analize i način nadzora operativnih i sistemskih zapisa koji se izrađuju u skladu sa stavom 1 ovog člana.

Fizičke kontrole

Član 42

(1) Kreditna institucija je dužna da internim aktima definiše i primijeni kontrole fizičke sigurnosti u cilju zaštite prostorija, računarskih centara i osjetljivih područja od neovlašćenog pristupa i opasnosti povezanih sa okolinom (statički električnost, visoka temperatura, požar, poplava, itd).

(2) Fizički pristup IT sistemima se mora pratiti i omogućiti samo ovlašćenim licima koja su za to adekvatno obučena, a u skladu sa njihovim zadacima i zaduženjima, i redovno preispitivati kako bi se, bez odlaganja, obezbijedilo povlačenje prava pristupa kada za njima prestane potreba.

(3) Adekvatne fizičke mjere zaštite od opasnosti povezanih sa okolinom moraju biti uspostavljene na način koji je proporcionalan važnosti zgrada i prostorija, kao i kritičnosti IT sistema koji se nalaze u njima ili operacija koje se u njima obavljaju.

(4) Kreditna institucija je dužna da periodično provjerava ispravnost fizičkih mjera zaštite implementiranih u skladu sa ovim članom.

Sigurnost IT operacija

Član 43

(1) Kreditna institucija je dužna da internim aktima definiše i primijeni pravila za sprečavanje pojave sigurnosnih problema u IT sistemima i servisima i za minimiziranje negativnih uticaja koje bi ovi problemi mogli imati na pružanje IT servisa, a koja treba da obezbijede najmanje sljedeće:

- 1) da se vrši identifikacija i procjena tehničkih ranjivosti i da se one otklanjaju ažuriranjem softverskih komponenti (uključujući firmvera i softver koji kreditna institucija obezbjeđuje svojim internim i spoljnim korisnicima) primjenom kritičnih zakrpa ili kompenzacionih kontrola;
- 2) primjenu sigurnosno ojačane konfiguracije na svim mrežnim komponentama;
- 3) segmentaciju mreže kao i primjenu sistema za sprečavanje gubitka podataka i kriptovanje mrežnog saobraćaja u skladu sa klasifikacijom podataka;
- 4) zaštitu krajnjih mrežnih tačaka, što uključuje servere, radne stanice i prenosive uređaje;
- 5) da se prije odobranja pristupa korporativnoj mreži određenim uređajima provjerava da li isti ispunjavaju definisane sigurnosne standarde;
- 6) primjenu mehanizama za provjeru integriteta softvera, firmvera i podataka;
- 7) kriptovanje podataka u stanju mirovanja i tranzitu u skladu sa njihovom klasifikacijom.

(2) Kreditna institucija je dužna da u kontinuitetu razmatra da li promjene u postojećem operativnom okruženju utiču na efikasnost postojećih mjera sigurnosti, zahtijevaju njihovo prilagođavanje ili uvođenje dodatnih mjera u cilju smanjenja povezanih rizika.

(3) Promjene iz stava 2 ovog člana moraju se sprovesti u skladu sa formalno definisanim procesom upravljanja promjenama iz člana 55 ove odluke.

(4) Kreditna institucija je dužna da uspostavi i osmisli IT sisteme i servise na način koji je usklađen sa rezultatima analize uticaja na poslovanje iz stava 1 ovog člana, a kojim se obezbjeđuje dupliranje određenih kritičnih komponenti kako bi se spriječili prekidi izazvani događajima koji utiču na te komponente.

Praćenje informacione sigurnosti

Član 44

(1) Kreditna institucija je dužna da internim aktima definiše i primijeni pravila za praćenje informacione sigurnosti i otkrivanje neuobičajenih događaja koji mogu uticati na informacionu sigurnost kreditne institucije, kao i da na odgovarajući način odgovori na te događaje.

(2) U okviru procesa kontinuiranog praćenja informacione sigurnosti, kreditna institucija je dužna da implementira efikasne mjere za otkrivanje fizičkih i logičkih upada i narušavanja povjerljivosti, integriteta i dostupnosti informacija.

(3) Proces kontinuiranog praćenja informacione sigurnosti obuhvata:

- 1) relevantne interne i spoljne činioce, uključujući poslovne i IT funkcije;
- 2) transakcije u cilju otkrivanja zloupotrebe pristupa od strane zaposlenih, treće strane ili drugih subjekata;
- 3) potencijalne interne i spoljne prijetnje.

(4) Kreditna institucija je dužna da uspostavi i kontinuirano primjenjuje kontrole za otkrivanje događaja kao što su neželjeni odliv informacija, prisustvo malicioznog softvera i korišćenje softvera koji sadrži tehničke ranjivosti o kojima su informacije javno dostupne.

(5) Organizacioni dio i/ili lica odgovorna za praćenje informacione sigurnosti kreditne institucije dužni su da kontinuirano prate sigurnosne i operativne prijetnje koje bi mogle značajno da utiču na sposobnost kreditne institucije da pruža usluge, i da prate razvoj tehnologija i sigurnosnih trendova kako bi bili svjesni potencijalnih rizika.

(6) Organizacioni dio i/ili lica odgovorna za praćenje informacione sigurnosti kreditne institucije dužni su da blagovremeno izvještavaju nadležne organe kreditne institucije o redovnim i vanrednim aktivnostima sprovedenim u cilju praćenja informacione sigurnosti, a naročito o otkrivenim događajima koji su uticali ili mogu uticati na informacionu sigurnost kreditne institucije.

Testiranje informacione sigurnosti

Član 45

(1) Kreditna institucija je dužna da internim aktima definiše i primijeni pravila za testiranje informacione sigurnosti u cilju potvrde pouzdanosti i djelotvornosti implementiranih mjera informacione sigurnosti.

(2) Pravilima za testiranje informacione sigurnosti iz stava 1 ovog člana kreditna institucija mora obezbijediti da testiranja:

- 1) sprovode lica koja nijesu uključena u razvoj mjera informacione sigurnosti i koja posjeduju dovoljno znanja, vještina i iskustva u vezi sa testiranjem tih mjera;
- 2) u skladu sa procjenom nivoa rizika, uključuju penetracione testove i skeniranja IT sistema u cilju pronalaženja ranjivosti.

(3) Kreditna institucija je dužna da periodično ponavlja testiranje mjera informacione sigurnosti, i to najmanje jednom godišnje za sve kritične IT sisteme, odnosno najmanje jednom u 3 godine za IT sisteme koji se ne smatraju kritičnim.

(4) Kreditna institucija je dužna da vrši i vanredna testiranja mjera informacione sigurnosti u slučaju:

- 1) promjene infrastrukture i značajnih procesa i procedura;
- 2) promjena nastalih zbog značajnih operativnih ili sigurnosnih incidenata;
- 3) uvođenja novih ili značajne izmjene postojećih kritičnih aplikacija dostupnih na Internetu.

(5) Kreditna institucija je dužna da u skladu sa rezultatima sprovedenih testiranja iz ovog člana prilagodi mjere informacione sigurnosti, a u slučaju kritičnih IT sistema da to uradi bez odlaganja.

Obuka i podizanje svijesti o informacionoj sigurnosti

Član 46

(1) Kreditna institucija je dužna da donese, sprovodi i redovno revidira program podizanja svijesti o informacionoj sigurnosti u skladu sa aktuelnim trendovima.

(2) Kreditna institucija je dužna da obezbijedi da se, u skladu sa programom iz stava 1 ovog člana, svi zaposleni i druga fizička lica angažovana u kreditnoj instituciji periodično, a najmanje jednom godišnje, obučavaju kako bi se obezbijedilo da su osposobljeni za izvršavanje svojih dužnosti i odgovornosti u skladu sa politikom i pravilima informacione sigurnosti u cilju smanjenja ljudskih grešaka, krađa, prevara, zloupotreba ili gubitaka, i da znaju kako da postupe u situacijama koje predstavljaju rizik po informacionu sigurnost kreditne institucije.

Interni akti i dokumentacija u vezi sa IT operacijama

Član 47

(1) Kreditna institucija je dužna da upravlja svojim IT operacijama u skladu sa formalno definisanim procesima opisanim u jasnim, potpunim i detaljnim procedurama.

(2) Kreditna institucija je dužna da vodi i redovno ažurira popis softverskih i hardverskih komponenti informacionog

sistema koji sadrži osnovne informacije o njihovoj konfiguraciji i omogućava brzu identifikaciju komponenti, njihove lokacije, sigurnosne klasifikacije i vlasništva.

(3) Kreditna institucija je dužna da uredno vodi dokumentaciju u kojoj je opisana međuzavisnost i povezanost različitih softverskih i hardverskih komponenti informacionog sistema, kako bi se omogućilo adekvatno upravljanje konfiguracijama i promjenama i brz odgovor na sigurnosne i operativne incidente uključujući i sajber napade.

(4) Kreditna institucija je dužna da uredno vodi evidenciju o svim spoljašnjim mrežnim tačkama konekcije kroz koje treća lica mogu neovlašćeno pristupiti internom dijelu informacionog sistema kreditne institucije, kao i o svim uređajima koji imaju pristup Internetu.

Upravljanje hardverskom i softverskom imovinom

Član 48

(1) Kreditna institucija je dužna da upravlja hardverskom i softverskom imovinom tokom njenog životnog ciklusa, od nabavke ili razvoja do povlačenja iz upotrebe, kako bi se obezbijedilo da ona u kontinuitetu ispunjava zahtjeve poslovanja i upravljanja rizicima.

(2) U okviru upravljanja imovinom iz stava 1 ovog člana, kreditna institucija je dužna da obezbijedi adekvatno održavanje hardverske i softverske imovine u skladu sa preporukama proizvođača, i da umanjí rizike koji proizilaze iz upotrebe imovine koja je zastarjela ili više nema podršku proizvođača.

(3) Kreditna institucija je dužna da uspostavi i osmisli IT sisteme i servise na način koji je usklađen sa rezultatima analize uticaja na poslovanje iz člana 57 ove odluke, a kojim se obezbjeđuje dupliranje određenih kritičnih komponenti kako bi se spriječili prekidi izazvani događajima koji utiču na te komponente.

Sistemske i operativne zapise

Član 49

(1) Kreditna institucija je dužna da izrađuje, prati i obezbijedi čuvanje sistemskih i operativnih zapisa sa kritičnih IT sistemima u cilju otkrivanja, analize i ispravljanja grešaka.

(2) Kreditna institucija je dužna da detaljno dokumentuje vrstu, sadržaj, period čuvanja, način zaštite, frekvenciju analize i način nadzora operativnih i sistemskih zapisa koji se izrađuju u skladu sa stavom 1 ovog člana.

Planiranje i praćenje performansi i kapaciteta

Član 50

Kreditna institucija je dužna da uspostavi proces planiranja i praćenja performansi i kapaciteta IT sistema u cilju blagovremenog sprečavanja, otkrivanja i otklanjanja značajnih problema u radu ovih sistema i manjka njihovog kapaciteta.

Rezervne kopije podataka

Član 51

(1) Kreditna institucija je dužna da uspostavi proces upravljanja rezervnim kopijama podataka koji obuhvata postupke izrade, smještanja i testiranja rezervnih kopija podataka i restauracije podataka sa rezervnih kopija kako bi se obezbijedila dostupnost podataka u slučaju potrebe.

(2) Proces iz stava 1 ovog člana mora biti uspostavljen u skladu sa zahtjevima po pitanju oporavka, odnosno ponovnog uspostavljanja poslovanja i utvrđenom kritičnošću poslovnih procesa, podataka, IT sistema i servisa, kao i sprovedenom procjenom rizika.

(3) Rezervne kopije podataka moraju biti redovno ažurirane, zaštićene i smještene na primjeren način, na jednoj ili više bezbjednih lokacija, od kojih najmanje jedna mora biti dovoljno udaljena od lokacije na kojoj se nalaze izvorni podaci, kako rezervne kopije podataka ne bi bile izložene istim rizicima kojima su izloženi izvorni podaci.

(4) Kreditna institucija je dužna da internim aktom utvrdi vrstu, obim, način i frekvenciju izrade, način testiranja, način i frekvenciju odlaganja na udaljenu lokaciju, period čuvanja rezervnih kopija podataka, kao i način vođenja evidencije o njima.

Upravljanje incidentima i problemima

Član 52

(1) Kreditna institucija je dužna da uspostavi proces upravljanja incidentima i problemima kako bi se smanjio uticaj štetnih događaja i omogućio brz i efikasan odgovor u slučaju narušavanja sigurnosti i funkcionalnosti informacionog sistema.

(2) Kreditna institucija je dužna da utvrdi kriterijume i limite na osnovu kojih će određivati da li neki događaj predstavlja operativni ili sigurnosni incident u skladu sa ovom odlukom, kao i indikatore ranog upozorenja koji će omogućiti rano otkrivanje tih incidenata.

- (3) Proces upravljanja incidentima i problemima treba da obuhvati:
- 1) postupke za utvrđivanje, praćenje, evidentiranje, kategorizaciju i klasifikaciju incidenata po prioritetima, u skladu sa negativnim uticajem koji imaju ili mogu imati na poslovanje;
 - 2) uloge i odgovornosti za različite incidentne situacije i kategorije incidenata;
 - 3) postupke brzog odgovora na incidente kojima će se ublažiti negativni uticaji incidenta i obezbijediti da servis ponovo bude operativan i siguran;
 - 4) postupke za utvrđivanje, analiziranje i otklanjanje osnovnih uzroka nastanka jednog ili više incidenata, kako bi se spriječilo ponavljanje istih incidenata;
 - 5) efikasne postupke interne komunikacije, uključujući komunikaciju u vezi sa prijavljivanjem i eskalacijom incidenata na viši nivo upravljanja, kao i žalbe klijenata po pitanju sigurnosti, kojima se obezbjeđuje da:
 - je više IS/IT rukovodstvo i više rukovodstvo relevantnih organizacionih jedinica blagovremeno obaviješteno o svim incidentima koji potencijalno mogu imati visok negativni uticaj na kritične IT sisteme i servise;
 - se nadzorni i upravni odbor, putem vanrednih izvještaja o značajnim incidentima, obavještavaju minimalno o negativnom učinku značajnih incidenta, odgovoru na te incidente i dodatnim aktivnostima koje je potrebno preduzeti zbog nastanka tih incidenata;
 - 6) efikasne postupke spoljne komunikacije u vezi sa kritičnim poslovnim funkcijama i procesima, kojima se obezbjeđuje:
 - saradnja sa relevantnim akterima u cilju efikasnog odgovora na incidente i oporavka od istih;
 - blagovremeno i adekvatno informisanje klijenata i drugih strana u skladu sa propisima.
- (4) Kreditna institucija je dužna da o značajnom incidentu koji nastane u okviru informacionog sistema, uključujući i dijelu informacionog sistema koji je eksternalizovan:
- 1) bez odlaganja obavijesti Centralnu banku, zajedno sa opisom tog incidenta, procjenom njegovog uticaja i planiranim odgovorom na incident;
 - 2) blagovremeno informiše Centralnu banku o svim bitnim novim informacijama koje značajno utiču na promjenu inicijalnog opisa incidenta, procjene njegovog uticaja i/ili odgovora na incident;
 - 3) nakon rješavanja incidenta, Centralnoj banci dostavi finalne informacije o istom, uključujući i informacije o utvrđenim posljedicama i preduzetim aktivnostima.

Upravljanje IT projektima

Član 53

- (1) Kreditna institucija je dužna da uspostavi proces upravljanja IT projektima koji na adekvatan način podržava sprovođenje strategije razvoja informacionog sistema iz člana 34 ove odluke.
- (2) Kreditna institucija je dužna da donese i primijeni politiku upravljanja IT projektima koja najmanje obuhvata:
- 1) ciljeve projekta;
 - 2) uloge i odgovornosti;
 - 3) procjenu rizika projekta;
 - 4) plan, vremenski okvir i aktivnosti projekta;
 - 5) ključne etape projekta (engl. *milestones*);
 - 6) zahtjeve po pitanju upravljanja promjenama.
- (3) Uloge i odgovornosti iz stava 2 tačka 2 ovog člana je potrebno definisati na način da zahtjeve po pitanju informacione sigurnosti analizira i odobrava funkcija koja je nezavisna od funkcije razvoja IT sistema.
- (4) Kreditna institucija je dužna da internim aktima za upravljanje IS rizicima iz člana 35 ove odluke na adekvatan način obuhvati i rizike povezane sa IT projektima.
- (5) Kreditna institucija je dužna da na adekvatan način upravlja rizicima koji proizilaze iz portfolija IT projekata (upravljanje projektnim programom), naročito uzimajući u obzir rizike koji mogu proizaći iz međuzavisnosti različitih projekata i zavisnosti više različitih projekata od istih resursa i/ili ekspertiza.
- (6) Kreditna institucija je dužna da obezbijedi da su sva poslovna područja i funkcije na koje IT projekat utiče zastupljena u projektnom timu koji raspolaze sa znanjem potrebnim za sigurnu i uspješnu realizaciju projekta.
- (7) Kreditna institucija je dužna da uspostavi izvještavanje nadležnih organa kreditne institucije o redovnim i vanrednim aktivnostima u vezi sa upravljanjem IT projektima, na pojedinačnoj i konsolidovanoj osnovi u zavisnosti od važnosti i veličine IT projekta, a naročito o pokretanju projekta, statusu njegove realizacije i povezanim rizicima.

Nabavka i razvoj IT sistema

Član 54

- (1) Kreditna institucija je dužna da internim aktima, korišćenjem pristupa zasnovanog na procjeni rizika, definiše i primijeni pravila za upravljanje nabavkom, razvojem i održavanjem IT sistema, koja najmanje obezbjeđuju da su:
- 1) funkcionalni i nefunkcionalni zahtjevi, uključujući i zahtjeve po pitanju informacione sigurnosti, jasno definisani i odobreni od nadležnih lica prije nabavke ili razvoja IT sistema;
 - 2) uspostavljene mjere za smanjenje rizika od nenamjernih izmjena IT sistema i namjernog manipulisanja tim sistemima u toku njihovog razvoja i/ili stavljanja u produkcionu rad;

- 3) nabavljeni i razvijeni IT sistemi testirani i odobreni primjenom adekvatne metodologije, prije njihove prve upotrebe u produkciji.
- (2) Kreditna institucija je dužna da metodologijom za testiranje i odobravanje korišćenja IT sistema obezbijedi da:
- 1) je prilikom testiranja uzeta u obzir utvrđena kritičnost poslovnih procesa i ostalih relevantnih resursa informacionog sistema;
 - 2) se testiranjem potvrđuje pouzdanost novog IT sistema, odnosno da taj sistem funkcioniše na predviđeni način;
 - 3) se testiranje vrši na testnom okruženju koje na odgovarajući način odražava produkciono okruženje;
 - 4) se provjerava implementacija mjera informacione sigurnosti kako bi se identifikovale moguće sigurnosne slabosti, odstupanja od propisanih pravila ili incidenti.
- (3) Kreditna institucija je dužna da na adekvatan način razdvoji razvojno, testno i produkciono okruženje, kako bi se omogućila segregacija dužnosti, adekvatan razvoj i testiranje.
- (4) Kreditna institucija je dužna da ograniči korišćenje produkcionih podataka na razvojnom, testnom i drugim neprodukcionim okruženjima i da obezbijedi integritet i povjerljivost ovih podataka na svim sistemima.
- (5) Pravo pristupa produkcionim podacima se smije dodijeliti samo ovlašćenim korisnicima, nezavisno od okruženja na kojem se ti podaci nalaze.
- (6) Kreditna institucija je dužna da implementira mjere zaštite kojima se garantuje integritet izvornog programskog koda interno razvijenih IT sistema.
- (7) Kreditna institucija je dužna da uspostavi proces dokumentovanja razvoja, implementacije, rada i/ili konfiguracije IT sistema kako bi se smanjio rizik zavisnosti od stručnjaka/eksperata iz te oblasti.
- (8) Dokumentacija iz stava 7 ovog člana treba da bude potpuna, tačna i redovno ažurirana i, gdje je primjenljivo, najmanje obuhvata korisničku i tehničku dokumentaciju i operativne procedure.
- (9) Odredbe ovog člana se, u skladu sa procjenom rizika, primjenjuju i na softverska rješenja kojima upravljaju ili ih razvijaju krajni interni korisnici koji nijesu zaposleni u organizacionoj jedinici za IT kreditne institucije, kao što su aplikacije za tabelarne kalkulacije i ostali alati koji omogućavaju krajnje-korisničko programiranje (engl. *End user computing*).
- (10) Kreditna institucija je dužna da vodi evidenciju aplikacija koje zadovoljavaju karakteristike navedene u stavu 9 ovog člana ukoliko one predstavljaju podršku kritičnim poslovnim funkcijama i procesima.

Upravljanje promjenama

Član 55

- (1) Kreditna institucija je dužna da uspostavi proces upravljanja promjenama hardverskih i softverskih komponenti informacionog sistema kojim se obezbjeđuje da se sve promjene procjenjuju, testiraju, odobravaju, sprovode i evidentiraju na kontrolisan način i da se utvrđuju planovi vraćanja na prethodno stanje, kako bi se izbjeglo da promjene dovedu do neočekivanog i neželjenog ponašanja ovog sistema, odnosno naruše njegovu sigurnost ili funkcionalnost.
- (2) Kreditna institucija je dužna da obezbijedi da se promjene hardverskih i softverskih komponenti, koje se, u cilju prevazilaženja vanrednih situacija, moraju realizovati što je prije moguće, sprovode u skladu sa procedurama koje pružaju odgovarajuće mjere zaštite.

5.3. Kontinuitet poslovanja

Upravljanje kontinuitetom poslovanja

Član 56

Kreditna institucija je dužna da uspostavi proces upravljanja kontinuitetom poslovanja kojim se obezbjeđuje kontinuitet poslovanja i ograničavaju gubici u slučaju ozbiljnog poremećaja ili prekida u poslovanju.

Analiza uticaja na poslovanje

Član 57

- (1) U okviru procesa upravljanja kontinuitetom poslovanja iz člana 56 ove odluke, kreditna institucija je dužna da periodično analizira svoju izloženost ozbiljnim poremećajima i prekidima u poslovanju i da, korišćenjem raspoloživih internih i spoljnih podataka i analize scenarija, kvalitativno i kvantitativno procijeni njihov potencijalni uticaj na poslovanje.
- (2) Kreditna institucija je dužna da prilikom vršenja analize uticaja na poslovanje iz stava 1 ovog člana uzme u obzir utvrđenu klasifikaciju i međusobnu povezanost poslovnih funkcija, procesa, informacione imovine, IT sistema, IT servisa, zaposlenih i spoljnih pružalaca usluga iz čl. 36 i 37 ove odluke.
- (3) Na osnovu analize uticaja na poslovanje iz stava 1 ovog člana, kreditna institucija formalno utvrđuje:

- 1) ključne/kritične poslovne aktivnosti, procese, IT sisteme i servise, uključujući i one koji su povjereni trećim stranama;
- 2) nivoe usluga koje je kreditna institucija dužna da održava ili blagovremeno obnovi;
- 3) ciljna vremena oporavka (engl. *Recovery Time Objective - RTO*), koja označavaju najduži prihvatljivi vremenski period unutar kojeg se, nakon incidenta, poslovni proces i IT sistemi i servisi koji ga podržavaju moraju oporaviti;
- 4) ciljne tačke oporavka (engl. *Recovery Point Objective - RPO*), koje označavaju najduži prihvatljivi vremenski period, prije dešavanja incidenta, za koji podaci smiju biti izgubljeni.

Plan kontinuiteta poslovanja i plan u nepredviđenim okolnostima

Član 58

(1) Upravni odbor kreditne institucije je dužan da plan kontinuiteta poslovanja (engl. *business continuity plan – BCP*) i plan u nepredviđenim okolnostima (engl. *contingency plan*), koje donosi u skladu sa Zakonom, definiše na osnovu analize uticaja na poslovanje iz člana 57 ove odluke.

(2) Prilikom definisanja planova iz stava 1 ovog člana, kreditna institucija je dužna da koordinira te aktivnosti sa svim relevantnim internim i spoljnim akterima i uzme u obzir zavisnost od trećih strana i usluga koje pružaju.

(3) Prilikom definisanja planova iz stava 1 ovog člana, kreditna institucija je dužna da uzme u obzir rizike koji bi mogli negativno uticati na njene ciljeve po pitanju očuvanja i, po potrebi, ponovnog uspostavljanja dostupnosti, integriteta i povjerljivosti poslovnih funkcija, podržavajućih procesa, IT sistema, IT servisa i informacione imovine.

(4) Planovi iz stava 1 ovog člana moraju biti osmišljeni na način koji omogućava kreditnoj instituciji da adekvatno reaguje na moguće scenarije vanrednih situacija i da, nakon prekida, može ponovo uspostaviti obavljanje svojih kritičnih poslovnih aktivnosti u okviru ciljnog vremena oporavka (RTO) i ciljne tačke oporavka (RPO).

(5) Planovi iz stava 1 ovog člana moraju da sadrže spisak prioriteta po kojima će se postupiti u slučaju da je potrebno oporaviti više poslovnih aktivnosti.

(6) Kreditna institucija je dužna da u planovima iz stava 1 ovog člana razmotri niz različitih scenarija kojima bi mogla biti izložena, uključujući i ekstremne ali moguće scenarije, kao i scenario sajber napada, i opiše na koji način se u tim scenarijima obezbjeđuje kontinuitet IT sistema i servisa, kao i informaciona sigurnost kreditne institucije.

Plan oporavka informacionog sistema

Član 59

(1) Upravni odbor kreditne institucije je dužan da, na osnovu analize uticaja na poslovanje iz člana 57 ove odluke i scenarija iz člana 58 stav 6 ove odluke, razmatranjem kratkoročnih i dugoročnih ciljeva oporavka, definiše i usvoji plan ili planove oporavka informacionog sistema (engl. *disaster recovery plan - DRP*).

(2) Plan oporavka informacionog sistema iz stava 1 ovog člana naročito sadrži:

- 1) uslove koji moraju biti ispunjeni za primjenu plana;
- 2) detaljan opis postupaka kojima se omogućava oporavak i dostupnost barem ključnih/kritičnih IT sistema i servisa u skladu sa definisanim zahtjevima;
- 3) spisak prioriteta po kojima će se postupiti u slučaju da je potrebno oporaviti više IT sistema i/ili servisa;
- 4) podatke o timovima koji će biti odgovorni za oporavak pojedinih IT sistema ili servisa i članovima tih timova, uključujući i njihove jasno utvrđene dužnosti i odgovornosti;
- 5) podatke o lokaciji za oporavak informacionog sistema;
- 6) podatke o ključnim pružaocima usluga.

Testiranje, ažuriranje i dostupnost planova

Član 60

(1) Upravni odbor kreditne institucije je dužan da redovno testira planove iz člana 58 i 59 ove odluke i o tome sačinjava izvještaje, pri čemu se adekvatnost planova za ključne/kritične poslovne aktivnosti, procese, IT sisteme i servise, provjerava najmanje jednom godišnje na osnovu ekstremnih, ali mogućih scenarija.

(2) Kreditna institucija je dužna da testiranjem iz stava 1 ovog člana utvrdi da li može uspješno preći na alternativni način obavljanja kritičnih poslovnih aktivnosti iz okruženja predviđenog za oporavak od katastrofe (engl. *disaster recovery environment*), takav režim rada održati dovoljno dug vremenski period i nakon toga ponovo uspostaviti uobičajen rad.

(3) Kreditna institucija je dužna da redovno revidira i ažurira planove iz čl. 58 i 59 ove odluke u skladu sa iskustvima iz prethodno nastalih incidenata, rezultatima testiranja, novim utvrđenim rizicima i prijetnjama, promijenjenim ciljevima i prioritetima oporavka, poslovnim promjenama, uključujući promjene u proizvodima, aktivnostima, procesima i sistemima, promjenama u okruženju i u strategiji poslovanja.

(4) U cilju efikasnog sprovođenja planova iz čl. 58 i 59 ove odluke, kreditna institucija je dužna da obezbijedi da su svi zaposleni upoznati sa svojim ulogama i odgovornostima u slučaju nastupanja vanrednih situacija i da su im ovi planovi lako dostupni u tim situacijama.

Izveštavanje i komunikacija u vanrednim situacijama

Član 61

(1) Kreditna institucija je dužna da izvještava nadležne organe kreditne institucije o aktivnostima u vezi sa svim relevantnim činjenicama koje se odnose na proces upravljanja kontinuitetom poslovanja, a naročito o testiranju planova iz čl. 58 i 59 ove odluke, analizi nedostataka utvrđenih testiranjem i značajnim promjenama u vezi sa upravljanjem kontinuitetom poslovanja.

(2) Kreditna institucija je dužna da utvrdi mjere u skladu sa kojima će, u slučaju prekida poslovanja ili nastanka druge vanredne situacije, o tome informisati sve relevantne interne i spoljne aktere i održavati komunikaciju sa njima.

(3) Kreditna institucija je dužna da, u slučaju nastupanja okolnosti koje zahtijevaju primjenu planova iz čl. 58 i 59, bez odlaganja obavijesti Centralnu banku o svim značajnim činjenicama i okolnostima koje se na to odnose.

VI. UPRAVLJANJE KAMATNIM RIZIKOM IZ POZICIJA KOJIMA SE NE TRGUJE

Upravljanje IRRBB-om

Član 62

(1) Kreditna institucija je dužna da upravlja rizicima koji proizilaze iz njene izloženosti kamatnom riziku po osnovu pozicija kojima se ne trguje (u daljem tekstu: IRRBB), koji utiču na njenu dobit i ekonomsku vrijednost.

(2) Za potrebe stava 1 ovog člana, kreditna institucija je dužna da, uzimajući u obzir fundamentalne aspekte nivoa i strukturnih karakteristika kamatnih stopa koji se mogu javiti simultano, a čiji se efekti promjena odražavaju na krivu prinosa, mijenjajući cijene/vrijednosti ili prihode/rashode stavki aktive, obaveza i vanbilansnih stavki osjetljivih na promjene kamatnih stopa, te mogu negativno uticati na finansijsko stanje, holistički upravlja svim sljedećim podvrstama IRRBB-a:

- 1) **rizikom ročne neusklađenosti kamatnih stopa** (*engl. gap risk*), odnosno rizikom koji proizilazi iz ročne strukture instrumenata koji su osjetljivi na kamatne stope kao posljedica razlika u vremenu promjene njihove kamatne stope, pri čemu nivo ovog rizika zavisi od toga da li se promjene ročne strukture kamatnih stopa javljaju dosljedno na krivoj prinosa (paralelni rizik) i/ili različito u zavisnosti od perioda (neparalelni rizik);
- 2) **baznim rizikom** (*engl. basis risk*), odnosno rizikom koji proizilazi iz uticaja relativnih promjena kamatnih stopa na instrumente koji su osjetljivi na kamatne stope koji imaju slične rokove dospijanja, ali koji se vrednuju primjenom različitih indeksa kamatnih stopa, a taj rizik proizilazi iz nesavršenosti korelacije u prilagođavanju stopa koje su zarađene i plaćene za različite instrumente koji su osjetljivi na kamatne stope sa generalno sličnim karakteristikama promjene kamatnih stopa;
- 3) **rizikom opcije** (*eng. option risk*), odnosno rizikom koji proizilazi iz opcija, pri kojem kreditna institucija ili njen klijent mogu da promijene nivo i ročnost novčanih tokova, odnosno rizik koji proizilazi iz instrumenata koji su osjetljivi na kamatne stope u okviru kojih je vjerovatno da će njihov imalac iskoristiti opciju, ako je to u njegovom finansijskom interesu i rizik koji proizilazi iz fleksibilnosti ugrađene opcije implicitno ili u sklopu instrumenata koji su osjetljivi na kamatne stope, na način da promjene kamatnih stopa mogu da utiču na promjenu ponašanja klijenta.

(3) Kreditna institucija je dužna da utvrdi postojeće i buduće izloženosti IRRBB-u na proporcionalan način, zavisno od nivoa, složenosti i rizičnosti pozicija iz knjige pozicija kojima se ne trguje, ili rastući rizični profil, uzimajući u obzir poslovni model, strategije i poslovno okruženje u kojem posluje ili namjerava da posluje.

(4) Pri izračunavanju uticaja kretanja kamatnih stopa iz perspektive dobiti, kreditna institucija je dužna da, pored efekata na kamatne prihode i rashode, razmotri i efekte promjena tržišne vrijednosti instrumenata evidentiranih u finansijskom iskazu o ukupnom rezultatu (bilans uspjeha) ili direktno u kapitalu, kao i da uzme u obzir povećanje ili smanjenje dobiti i kapitala u kratkoročnom i srednjoročnom periodu koje proizilazi iz kretanja kamatnih stopa.

(5) Promjena u dobiti iz stava 3 ovog člana je razlika između očekivane dobiti po osnovnom scenariju i očekivane dobiti po alternativnom scenariju, koji uključuje ili nepovoljniji šok ili stresni scenario, iz perspektive trajnog poslovanja.

Opšta strategija upravljanja IRRBB-om

Član 63

(1) Kreditna institucija je dužna da u instrumente osjetljive na kamatne stope naročito uključuje:

- 1) nekvalitetne kredite;
- 2) kamatne derivate; i
- 3) ostale vanbilansne stavke, kao što su obaveze po kreditima osjetljive na kamatne stope.

(2) Instrumenti osjetljivi na kamatne stope iz stava 1 ovog člana su stavke aktive, obaveze i vanbilansne stavke iz knjige pozicija kojima se ne trguje, osim stavki aktive koje se odbijaju od redovnog osnovnog kapitala kreditne institucije.

(3) Nekvalitetnim kreditima iz stava 1 tačka 1 ovog člana smatraju se izloženosti koje su, u skladu sa propisom kojim se uređuje klasifikacija aktive i obračun rezervacija za potencijalne gubitke kreditnih institucija, utvrđene kao nekvalitetni krediti.

(4) Kreditna institucija je dužna da prati i procjenjuje svoje izloženosti po osnovu pozicija stavki aktive kojima se ne trguje na koje utiče rizik kreditne marže iz poslova koji se vode u knjizi pozicija kojima se ne trguje, ako je taj rizik značajan za rizični profil kreditne institucije.

(5) Pozicije stavki aktive u smislu stava 4 ove odluke obuhvataju samo one stavke aktive koje se vrednuje po fer vrijednosti, osim ako kreditna institucije dokaže da taj rizik postoji i u ostalim stavkama aktive knjige pozicija kojima se ne trguje.

(6) Za razliku od tri podvrste IRRBB-a iz stava 2 ovog člana koje su direktno povezane sa IRRBB-om, rizik kreditne marže po osnovu izloženosti iz knjige pozicija kojima se ne trguje (engl. credit spread risk in the banking book – CSRBB) iz stava 4 ovog člana, je rizik koji nastaje usljed promena tržišne percepcije o kreditnom kvalitetu grupe različitih instrumenata koje nose kreditni rizik (kao posljedica promjene očekivanog nivoa izloženosti u statusu neispunjavanja obaveza ili promjene likvidnosti tržišta), pri čemu promjene tržišne percepcije mogu da povećaju rizike koji već proističu iz rizika krive prinosa, tako da se CSRBB definiše kao bilo koji rizik spreda aktive i obaveza instrumenata koji nose kreditni rizik koji nije objašnjen IRRBB-om i očekivanim kreditnim rizikom, odnosno rizikom iznenadnog nastanka statusa neispunjavanja obaveza (engl. jump to default risk).

(7) Matična kreditna institucija u Crnoj Gori je dužna da obezbijedi da su sistemi internog upravljanja i procesi upravljanja IRRBB-om dosljedni i dobro integrisani na konsolidovanoj osnovi.

Sklonost ka preuzimanju IRRBB-a

Član 64

(1) Kreditna institucija je dužna da odredi sklonost ka preuzimanju IRRBB-a kao prihvatljivi uticaj fluktuacije kamatnih stopa na dobit i na ekonomsku vrijednost.

(2) Kreditna institucija sa značajnim izloženostima trima glavnim podvrstama IRRBB-a, odnosno riziku ročne neusklađenosti kamatnih stopa, baznom riziku ili riziku opcija, dužna je da odredi svoju sklonost ka preuzimanju rizika u odnosu na svaku od tih značajnih podvrsta IRRBB-a i u tom slučaju je dužna da uspostavi limite za svaku od tih podvrsta rizika.

(3) Kreditna institucija je dužna da u okviru utvrđene sklonosti ka preuzimanju rizika utvrdi ovlašćenja i odgovornosti za upravljanje IRRBB-om, kao i instrumente, način zaštite i nivo preuzimanja rizika IRRBB-a.

(4) Kreditna institucija je dužna da pri utvrđivanju sklonosti ka preuzimanju rizika vodi računa o uticaju rizika na dobit, kao posljedici računovodstvenog tretmana transakcija iz knjige pozicija kojima se ne trguje.

(5) Uticaj rizika na dobit iz stava 4 ovog člana ne odnosi se samo na prihode od kamata i rashode, već je potrebno, odvojeno uzeti u obzir efekte promjena kamatnih stopa na tržišnu vrijednost instrumenata koji se, u zavisnosti od računovodstvenog tretmana, odražavaju ili u bilansu uspjeha ili direktno u kapitalu.

(6) Kreditna institucija je dužna da uzme u obzir i efekat na dobit koji je povezan sa ugrađenim opcijama instrumenata koji se mjere po fer vrijednosti u okviru kontinuiranih šokova i stresnih scenarija kamatnih stopa, kao i potencijalni efekat kamatnih derivata kojima se štiti od uticaja rizika na dobit i gubitaka ako je njihova efektivnost bila umanjena zbog promjena kamatnih stopa.

Sistem limita

Član 65

(1) Kreditna institucija je dužna da uspostavi limite izloženosti IRRBB-u, u skladu sa sklonošću ka preuzimanju rizika i cjelokupnim pristupom za mjerenje IRRBB-a, a naročito da utvrdi:

- 1) politiku limita koja je u skladu sa prirodom, veličinom, složenošću i adekvatnošću kapitala kreditne institucije i njenom sposobnošću mjerenja sopstvenih rizika i upravljanja tim rizicima;
- 2) limite kojima se jasno određuje da prihvatljiv iznos IRRBB-a treba da se primijeni na konsolidovanoj osnovi, a gdje je primjenljivo, i na nivou pojedinačnih povezanih društava,
- 3) sisteme izvještavanja rukovodstva i, po potrebi, upravnog odbora, u slučaju prekoračenja limita o pozicijama koje prelaze ili je vjerovatno da će preći uspostavljene limite;
- 4) izvještavanje, najmanje kvartalno, upravnog odbora o mjerama rizika.

(2) Kreditna institucija je dužna da uspostavi i prati zaštitu od rizika i kontrolisanje rizika tržišnih cijena instrumenata koji se računovodstveno vode po tržišnoj vrijednosti.

Politike i procedure upravljanja IRRBB-om

Član 66

(1) Sistem za identifikovanje i upravljanje IRRBB-om treba da obezbijedi da:

- 1) su uspostavljane procedure za ažuriranje scenarija mjerenja i procjene IRRBB-a;
- 2) su pristup mjerenja i odgovarajuće pretpostavke za mjerenje i procjenu IRRBB-a, uključujući raspodjelu internog kapitala za rizike IRRBB-a, adekvatni i proporcionalni;

- 3) se pretpostavke primijenjenih modela redovno preispituju i, prema potrebi, mijenjaju;
 - 4) su definisani standardi za procjenu pozicija i mjerenje efektivnosti;
 - 5) postoji odgovarajuća dokumentacija i kontrola nad dozvoljenim strategijama zaštite od rizika i instrumentima zaštite od rizika; i
 - 6) su definisane linije ovlaštenja i odgovornosti za upravljanje izloženostima IRRBB-u.
- (2) Politike treba da budu dobro utemeljene, sveobuhvatne i dokumentovane i treba da uključe sve komponente IRRBB-a koje su značajne za kreditnu instituciju i to:
- 1) primjenu granice između knjige pozicija kojima se ne trguje i knjige trgovanja, a interni prenosi rizika između knjige pozicija kojima se ne trguje i knjige trgovanja treba da se pravilno dokumentuju i prate u okviru šireg praćenja IRRBB-a koji proizilazi iz instrumenata kamatnih derivata;
 - 2) detaljnu definiciju ekonomske vrijednosti i njenu usklađenost sa metodom koji se primjenjuje za vrednovanje imovine i obaveza (npr. na osnovu diskontovane vrijednosti budućih novčanih tokova i diskontovane vrijednosti buduće dobiti), a koja je usvojena za internu upotrebu;
 - 3) detaljnu definiciju rizika dobiti i njenu usklađenost sa načinom na koji kreditna institucija pristupa izradi finansijskih planova i finansijskih prognoza, koji su usvojeni za internu upotrebu;
 - 4) veličinu i oblik različitih kamatnih šokova koji se primjenjuju za interne izračune IRRBB-a;
 - 5) primjenu pristupa za modeliranje uslovljenih ili neuslovljenih novčanih tokova;
 - 6) tretman „odobrenih a neiskorišćenih transakcija“ (uključujući povezanu zaštitu od rizika);
 - 7) agregiranje viševalutnih kamatnih izloženosti;
 - 8) mjerenje i upravljanje baznim rizikom koji proizilazi iz različitih indeksa kamatnih stopa;
 - 9) tretman nekamatnosnih stavki aktive i obaveza iz knjige pozicija kojima se ne trguje (uključujući kapital i rezerve) pri izračunu kojim se mjeri IRRBB za postupak procjene adekvatnosti internog kapitala (ICAAP);
 - 10) biheioralni tretman tekućih računa i računa štednje;
 - 11) mjerenje IRRBB-a koje proizilazi iz biheioralnih i automatskih opcija imovine i obaveza, uključujući efekte konveksnosti i nelinearne profile isplate;
 - 12) stepen granularnosti koji je korišćen u izračunima mjerenja (npr. upoređenje vremenskih razreda); i
 - 13) internu definiciju komercijalne marže i odgovarajuću metodologiju za interno postupanje sa komercijalnim maržama.
- (3) Modeliranje uslovljenih novčanih tokova iz stava 2 tačka 5 ovog člana (engl. *Conditional cash flows*) je modeliranje novčanih tokova pod pretpostavkom da ročnost i iznos novčanih tokova zavise od posebnog scenarija kamatnih stopa, odnosno pretpostavlja se da se ročnost novčanih tokova opcija, instrumenata sa ugrađenim ili izričitim opcijama i instrumenata čije dospjeće zavisi od ponašanja klijenata, modelira u zavisnosti od scenarija kamatne stope.
- (4) Modeliranje neuslovljenih novčanih tokova iz stava 2 tačka 5 ovog člana (engl. *Unconditional cash flows*) je modeliranje novčanih tokova pod pretpostavkom da ročnost i iznos novčanih tokova ne zavise od posebnog scenarija kamatnih stopa.
- (5) Kreditna institucija je dužna da sve politike za IRRBB preispituje najmanje jednom godišnje i prema potrebi ažurira.

Interne kontrole

Član 67

- (1) Kreditna institucija je dužna da obezbijedi redovne provjere i ocjene sistema internih kontrola i postupaka upravljanja rizikom IRRBB-a, i to od strane lica ili organizacione jedinice koje su nezavisne od poslova čija se provjera vrši.
- (2) Interna revizija dužna je da uspostavi redovnu provjeru procedura identifikovanja, mjerenja, praćenja i kontrolisanja IRRBB-a.

Informacioni sistem i aplikacije za upravljanje IRRBB-om

Član 68

- (1) Kreditna institucija je dužna da radi upravljanja IRRBB-om uspostavi blagovremene i pouzdane informacione sisteme i aplikacije za:
 - 1) sprovođenje, obradu i evidentiranje poslovnih događaja;
 - 2) utvrđivanje, mjerenje i agregiranje izloženosti IRRBB-u; i
 - 3) izradu izvještaja.
- (2) Sistemi iz stava 1 ovog člana, treba da omoguće:
 - 1) potpuno i jasno evidentiranje svih transakcija, uzimajući u obzir njihove karakteristike IRRBB-a;
 - 2) mogućnost uključivanja razumnog broja šokova i stresnih scenarija i svih dodatnih scenarija;
 - 3) mjerenje, procjenu i praćenje uticaja pojedinačnih transakcija na ukupnu izloženost;
 - 4) izračunavanje mjere ekonomske vrijednosti;
 - 5) izračunavanje mjere dobiti za IRRBB, kao i druge mjere IRRBB-a na osnovu šokova i stresnih scenarija kamatnih stopa;
 - 6) uključivanje ograničenja vezanih za pretpostavke internih parametara rizika koja zahtijeva Centralna banka; i
 - 7) prikupljanje detaljnih informacija o datumu ponovnog vrednovanja određene transakcije, vrsti kamatne stope ili

indeksu, kao i opcijama (uključujući prijevremenu otplatu ili otkup) i naknadama koje su povezane sa izvršavanjem tih opcija.

- (3) Mjere ekonomske vrijednosti iz stava 2 tačka 4 ovog člana, su mjere promjene neto sadašnje vrijednosti instrumenata osjetljivih na kamatne stope tokom njihovog preostalog perioda trajanja, nastale usljed promjene kamatnih stopa koje odražavaju promjene vrijednosti tokom preostalog perioda do dospjeća instrumenata osjetljivih na kamatne stope, odnosno do isteka svih pozicija.
- (4) Mjere dobiti iz stava 2 tačka 5 ovog člana, su promjene očekivane profitabilnosti u određenom periodu nastale usljed promjena kamatnih stopa.
- (5) Kreditna institucija je dužna da uspostavi odgovarajuće organizacione kontrole informacionih sistema da bi se spriječio gubitak podataka kojima se koriste aplikacije za IRRBB, kao i kontrole promjene kodova u tim aplikacijama, kako bi se naročito obezbijedilo sljedeće:
 - 1) pouzdanost ulaznih podataka i parametara i cjelovitost sistema obrade za modele IRRBB-a;
 - 2) smanjenje vjerovatnoće pojave grešaka u informacionom sistemu na najmanju moguću mjeru; i
 - 3) preduzimanje odgovarajućih mjera u slučaju pojave tržišnog poremećaja ili naglog pada.
- (6) Kreditna institucija je dužna da sprovodi odgovarajuće procedure kojima se obezbjedjuje tačnost podataka koji su unijeti u informacioni sistem i da uspostavi odgovarajuće mehanizme za provjeru tačnosti postupka agregiranja i pouzdanosti rezultata modela.
- (7) Kreditna institucija je dužna da utvrdi moguće razloge i postupke za otklanjanje odstupanja i nepravilnosti koji se mogu pojaviti u vrijeme obrade podataka i uključujući postupke za usklađivanje pozicija kako bi se ta odstupanja i nepravilnosti otklonili.
- (8) Matična kreditna institucija u Crnoj Gori dužna je da obezbijedi da inputi modela kojima se mjeri IRRBB u cijeloj grupi budu konzistentni sa podacima koji se koriste za finansijsko planiranje.

Interno izvještavanje

Član 69

- (1) Kreditna institucija je dužna da obezbijedi da interni sistemi izvještavanja o rizicima pružaju blagovremene, tačne i sveobuhvatne informacije o izloženostima IRRBB-u.
- (2) Interni izvještaji dostavljaju se upravnom odboru i višem rukovodstvu najmanje kvartalno.
- (3) Izvještaji iz stava 2 ovog člana, naročito sadrže:
 - 1) rezime agregiranih izloženosti IRRBB-u, uključujući informacije o izloženostima riziku ročne neusklađenosti kamatnih stopa, baznom riziku i riziku opcija, uključujući objašnjenja svih značajnih pozicija aktive, obaveza, novčanih tokova i strategije koje utiču na nivo i smjer IRRBB-a;
 - 2) usklađenost sa politikama i limitima;
 - 3) ključne pretpostavke modela, kao što su karakteristike depozita bez ugovorenog roka dospjeća (u daljem tekstu: NMD), prijevremene otplate kredita sa fiksnom kamatnom stopom, prijevremene isplate oročenih depozita, povlačenje obaveza, agregiranje valuta i tretman komercijalnih marži;
 - 4) podatke o uticaju ključnih pretpostavki modela na mjerenje IRRBB-a u pogledu mjere ekonomske vrijednosti i mjere dobiti, uključujući promjene pretpostavki u različitim kamatnim scenarijima;
 - 5) podatke o uticaju kamatnih derivata na mjerenje IRRBB-a u odnosu na mjere ekonomske vrijednosti i mjere dobiti;
 - 6) podatke o uticaju instrumenata koji se mjere po fer vrijednosti, uključujući aktivu i obaveze nivoa 3, kako je definisano Međunarodnim standardom finansijskog izvještavanja 13 - Mjerenje fer vrijednosti (MSFI 13), na mjerenje IRRBB-a u odnosu na mjere ekonomske vrijednosti i mjere dobiti;
 - 7) rezultate testiranja otpornosti na stres iz člana 74 ove odluke, šokova iz člana 73 ove odluke, supervizorskog testa atipičnih vrijednosti iz člana 78 ove odluke i procjene osjetljivosti na ključne pretpostavke i parametre; i
 - 8) rezime provjere politika IRRBB-a, procedura i primjerenosti sistema mjerenja, uključujući naročito zaključke internih i spoljnjih revizora.
- (4) Izvještaji iz stava 2 ovog člana, obuhvataju i rezultate provjera i revizija modela i upoređivanja prethodnih procjena rizika sa stvarnim rezultatima, radi utvrđivanja mogućih nedostataka modeliranja, kao što su:
 - 1) procjena modeliranih gubitaka prijevremene otplate u odnosu na ostvarene gubitke; i
 - 2) utvrđivanje portfolija koji su izloženi znatnim promjenama tržišne vrijednosti.

Upravljanje modelima za IRRBB

Član 70

- (1) Kreditna institucija je dužna da obezbijedi da su validacija modela mjerenja IRRBB-a i procjena rizika tog modela integrisani u upravljačke procese i politike nezavisno od njihovog razvoja.
- (2) Politika validacije modela treba da obuhvati:

- 1) lica i/ili organizacione jedinice odgovorne za razvoj, validaciju, dokumentovanje, uvođenje i korišćenje modela; i
 - 2) odgovornosti i politike za kontrolu modela, a naročito za razvoj postupaka inicijalne i kontinuirane validacije, ocjenjivanje rezultata, postupak odobrenja, kontrole verzija, izuzetke, eskalacije, izmjene i povlačenja modela.
- (3) Proces validacije modela treba da obuhvati:
- 1) ocjenjivanje pouzdanosti koncepta i metodologije, uključujući dokaze o razvoju;
 - 2) kontinuirano praćenje modela, uključujući provjeru procesa i određivanje referentnih vrijednosti;
 - 3) analizu rezultata, uključujući retroaktivno testiranje ključnih internih parametara (npr. stabilnost depozita, stope prijevremene otplate kredita, prijevremeno razročenje depozita, određivanje cijena instrumenata); i
 - 4) detaljnu procjenu svih stručnih mišljenja i procjena koje su korišćene u internim modelima.
- (4) Kreditna institucija može da eksternalizuje izradu i/ili validaciju modela za upravljanje IRRBB-om.
- (5) Kreditna institucija može da koristi modele treće strane za upravljanje i kontrolu IRRBB-a, ako su ti modeli prilagođeni njenim karakteristikama, u kom slučaju je dužna da obezbijedi odgovarajuću dokumentaciju o korišćenju modela treće strane.
- (6) Kreditna institucija je dužna da u postupak validacije uključi ulazne parametre ili pretpostavke modela, i da u dokumentaciji tog postupka obrazloži razloge za izbor pojedinih specifikacija modela u procesu validacije.

Mjerenje IRRBB-a

Član 71

- (1) Kreditna institucija je dužna da uspostavi pouzdane interne sisteme mjerenja koji obuhvataju sve komponente i izvore IRRBB-a koji su značajni za njen model poslovanja.
- (2) Kreditna institucija je dužna da mjeri i prati svoju izloženost IRRBB-u u odnosu na moguće promjene ekonomske vrijednosti i dobiti, a naročito :
- 1) ukupan efekat ključnih pretpostavki modeliranja na mjerenje IRRBB-a u odnosu na mjere ekonomske vrijednosti i mjere dobiti; i
 - 2) IRRBB kamatnih derivata iz knjige pozicija kojima se ne trguje, ako je to značajno za model poslovanja.
- (3) Kreditna institucija može iz izračunavanja mjere ekonomske vrijednosti da isključi komercijalne i druge komponente marže, pri čemu je dužna da koristi:
- 1) transparentnu metodologiju za utvrđivanje bezrizične stope sa početka svakog instrumenta; i
 - 2) metodologiju koja se dosljedno primjenjuje za sve instrumente koji su osjetljivi na kamatne stope i u svim poslovnim jedinicama.
- (4) Kreditna institucija je dužna da pri izračunavanju mjera dobiti uključi komercijalne marže.
- (5) Kreditna institucija je dužna da nekvalitetne kredite uključi u instrumente koji su osjetljivi na kamatne stope u iznosu dobijenom nakon umanjenja vrijednosti i rezervisanja, na način da odražavaju očekivane novčane tokove i njihovu ročnost.
- (6) Pri mjerenju izloženosti IRRBB-u, kreditna institucija je dužna da koristi sopstvene pretpostavke i metode izračunavanja i ne može se oslanjati isključivo na izračun i rezultate supervizorskog testa atipičnih vrijednosti iz člana 78 ove odluke.
- (7) Kreditna institucija je dužna da u potpunosti integriše supervizorski test atipičnih vrijednosti u interni okvir za upravljanje IRRBB-om i da ga koristi kao dopunski alat za mjerenje izloženosti IRRBB-u.

Metodi za mjerenje IRRBB-a

Član 72

- (1) Kreditna institucija je dužna da identifikuje i mjeri sve komponente IRRBB-a iz člana 66 stav 2 ove odluke.
- (2) Kreditna institucija je dužna da za mjerenje i praćenje IRRBB-a koristi najmanje jednu mjeru zasnovanu na dobiti i najmanje jedan metod mjerenja ekonomske vrijednosti, koje zajedno obuhvataju sve komponente IRRBB-a.
- (3) Kreditne institucije sa složenim ili sofisticiranim modelom poslovanja dužne su da koriste višestruke metode mjerenja.

Scenario šokova kamatnih stopa za kontinuirano upravljanje

Član 73

- (1) Kreditna institucija je dužna da, najmanje jednom kvartalno, mjeri svoju izloženost IRRBB-u u odnosu na promjene ekonomske vrijednosti i dobiti u različitim scenarijima kamatnih šokova za potencijalne promjene u nivou i obliku kriva prinosa kamatnih stopa i promjena u odnosima među različitim kamatnim stopama (tj. bazni rizik).

- (2) Kreditna institucija je dužna da mjerenje iz stava 1 ovog člana, sprovodi i češće, u periodu povećane volatilnosti/nestabilnosti kamatnih stopa ili povećanog nivoa IRRBB-a.
- (3) Kreditna institucija, uzimajući u obzir načelo proporcionalnosti, može da za potrebe mjerenja iz stava 1 ovog člana, primjenjuje pristup izrade modela uslovnih ili bezuslovnih novčanih tokova.
- (4) Kreditna institucija je dužna da procijeni izloženosti u svakoj valuti u kojoj ima pozicije u instrumentima koji su osjetljivi na kamatne stope, a za značajne izloženosti po valuti, scenariji kamatnih šokova treba da budu valutno specifični i usklađeni sa osnovnim ekonomskim karakteristikama.
- (5) Prilikom izbora scenarija kamatnih šokova kreditna institucija je dužna da uzme u obzir sljedeće:
- 1) scenariji kamatnih šokova treba da budu proporcionalni vrsti, obimu i složenosti aktivnosti i rizičnom profilu kreditne institucije, uzimajući u obzir iznenadne i postupne promjene u krivama prinosa, pri čemu ti scenariji treba da se zasnivaju na ranijim kretanjima i ponašanju kamatnih stopa i simulacijama budućih kamatnih stopa;
 - 2) scenariji kamatnih stopa treba da odražavaju promjene u odnosima između ključnih tržišnih stopa kako bi se obuhvatio bazni rizik;
 - 3) scenarije kamatnih šokova iz člana 78 stav 3 ove odluke i dodatne scenarije koje zahtjeva Centralna banka.
- (6) Kreditna institucija je dužna da razmotri i scenarije negativnih kamatnih stopa i mogućnost asimetričnih efekata negativnih kamatnih stopa na odnosne instrumente koji su osjetljivi na kamatne stope.
- (7) Kreditna institucija je dužna da rezultate scenarija kamatnih šokova koristi prilikom donošenja odluka na odgovarajućim nivoima upravljanja, što uključuje strateške ili poslovne odluke, raspodjelu internog kapitala i odluke o upravljanju rizicima, kao i pri utvrđivanju i provjeri politika i limita za IRRBB.

Testiranje otpornosti na stres IRRBB-a

Član 74

- (1) Kreditna institucija dužna da testiranje otpornosti na stres IRRBB-a sprovodi najmanje jednom godišnje, a u periodima povećane volatilnosti/nestabilnosti kamatnih stopa i povećanih nivoa IRRBB-a i češće.
- (2) Kreditna institucija je dužna da sprovede retroaktivno testiranje otpornosti na stres kako bi:
- 1) utvrdila scenarije kamatnih stopa koji bi mogli ozbiljno ugroziti kapital i dobit; i
 - 2) otkrila slabosti koje proizilaze iz strategija zaštite od rizika i potencijalnih bihevioralnih reakcija klijenata.
- (3) Kreditna institucija je dužna da pri testiranju slabosti u stresnim okolnostima primjenjuje veća i ekstremnija pomjeranja krive prinosa i promjene kamatnih stopa od onih koji se koriste za potrebe kontinuiranog upravljanja, uključujući naročito:
- 1) značajne promjene u odnosima između ključnih tržišnih stopa (bazni rizik);
 - 2) iznenadna i znatna pomjeranja krive prinosa (paralelna i neparalelna);
 - 3) raščlanjivanje ključnih pretpostavki o ponašanju stavki aktive i obaveza;
 - 4) promjene u pretpostavkama o korelacijama ključnih kamatnih stopa;
 - 5) značajne promjene u trenutnim tržišnim uslovima i makroslovima, u konkurentnom ekonomskom okruženju i u njihovom mogućem razvoju; i
 - 6) posebne scenarije koji se odnose na pojedinačni poslovni model i profil kreditne institucije.
- (4) Kreditna institucija je dužna da rezultate scenarija stresa kamatnih stopa koristi prilikom donošenja odluka na odgovarajućim nivoima upravljanja, što uključuje strateške ili poslovne odluke, raspodjelu internog kapitala i odluke o upravljanju rizicima, kao i pri utvrđivanju i provjeri politika i limita za IRRBB.

Pretpostavke mjerenja

Član 75

- (1) Kreditna institucija je dužna da prilikom mjerenja IRRBB-a dokumentuje ključne bihevioralne pretpostavke i pretpostavke modela, koje treba da budu usklađene sa poslovnim strategijama, kao i da te pretpostavke provjerava najmanje jednom godišnje.
- (2) Kreditna institucija je dužna da za mjere ekonomske vrijednosti i za mjere dobiti uzme u obzir pretpostavke utvrđene za potrebe kvantifikacije rizika najmanje u odnosu na:
- 1) izvršavanje kamatnih opcija (automatskih ili bihevioralnih) od strane kreditne institucije i njenog klijenta po posebnim šokovima i stresnim scenarijima kamatnih stopa;
 - 2) tretman salda izloženosti i tokova kamata koji proizilaze iz NMD;
 - 3) tretman oročenih depozita u pogledu rizika od prijevremenog razročenja;
 - 4) tretman kredita sa fiksnom kamatnom stopom i obaveza po kreditima sa fiksnom kamatnom stopom;
 - 5) tretman kapitala u internim mjerama ekonomske vrijednosti; i
 - 6) posljedice računovodstvenih praksi za mjerenje IRRBB-a, a naročito efektivnosti računovodstva zaštite.
- (3) Kreditna institucija je dužna da najmanje jednom godišnje provjeri bitne pretpostavke mjerenja, kao i češće u tržišnim uslovima koji se brzo mijenjaju.

Bihevioralne pretpostavke za račune klijenata sa stavkom sa ugovorenom opcijom klijenta

Član 76

- (1) Kreditna institucija je dužna da prilikom procjene posljedica stavki sa ugovorenom opcijom klijenta uzme u obzir:
- 1) mogući uticaj na brzinu prijevremene otplate kredita koja proizilazi iz scenarija kamatne stope, odnosno ekonomskog okruženja i ugovornih karakteristika i različite dimenzije koje utiču na ugrađene bihevioralne opcije;
 - 2) elastičnost prilagođavanja stopa proizvoda promjenama tržišnih kamatnih stopa; i
 - 3) migraciju salda između različitih vrsta proizvoda kao posljedice promjena njihovih karakteristika, uslova i odredbi.
- (2) Kreditna institucija je dužna da vrši redovne procjene ključnih pretpostavki za tretman bilansnih i vanbilansnih stavki koje imaju ugovorene opcije u okviru kamatnog rizika, pri čemu je dužna da:
- 1) identifikuje sve značajne proizvode i stavke koje podliježu ugrađenim opcijama koje bi mogle da utiču na obračunatu kamatnu stopu ili bihevioralni datum ponovnog vrednovanja (za razliku od ugovornog datuma dospjeća) značajnih salda;
 - 2) ima odgovarajuće strategije određivanja cijena i ublažavanja rizika (npr. korišćenje derivata) za upravljanje uticajem stavke sa ugrađenom opcijom u okviru sklonosti ka preuzimanju rizika, što može da uključuje naknade za prijevremenu otplatu koje se naplaćuju klijentu kako bi se nadoknadili mogući troškovi raskida (ako je dozvoljen);
 - 3) obezbijedi opravdanost modeliranja ključnih bihevioralnih pretpostavki u odnosu na ranije podatke i na osnovu razumnih hipoteza;
 - 4) na osnovu retroaktivnog testiranja dokaže da je modeliranje tačno;
 - 5) vodi odgovarajuću dokumentaciju o pretpostavkama u svojim politikama i postupcima i da uspostavi procedure za njenu redovnu provjeru;
 - 6) razumije osjetljivost rezultata mjerenja rizika na ove pretpostavke, uključujući testiranje otpornosti pretpostavki na stres i uzimanje u obzir rezultata tog testiranja pri donošenju odluka o raspodjeli internog kapitala; i
 - 7) sprovodi redovne interne validacije tih pretpostavki, radi njihove stabilnosti i prilađavanja.

Bihevioralne pretpostavke za račune klijenata bez određenih datuma ponovnog vrednovanja

Član 77

Kreditna institucija je dužna da prilikom određivanja bihevioralnih pretpostavki o računima bez određenih datuma ponovnog vrednovanja za potrebe upravljanja kamatnim rizikom:

- 1) utvrdi „stabilna salda“ (engl. core balances), odnosno stabilne depozite koji se vjerovatno neće ponovo vrednovati ni u slučaju znatnih promjena kamatnih stopa i/ili druge depozite čiju bi ograničenu elastičnost na promjene kamatnih stopa mogla da modelira;
- 2) omogućiti da pretpostavke modeliranja za te depozite odražavaju karakteristike deponenata (npr. retail/veliki klijenti) i vrste računa (npr. transakcioni/ drugi račun), na način da:
 - transakcioni depoziti retail-a uključuju račune čija komponenta primanja nije značajna za odluku klijenta da drži novac na račun;
 - depoziti retail-a uključuju račune retail-a čija je komponenta primanja relevantna za odluku klijenta da drži novac na račun;
 - depoziti velikih klijenata uključuju račune pravnih lica i drugih velikih klijenata, isključujući međubankarske račune ili druge potpuno cjenovno osjetljive račune;
- 3) procijeni moguću migraciju između depozita bez određenih datuma ponovnog vrednovanja i drugih depozita koji bi, u različitim scenarijima kamatnih stopa, mogli da promijene ključne bihevioralne pretpostavke modela;
- 4) razmotri moguća ograničenja ponovnog vrednovanja depozita retail-a u okruženjima sa niskim ili negativnim kamatnim stopama;
- 5) obezbijedi da su pretpostavke o opadanju stabilnih i drugih modeliranih salda adekvatne za uravnoteženje koristi za dobit u odnosu na dodatni rizik ekonomske vrijednosti koji je prisutan pri zamrzavanju budućeg prinosa od kamatne stope na imovinu koja se finansira iz tih salda i mogući propušteni prihod u okruženju rastućih kamatnih stopa;
- 6) ne oslanja se isključivo na statističke ili kvantitativne metode za utvrđivanje bihevioralnog datuma ponovnog vrednovanja i profila novčanog toka NMD;
- 7) obezbijedi adekvatnu dokumentaciju o tim pretpostavkama i da utvrdi procedure za njenu redovnu provjeru;
- 8) razumije efekat pretpostavki na odabrane rezultate sopstvenog mjerenja rizika kao i na odluke o raspodjeli internog kapitala, naročito redovnim izračunavanjem analiza osjetljivosti po ključnim parametrima (npr. procenat i dospjeće stabilnih salda računa i stopa prolaznih salda) i mjera, koristeći se ugovornim uslovima, a ne bihevioralnim pretpostavkama kako bi se izdvojio efekat pretpostavki na obje vrste mjere, mjere ekonomske vrijednosti i dobiti; i
- 9) sprovodi testiranje otpornosti na stres kako bi se razumjela osjetljivost odabranih mjera rizika na promjene ključnih pretpostavki, uzimajući u obzir rezultate tih testova pri donošenju odluka o raspodjeli internog kapitala.

Supervizorski test atipičnih vrijednosti

Član 78

- (1) Kreditna institucija je dužna da redovno, a najmanje kvartalno, izračunava učinak iznenadnog paralelnog pomjeranja krive prinosa za +/- 200 baznih bodova na njene mjere ekonomske vrijednosti kapitala (EVE).
- (2) Mjere ekonomske vrijednosti kapitala (EVE) iz stava 1 ovog člana su poseban oblik mjere EV-a u kojem je kapital isključen iz novčanih tokova.
- (3) Kreditna institucija je dužna da redovno, a minimalno na kvartalnoj osnovi primjenom scenarija koje odredi Centralna banka, izračunava efekat sljedećih šokova kamatnih stopa na njen EVE:
 - 1) paralelni šok rasta;
 - 2) paralelni šok pada;
 - 3) šok nakošenja (*eng. steepener*), kratkoročne stope padaju, a dugoročnerastu;
 - 4) šok izravnanja (*eng. flattener*), kratkoročne stope rastu, a dugoročne padaju;
 - 5) šok rasta kratkoročnih kamatnih stopa; i
 - 6) šok pada kratkoročnih kamatnih stopa.
- (4) Izvještavanje o supervizorskom testiranju atipičnih vrijednosti vrši se u skladu sa odlukom kojom se utvrđuju izvještaji koje kreditne institucije dostavljaju Centralnoj banci.

VII. UPRAVLJANJE OSTALIM RIZICIMA

Rizici povezani sa sekjuritizacijom, rezidualni rizik i ostali rizici

Član 79

- (1) Na upravljanje rizicima povezanim sa sekjuritizacijom i rezidualnim rizikom, pored zahtjeva utvrđenih čl. 107 i 110 Zakona, kao i svim ostalim rizicima koji proizilaze iz poslovanja, shodno se primjenju odredbe čl. 4, 5, 6, 8 i 9 ove odluke.
- (2) Politika i procedure za upravljanje rezidualnim rizikom koje kreditna institucija donosi u skladu sa Zakonom, može biti integrisana u politiku kreditne institucije za upravljanje kreditnim rizikom.

VIII. ZAVRŠNE ODREDBE

Prestanak važenja propisa

Član 80

- (1) Danom početka primjene ove odluke prestaju da važe Odluka o minimalnim standardima za upravljanje kreditnim rizikom u bankama („Službeni list CG“, br. 22/12, 55/12, 57/13, 44/17, 82/17, 86/18 i 42/19), Odluka o minimalnim standardima za upravljanje tržišnim rizicima u banci („Službeni list CG“, broj 60/08), Odluka o minimalnim standardima za upravljanje operativnim rizikom u bankama, („Službeni list CG“, broj 24/09), Odluka o minimalnim standardima za upravljanje rizikom kamatne stope koji ne proizilazi iz trgovačkih aktivnosti banke („Službeni list CG“, broj 60/08), Odluka o metodologiji za mjerenje rizika zemlje u bankama („Službeni list CG“, br. 60/08 i 51/13).
- (2) Danom početka primjene ove odluke prestaje da važi i Odluka o minimalnim standardima za upravljanje rizicima u kreditnim institucijama („Službeni list CG“, br. 128/20).

Stupanje na snagu i primjena

Član 81

- (1) Ova odluka stupa na snagu narednog dana od dana objavljivanja u „Službenom listu Crne Gore“, a primjenjivaće se od dana početka primjene Zakona o kreditnim institucijama („Službeni list CG“, br. 72/19 i 8/21).
- (2) Izuzetno od stava 1 ovog člana, odredba člana 78 ove odluke primjenjivaće se od 1. januara 2023. godine.

O.br. 0101-8692-3/2021
Podgorica, 22. decembar 2021. god.

Savjet Centralne Banke Crne Gore
Predsjedavajući Guverner,
dr **Radoje Žugić**, s.r.

SMJERNICE ZA UPRAVLJANJE NEKVALITETNIM I RESTRUKTURIRANIM IZLOŽENOSTIMA

I. PREDMET, OBLAST PRIMJENE I DEFINICIJE

1. Ovim smjernicama se utvrđuju dobre prakse koje kreditne institucije primjenjuju u pogledu upravljanja nekvalitetnim kreditima (engl. *non-performing exposures*), restrukturiranim izloženostima (engl. *forborne exposures*) i stečenom aktivom (engl. *foreclosed assets*).
2. Kreditna institucija kod koje je učešće bruto nekvalitetnih kredita u ukupnim bruto kreditima veće ili jednako od 5% (na konsolidovanoj, potkonsolidovanoj ili pojedinačnoj osnovi) primjenjuje poglavlja II i III ovih smjernica na izloženosti prema licima čije učešće nekvalitetnih kredita u ukupnim kreditima prelazi utvrđeni prag.
3. Kreditna institucija kod koje je učešće bruto nekvalitetnih kredita u ukupnim bruto kreditima niže od 5%, ali ima veliko učešće ili značajan iznos nekvalitetnih kredita u posebnom portfoliju ili posebnim portfolijima sa izraženom koncentracijom nekvalitetnih kredita na određenom geografskom području, u privrednom sektoru ili grupi povezanih lica, primjenjuje poglavlja II i III ovih smjernica za te portfolije.
4. Kreditna institucija kod koje je učešće bruto nekvalitetnih kredita u ukupnim bruto kreditima ispod praga definisanog u tački 2 ove smjernice, primjenjuje odredbe ove smjernice ako je utvrdila znake pogoršanja kvaliteta aktive. Radi utvrđivanja da li je došlo do pogoršanja kvaliteta aktive, kreditna institucija razmatra sljedeće elemente i njihovo međudjelovanje:
 - a) povećanje iznosa nekvalitetnih kredita;
 - b) visok ili povećan nivo restrukturiranih izloženosti;
 - c) visok ili povećan nivo stečene aktive;
 - d) nizak nivo pokrivenosti ispravkama vrijednosti;
 - e) kršenje pokazatelja ranog upozorenja;
 - f) povećano opterećenje ukupnog bilansnog kapitala neto nekvalitetnim kreditima (engl. *Texas ratio*);
 - g) kvalitet i odgovarajuća aktivnost naplate (engl. *workout*).
5. Kreditna institucija primjenjuje ove smjernice primjereno njenoj veličini i unutrašnjoj organizaciji, kao i vrsti, oblasti primjene i složenosti njenih aktivnosti.
6. Izrazi koji se primjenjuju u ovim smjernicama imaju sljedeća značenja:
 - 1) **Period oporavka** - period od 12 mjeseci koji počinje da teče od trenutka definisanog Članom 36 stav 2 Odluke o kriterijumima i načinu klasifikacije aktive i obračunavanju rezervacija za potencijalne kreditne gubitke kreditne institucije;
 - 2) **EBITDA** - Dobit prije kamata, poreza, otpisa i amortizacije;
 - 3) **Restrukturiranje (engl. *forbearance*)** – Mjere kojima kreditna institucija čini određene ustupke prema dužniku koji ima ili će imati poteškoće pri ispunjavanju svojih obaveza plaćanja („finansijske poteškoće“). Ustupak može značiti gubitak za zajmodavca i može da obuhvata:
 - izmjenu ranijih uslova ugovora za koje se smatra da ih dužnik ne može ispuniti zbog finansijskih poteškoća („problematični dug“) koje dovode do gubitka njegove sposobnosti servisiranja duga i koji ne bi bili odobreni da dužnik nema finansijske poteškoće;
 - potpuno ili djelimično refinansiranje ugovora o problematičnom dugu koje ne bi bilo odobreno da dužnik nema finansijske poteškoće;
 - 4) **Restrukturirane izloženosti (engl. *forborne exposures*)** – Izloženosti u odnosu na koje se primjenjuju mjere restrukturiranja;
 - 5) **Stečena aktiva (engl. *foreclosed assets*)** – Imovina stečena preuzimanjem kolaterala koja se nastavlja priznavati u bilansu. Stečena aktiva može da se stekne u sudskom postupku, bilateralnim sporazumom sa dužnikom ili drugom vrstom prenosa kolaterala sa dužnika na kreditnu instituciju. Stečena aktiva može da uključuje finansijsku i nefinansijsku aktivu i treba da uključuje sve stečene kolaterale nezavisno od njihove računovodstvene klasifikacije;
 - 6) **Nepokretnosti** – Imaju značenje definisano članom 228 Odluke o adekvatnosti kapitala;
 - 7) **Trošak likvidacije** – Novčani odlivi nastali tokom sprovođenja postupka sticanja kolaterala i prodaje i uključuju:
 - sve primjenjive pravne troškove;
 - troškove prodaje, poreze i druge rashode;
 - dodatne troškove održavanja koji će nastati kreditnoj instituciji na osnovu preuzimanja i prodaje kolaterala;
 - sve novčane prilive do datuma likvidacije;
 - 8) **Pokretna imovina** – Ima značenje definisano članom 230 Odluke o adekvatnosti kapitala;
 - 9) **Koeficijent nekvalitetnih kredita (NPL %)** – Odnos bruto nekvalitetnih kredita i avansa i ukupnih bruto kredita i avansa;
 - 10) **Sistem upravljanja nekvalitetnim kreditima** – Politike, procesi, kontrole i sistemi za upravljanje rizicima nekvalitetnih kredita;
 - 11) **Portfolio** – Skup izloženosti sa sličnim karakteristikama kreditnog rizika;
 - 12) **Probn period** – Period utvrđen u članu 37 stav 2 Odluke o kriterijumima i načinu klasifikacije aktive i obračunavanju rezervacija za potencijalne kreditne gubitke kreditne institucije;

- 13) **Nivo sklonosti ka preuzimanju rizika** – Cjelokupni pristup koji uključuje politike, procedure, kontrole kojima se utvrđuje, prenosi i prati sklonost ka preuzimanju rizika. Uključuje izjavu o sklonosti ka preuzimanju rizika, limite izloženosti rizicima, definisanje uloga i odgovornosti lica koja nadgledaju sprovođenje procesa sklonosti ka preuzimanju rizika i lica koje ga prate. U okviru sklonosti ka preuzimanju rizika treba uzeti u obzir bitne rizike za kreditnu instituciju, kao i za ugled koji ona ima kod deponenata, investitora i klijenata. Nivo sklonosti ka preuzimanju rizika mora biti usklađen sa strategijom poslovanja kreditne institucije.
- 14) **Texas koeficijent (engl. Texas ratio)** – Pokazatelj kojim se upoređuje iznos nekvalitetnih kredita kreditne institucije sa iznosom kapitala kreditne institucije (iznos bruto knjigovodstvene vrijednosti nekvalitetnih kredita u odnosu na ukupni kapital i akumulirana obezvrjeđenja vrijednosti (engl. impairments)).

II. STRATEGIJA ZA NEKVALITETNE KREDITE

7. Kreditna institucija uspostavlja odgovarajući sistem za utvrđivanje, mjerenje, praćenje i smanjenje nekvalitetnih kredita, uključujući aktivnosti naplate.
8. Kreditna institucija prilikom razvoja i sprovođenja strategije za nekvalitetne kredite, uzima u obzir relevantne faktore i propisane zahtjeve koji se odnose na zaštitu potrošača.

2.1. Razvoj strategije za nekvalitetne kredite

9. Kreditna institucija treba da utvrdi strategiju za nekvalitetne kredite kako bi definisala vremenski ograničeno smanjenje nekvalitetnih kredita u okviru realnog, ali dovoljno ambicioznog vremenskog perioda (ciljevi smanjenja nekvalitetnih kredita).
10. Kreditna institucija treba da u strategiji za nekvalitetne kredite, za svaki relevantni portfolio, na jasan, vjerodostojan i moguć način definiše pristupe i ciljeve u pogledu efektivnog upravljanja nekvalitetnim kreditima radi maksimalnog povećanja naplate potraživanja i, u krajnjem, smanjenja iznosa nekvalitetnih kredita.
11. Kreditna institucija treba da, tokom razvoja i sprovođenja strategije za nekvalitetne kredite za portfolije izloženosti prema *retail-u*, uzme u obzir propise koji se odnose na zaštitu potrošača.
12. Ključni djelovi razvoja i sprovođenja stategie za nekvalitetne kredite su:
 - 1) procjena operativnog okruženja i eksternih uslova (vidjeti poglavlje 2.2. ovih smjernica);
 - 2) razvoj strategije za nekvalitetne kredite za kratkoročni, srednjoročni i dugoročni period (vidjeti poglavlje 2.3. ovih smjernica);
 - 3) sprovođenje operativnog plana (vidjeti poglavlje 2.4. ovih smjernica);
 - 4) potpuno uključivanje strategije za nekvalitetne kredite u upravljanje kreditnih institucija, uključujući redovno preispitivanje i nezavisno praćenje (vidjeti poglavlje 2.5. ovih smjernica).
13. Kreditna institucija, tokom razvoja svoje strategije za nekvalitetne kredite, uzima u obzir i politike za pravedno postupanje sa dužnicima.

2.2. Procjena operativnog okruženja

14. Kreditna institucija je dužna da, u izradi i sprovođenju strategije za nekvalitetne kredite, izvrši procjenu:
 - 1) sposobnosti za efikasno upravljanje nekvalitetnim kreditima i njihovo smanjenje;
 - 2) eksternih uslova i operativnog okruženja;
 - 3) uticaja strategije za nekvalitetne kredite na kapital.

2.2.1. Interni kapaciteti / samoprocjena

15. Kreditna institucija treba da sprovede sveobuhvatnu samoprocjenu kako bi ocijenila stvarno stanje i postupke koje treba da sprovede radi otklanjanja nedostataka u internim kapacitetima za upravljanje nekvalitetnim kreditima.
16. Kreditna institucija je dužna da u potpunosti razumije i procijeni:
 - 1) iznos i uzroke nekvalitetnih kredita i to:
 - iznos i razvoj portfolija nekvalitetnih kredita na odgovarajućem nivou granularnosti, za što je potrebno pravilno grupisati izloženosti, kako je navedeno u dijelu 3.2.3 ovih smjernica,
 - uzroke povećanja i smanjenja nekvalitetnih kredita, prema portfolijima, kada je primjenjivo;
 - druge potencijalne korelacije i uzroke;
 - 2) ishode radnji u pogledu nekvalitetnih kredita koje je kreditna institucija izvršila u prošlosti i to:
 - vrstu i prirodu izvršenih radnji, uključujući aktivnosti restrukturiranja;
 - rezultat tih aktivnosti i povezanih uzroka;
 - 3) operativne kapacitete (proces, alate, kvalitet podataka, IT/automatizaciju, zaposleni/stručnost, donošenje odluka, interne politike i sva druga područja relevantna za sprovođenje strategije) u vezi sa različitim postupcima procesa, uključujući naročito:
 - rano otkrivanje nekvalitetnih kredita;
 - aktivnosti restrukturiranja;
 - obezvrjeđenja (engl. *impairments*) i otpise;
 - vrednovanje kolaterala;

- naplatu, pravne postupke i postupke sticanja;
- upravljanje stečenom aktivom, prema potrebi;
- izvještavanje o nekvalitetnim kreditima i ishodima rješenja za restrukturiranja nekvalitetnih kredita, njihovo praćenje i sl.

17. Kreditna institucija je dužna da jednom godišnje sprovede sveobuhvatnu samoprocjenu kojom će obuhvatiti najmanje stavke koje su navedene u tački 16 ovih smjernica, kako bi utvrdila svoje prednosti, značajne razlike i područja u kojima su moguća poboljšanja u svrhu ostvarenja ciljeva smanjenja nekvalitetnih kredita.
18. Kreditna institucija treba da razmotri povremeno angažovanje stručnjaka radi mišljenja o operativnim kapacitetima za upravljanje nekvalitetnim kreditima u funkciji upravljanja i kontrole kreditne institucije ili iz eksternih izvora.

2.2.2. Eksterni uslovi i operativno okruženje

19. Kreditna institucija treba da procijeni i razmotri trenutne i vjerovatne buduće eksterne operativne uslove i okruženje pri uspostavljanju strategije za nekvalitetne kredite i povezanih ciljeva u pogledu smanjenja nekvalitetnih kredita.
20. Kreditna institucija, prilikom kreiranja strategije za nekvalitetne kredite, treba da, prema potrebi, uzme u obzir:
- 1) makroekonomske uslove, uključujući dinamiku na tržištu nepokretnosti ili u drugim relevantnim sektorima, uzimajući u obzir koncentracije sektora u portfolijima nekvalitetnih kredita;
 - 2) očekivanja na tržištu u pogledu prihvatljivih nivoa nekvalitetnih kredita i pokrivenosti ispravkama vrijednosti, uključujući najmanje:
 - ocjene eksternih institucija za kreditni rejting i tržišnih analitičara;
 - dostupna istraživanja; i
 - interese dužnika;
 - 3) tražnja investitora za nekvalitetnim kreditima, uključujući kretanja i dinamiku na domaćem i međunarodnim tržištima za prodaju portfolija nekvalitetnih kredita;
 - 4) zrelost industrije servisiranja nekvalitetnih kredita, odnosno dostupnost i pokrivenost specijalizovanih serviseri;
 - 5) regulatorni i pravni okvir. Kreditna institucija treba da razumije pravne postupke povezane sa naplatom nekvalitetnih kredita za različite vrste imovine i različite nadležnosti. Konkretno, kreditna institucija je dužna da procijeni prosječno trajanje takvih postupaka, prosječne finansijske ishode, redosljed naplate različitih vrsta izloženosti i povezanih rezultata ishoda redosljeda naplate za trajanje pravnih postupaka, uticaj vrsta kolaterala i redosljeda naplate iz kolaterala, kao i jemstava za ishode trajanja pravnih postupaka, efekat pitanja zaštite potrošača, kao prosječne ukupne troškove povezane sa tim postupcima. Kreditna institucija treba da, pri uspostavljanju strategije za nekvalitetne kredite, razmotri i propise kojima se uređuje zaštita potrošača, posebno kad je riječ o izloženostima obezbijeđenim stambenim nepokretnostima;
 - 6) uticaj obezvrjeđenja vrijednosti i otpisa nekvalitetnih kredita na poreze.

2.2.3. Uticaj strategije za nekvalitetne kredite na kapital

21. Kreditna institucija treba da bude u mogućnosti da izvrši detaljnu procjenu uticaja planirane strategije za nekvalitetne kredite iz perspektive kapitala, iznosa izloženosti riziku, dobiti ili gubitka i obezvrjeđenja za svaki od faktora smanjenja nekvalitetnih kredita, kao i da procijeni da li je utvrdila strateški proces za uklanjanje bilo kojih nedostataka u različitim ekonomskim scenarijima. Kriterijumi za procjenu, odnosno pretpostavke i efekti treba da budu u skladu sa sklonošću ka preuzimanju rizika, odnosno sa procesom procjene adekvatnosti internog kapitala (ICAAP).
22. Kreditna institucija treba da uključi odgovarajuće aktivnosti u planiranje svog kapitala kako bi se obezbijedilo da visina raspoloživog kapitala bude dovoljna za održivo smanjenje nekvalitetnih kredita u bilansu.

2.3. Razvoj strategije za nekvalitetne kredite

23. Strategija za nekvalitetne kredite treba naročito da obuhvati vremenski ograničene kvantitativne ciljeve u pogledu nekvalitetnih kredita i ciljeve u pogledu stečene imovine (aktive), uz podršku (gdje je primjenjivo) odgovarajućeg sveobuhvatnog operativnog plana.
24. Razvoj strategija za nekvalitetne kredite treba da se zasniva na procesu samoprocjene i analizi strateških opcija za sprovođenje strategije za nekvalitetne kredite.
25. Strategiju za nekvalitetne kredite i operativni plan treba da definiše i odobri organ upravljanja, i potrebno ih je preispitati najmanje jednom godišnje.

2.3.1. Opcije sprovođenja strategije

26. Kreditna institucija je dužna da razmotri uključivanje kombinacije strategija i opcija u svoju strategiju za nekvalitetne kredite kako bi postigla svoje kratkoročne, srednjoročne i dugoročne ciljeve.

27. Kreditna institucija, da bi uspješno sprovela strategiju za nekvalitetne kredite, treba da razmotri najmanje sljedeće opcije sprovođenja (koje ne isključuju jedna drugu) za različite portfolije i pod različitim uslovima:
- 1) strategiju držanja/restrukturiranja: adekvatna strategija restrukturiranja i opcije restrukturiranja. Opcija strategije držanja čvrsto je povezana sa operativnim modelom kreditne institucije, stručnim znanjem o restrukturiranju i procjeni kreditne sposobnosti dužnika, sposobnostima operativnog upravljanja nekvalitetnim kreditima, eksternalizacijom servisiranja i politikama otpisa;
 - 2) smanjenje aktivnog portfolija: prodaja, sekjuritizacija ili, u slučaju nekvalitetnih kredita koje se smatraju nenadoknadivim, otpisi. Ta je opcija blisko povezana sa adekvatnošću iznosa obezvrjeđenja, procjenom vrijednosti kolaterala, kvalitetom podataka o izloženostima i tražnjom investitora za nekvalitetnim kreditima;
 - 3) promjenu vrste izloženosti ili kolaterala, uključujući postupak sticanja, zamjenu duga za vlasnički udio, zamjenu duga za imovinu ili zamjenu kolaterala;
 - 4) pravne opcije: uključujući postupak stečaja ili vansudska rješenja.
28. Kreditna institucija treba da utvrdi srednjoročne i dugoročne strateške opcije za smanjenje nekvalitetnih kredita koje se možda neće moći ostvariti odmah, na primjer zbog nedostatka neposredne tražnje investitora za nekvalitetnim kreditima, ali to bi se moglo srednjoročno ili dugoročno promijeniti. Operativni plan treba da omogući takve promjene i da zahtijeva pripremu za te promjene, na primjer poboljšanjem kvaliteta podataka o nekvalitetnim kreditima, kako bi kreditna institucija bila spremna za buduće transakcije investitora.
29. Kreditna institucija treba da izvrši blagovremeno obezvrjeđenje vrijednosti (utvrdi ispravke vrijednosti) i otpise, ako zaključi da nijedna od prethodno navedenih opcija neće dovesti do srednjoročnog ili dugoročnog smanjenja nekvalitetnih kredita u pogledu određenih portfolija ili pojedinačnih izloženosti.
30. Kreditna institucija koja želi da učestvuje u složenim procesima, kao što su transakcije prenosa rizika ili sekjuritizacije rizika u pogledu nekvalitetnih kredita, treba da sprovede pouzdanu analizu rizika i da uspostavi odgovarajuće procese kontrole rizika.

2.3.2. Ciljevi

31. Kreditna institucija, prije početka procesa utvrđivanja ciljeva za kratkoročni i srednjoročni period, treba da zauzme stav o realnim dugoročnim iznosima nekvalitetnih kredita, na nivou pojedinačnih portfolija i na ukupnom nivou. Kreditna institucija treba da uzme u obzir istorijske ili međunarodne referentne vrijednosti (eng. benchmark) radi definisanja razumnih dugoročnih iznosa nekvalitetnih kredita.
32. Kreditna institucija treba da, u svojim strategijama za nekvalitetne kredite, jasno definiše realne ambiciozne kvantitativne ciljeve, uključujući, prema potrebi, ciljeve povezane sa stečenom imovinom. Ti bi ciljevi trebalo, najmanje u srednjem roku, da dovedu do konkretnog smanjenja nekvalitetnih kredita, prije i nakon umanjenja vrijednosti. Iako očekivanja u pogledu promjene makroekonomskih uslova, kad se zasnivaju na čvrstim tržišnim predviđanjima, mogu da imaju ulogu u određivanju ciljnih vrijednosti, ne treba da budu jedini uzrok uspostavljanja ciljeva smanjenja nekvalitetnih kredita.
33. Kreditna institucija treba da odredi ciljeve na sljedeće načine:
- 1) po vremenskim okvirima (kratkoročno (indikativno godinu dana), srednjoročno (indikativno tri godine) i moguće dugoročno);
 - 2) po glavnim portfolijima (npr. stambeni krediti, potrošački krediti, retail, mala i srednja preduzeća (MSP-ovi), privredna društva, velika privredna društva, poslovne nepokretnosti);
 - 3) po opcijama sprovođenja (npr. gotovinske naplate iz strategije držanja, preuzimanje kolaterala, naplata iz pravnog postupka, prihodi od prodaje nekvalitetnih kredita ili otpisa).
34. Ciljevi kreditnih institucija u pogledu nekvalitetnih kredita treba da uključuju najmanje predviđeno apsolutno ili relativno smanjenje nekvalitetnih kredita, prije i nakon obezvrjeđenja vrijednosti, ne samo sveukupno, već i za glavne portfolije nekvalitetnih kredita. Ako je stečena imovina materijalna, treba definisati strategiju u pogledu stečene imovine ili bi trebalo uključiti ciljeve smanjenja stečene imovine u strategiju za nekvalitetne kredite.
35. Ciljevi u pogledu nekvalitetnih kredita moraju se uskladiti sa konkretnijim operativnim ciljevima. Dodatni pokazatelji za praćenje mogu se uvesti kao dodatni ciljevi ako se to smatra adekvatnim.

2.3.3. Operativni plan

36. Kreditna institucija treba da uskladi ciljeve u pogledu nekvalitetnih kredita sa konkretnijim operativnim ciljevima, pri čemu može, ako to smatra adekvatnim, da uvede dodatne pokazatelje za praćenje kao dodatne ciljeve.
37. Strategija kreditne institucije za nekvalitetne kredite treba da bude podržana operativnim planom koji treba da definiše, odobri i preispituje organ upravljanja.
38. Kreditna institucija treba da u operativnom planu jasno definiše načine na koje će operativno sprovesti svoju strategiju za nekvalitetne kredite u vremenskom okviru od najmanje jedne do tri godine (zavisno od vrste operativnih mjera koje je potrebno sprovesti).
39. Operativni plan u pogledu nekvalitetnih kredita treba da naročito sadrži:
- 1) jasne vremenski ograničene ciljeve;
 - 2) aktivnosti koje je potrebno sprovesti na nivou pojedinih portfolija;
 - 3) postupke i strukture upravljanja, uključujući odgovornosti i mehanizme izvještavanja u pogledu aktivnosti i rezultata sprovedenih aktivnosti;
 - 4) standarde kvaliteta radi obezbjeđivanja uspješnih rezultata;
 - 5) zahtjeve u pogledu zaposlenih i resursa;

- 6) potrebnu tehničku infrastrukturu i plan poboljšanja tehničke infrastrukture;
 - 7) detaljne i konsolidovane računске zahtjeve za sprovođenje strategije za nekvalitetne kredite;
 - 8) planove za komunikaciju sa internim i eksternim učesnicima (npr. kad je riječ o prodaji, servisiranju, inicijativama u pogledu efikasnosti).
40. Operativni plan trebada bude posebno usmjeren na interne faktore koji bi mogli biti prepreka za uspješno sprovođenje strategije za nekvalitetne kredite.

2.4. Sprovođenje operativnog plana

41. Sprovođenje operativnog plana strategije za nekvalitetne kredite treba da se oslanja na odgovarajuće politike i procedure, jasnu vlasničku strukturu i odgovarajuće upravljačke strukture, a operativni plan treba da uključuje sveobuhvatne mjere za upravljanje promjenama kako bi se sistem restrukturiranja nekvalitetnih kredita ugradio u korporativnu kulturu kao njen ključni element.

2.5. Implementacija strategije za nekvalitetne kredite

42. Kreditna institucija treba da implementira strategiju za nekvalitetne kredite u procese na svim nivoima organizacije, uključujući strateški i operativni nivo.
43. Kreditna institucija treba da upozna relevantne zaposlene sa ključnim elementima strategije za nekvalitetne kredite i da je uskladi sa ukupnom strategijom kreditne institucije, a posebno strategijom upravljanja rizicima. To je posebno važno ako sprovođenje strategije za nekvalitetne kredite uključuje sveobuhvatne promjene poslovnih procedura.
44. Kreditna institucija treba da jasno definiše i dokumentuje uloge, odgovornosti i formalne linije izvještavanja o sprovođenju strategije za nekvalitetne kredite i operativnog plana.
45. Kreditna institucija treba da, zaposlenima i članovima rukovodstva koji su uključeni u aktivnosti naplate nekvalitetnih kredita, da jasne pojedinačne (ili zajedničke) ciljeve i podsticaje usmjerene ka postizanju ciljeva dogovorenih u strategiji za nekvalitetne kredite i operativnom planu. Ciljevi u pogledu nekvalitetnih kredita treba da se uzmu u obzir u okviru politika primanja, ciljeva napredovanja i okvira praćenja uspješnosti kako bi se obezbijedila uključenost svih zaposlenih i članova rukovodstva u proces smanjenja nekvalitetnih kredita. Zaposleni i rukovodioci zaduženi za odobravanje kredita i poslovne funkcije treba da uzmu u obzir povratne informacije dobijene iz aktivnosti naplate i kvalitet izloženosti kako bi se spriječilo preuzimanje prekomjernog rizika.
46. Strategija za nekvalitetne kredite treba da bude usklađena sa finansijskim i poslovnim planom kreditne institucije, uključujući sve troškove povezane sa sprovođenjem operativnog plana, kao i moguće gubitke koji proizilaze iz aktivnosti naplate nekvalitetnih kredita.
47. Strategija za nekvalitetne kredite treba da bude u potpunosti ugrađena u sistem upravljanja rizicima. U tom kontekstu posebnu pažnju treba posvetiti:
- 1) procesu procjene adekvatnosti internog kapitala (ICAAP-u): svi relevantni elementi strategije za nekvalitetne kredite treba da budu u potpunosti usklađeni sa ICAAP-om i implementirani u ICAAP. Kreditna institucija treba da sprovede kvantitativne i kvalitativne procjene kretanja nekvalitetnih kredita u redovnim i stresnim uslovima, uključujući efekat na planiranje kapitala;
 - 2) sklonošću ka preuzimanju rizika: sklonost ka preuzimanju rizika i strategija za nekvalitetne kredite blisko su povezani, pa zbog toga treba da se jasno definišu pokazatelji i limiti sklonosti ka preuzimanju rizika, koje je odobrio organ upravljanja, a koji su usklađeni sa strategijom za nekvalitetne kredite;
 - 3) planu oporavka: ako su vrijednosti pokazatelja i aktivnosti povezane sa nekvalitetnim kreditima sastavni dio plana oporavka kreditna institucija treba da obezbijedi njihovo usklađivanje sa ciljevima strategije za nekvalitetne kredite i operativnim planom.
48. Kreditna institucija treba da obezbijedi visok nivo praćenja i nadzora izrade i sprovođenja strategije za nekvalitetne kredite i operativnog plana.

III. UPRAVLJANJE NEKVALITETNIM KREDITIMA I OPERATIVNE AKTIVNOSTI

49. Kreditna institucija treba da uspostavi odgovarajuću strukturu upravljanja i operativnu strukturu, radi upravljanja nekvalitetnim kreditima na efikasan i održiv način.
50. Kreditna institucija treba da, u toku sprovođenja aktivnosti upravljanja nekvalitetnim kreditima i operativnih aktivnosti, uzme u obzir relevantne faktore i zahtjeve u pogledu zaštite potrošača i da obezbijedi pravedno postupanje sa potrošačima.

3.1. Upravljanje i donošenje odluka

51. Organ upravljanja kreditne institucije treba da definiše, odobri i preispituje strategiju za nekvalitetne kredite i operativni plan koji bi trebalo da budu dio sveobuhvatne strategije kreditne institucije. Pored toga, organ upravljanja treba da:
- 1) na godišnjoj osnovi odobrava i redovno preispituje strategije za nekvalitetne kredite i operativni plan u skladu sa sveobuhvatnom strategijom rizika;
 - 2) nadzire sprovođenje strategije za nekvalitetne kredite;

- 3) definiše kvantitativne i kvalitativne ciljeve upravljanja nekvalitetnim kreditima i podsticaje za aktivnosti naplate nekvalitetnih kredita;
 - 4) na kvartalnoj osnovi prati napredak u odnosu na ciljeve definisane u strategiji za nekvalitetne kredite i operativnom planu;
 - 5) definiše odgovarajuće procese odobravanja odluka za naplatu nekvalitetnih kredita (za velike nekvalitetne kredite bi trebalo da se uključuje saglasnost organa upravljanja);
 - 6) odobrava politike i procese povezane sa nekvalitetnim kreditima (uključujući i navedene u Dijelu D ovih smjernica), da ih preispituje najmanje jednom godišnje i da nastavlja da sprovodi bilo koje potrebne izmjene, obezbjeđujući da zaposleni u potpunosti razumiju politike i procese;
 - 7) obezbijedi odgovarajući nivo internih kontrola procesa upravljanja nekvalitetnim kreditima, uz poseban akcenat na aktivnosti vezane za klasifikaciju nekvalitetnih kredita, obezvrjeđenjima, otpisima, procjenama vrijednosti kolaterala i održivošću mjera restrukturiranja;
 - 8) posjeduje odgovarajuće znanje, iskustvo i stručnost kada je riječ o upravljanju nekvalitetnim kreditima.
52. Kreditna institucija treba da uspostavi i dokumentuje jasno definisane, efikasne i dosljedne procedure za donošenje odluka, uz stalnu uključenost odgovarajuće druge linije odbrane.

3.2. Operativni model za nekvalitetne kredite

3.2.1. Jedinice za naplatu nekvalitetnih kredita (engl. *NPE workout units*)

53. Kreditna institucija treba da organizuje poslove naplate nekvalitetnih kredita nezavisno od poslova odobravanja kredita. Taj pristup razdvajanja zaduženja treba da obuhvati aktivnosti održavanja odnosa sa klijentima (npr. pregovori sa klijentima za rješenja za restrukturiranje) i proces donošenja odluka. U tom kontekstu kreditna institucija treba da razmotri uvođenje tijela za donošenje odluka vezano za naplatu nekvalitetnih kredita (npr. Odbor za nekvalitetne kredite).
54. Kreditna institucija je dužna da obezbijedi da se, u situacijama kada je nemoguće da se izbjegu preklapanja sa tijelima koja donose odluke, rukovodiocima ili ekspertima koji su uključeni u proces odobravanja kredita, institucionalnim okvirom i internim kontrolama obezbijedi odgovarajuće ublažavanje svih mogućih sukoba interesa.
55. Kreditna institucija treba da uspostavi mjere kojima se obezbjeđuje redovna razmjena povratnih informacija između organizacionih jedinica za odobravanje kredita i organizacionih jedinica za naplatu nekvalitetnih kredita.
56. Kreditna institucija treba da, pri formiranju odgovarajuće organizacione jedinice za naplatu nekvalitetnih kredita, uzme u obzir specifičnosti svojih glavnih portfolija nekvalitetnih kredita, uključujući vrstu izloženosti (retail, MSP, privredna društva) i vrstu kolaterala.
57. Kreditna institucija je dužna da razmotri izradu automatizovanih postupaka za jedinice za naplatu nekvalitetnih kredita koje su namijenjene homogenim portfolijima nekvalitetnih kredita za *retail*. Kad je riječ o portfolijima nekvalitetnih kredita za privredna društva, prema potrebi i u zavisnosti od koncentracije nekvalitetnih kredita u sektoru, kreditna institucija treba da razmotri upravljački (individualni) pristup putem osposobljavanja zaposlenih u organizacionoj jedinici za naplatu nekvalitetnih kredita specijalizovanih za određeni sektor. Za preduzetnike i mikro privredna društva treba da se razmotri pristup koji bi uključivao kombinaciju automatizovanih elemenata i upravljačkog (individualnog) pristupa.
58. Mala i jednostavna kreditna institucija može da uspostavi posebne funkcije za naplatu srazmjerno svojoj veličini, prirodi, složenosti i profilu rizika. Kreditna institucija je dužna da obezbijedi da se uspostavljanjem takvih funkcija spriječi i ukloni sukob interesa pri upravljanju nekvalitetnim kreditima.
59. Mala i jednostavna kreditna institucija, za potrebe proporcionalnosti, umjesto uspostavljanja posebnih tijela za donošenje odluka povezanih sa naplatom nekvalitetnih kredita, može da te poslove organizuje u okviru kreditnih odbora ili odbora za upravljanje rizicima, pod uslovom da ne postoji sukob interesa.

3.2.2. Usklađenost sa životnim ciklusom nekvalitetnih kredita

60. Kreditna institucija treba da obezbijedi organizacione jedinice za naplatu nekvalitetnih kredita kako bi se obezbijedilo da su aktivnosti naplate nekvalitetnih kredita i kontakt sa dužnikom prilagođeni različitim fazama životnog ciklusa nekvalitetnih kredita¹.
61. Kreditna institucija treba da uspostavi različite organizacione jedinice za nekvalitetne kredite za različite faze životnog ciklusa nekvalitetnih kredita, kao i za različita portfolija, ako je to adekvatno. Sve primjenjive faze naplate treba da dobiju odgovarajuću pažnju i u njih treba da budu uključeni odgovarajući specijalizovani zaposleni.
62. Kreditna institucija treba da, uzimajući u obzir specifičnosti proizvoda i prirodu dospjelih neplaćenih obaveza, razmotri sljedeće faze životnog ciklusa nekvalitetnih kredita:
- 1) dospjele neplaćene obaveze u ranoj fazi kašnjenja (dospjele do 90 dana)²: u toku ove faze fokus treba da je na početnom kontaktu sa dužnikom za potrebe rane naplate i prikupljanja informacija kako bi se omogućila detaljna procjena okolnosti dužnika (npr. njegov finansijski položaj, dokumentacija o statusu

¹ Navedeno obuhvata i aktivu koja nije razvrstana u nekvalitetne izloženosti, kao što su dospjele neplaćene obaveze u ranoj fazi kašnjenja (≤ 90 dana), restrukturirane izloženosti i stečena aktiva, a imaju važnu ulogu u postupku restrukturiranja nekvalitetnih kredita.

² U zavisnosti od svoje složenosti, izloženosti koje imaju malu vjerovatnoću naplate mogu da budu dio ranih dospjelih neplaćenih obaveza ili jedinica za restrukturiranje nekvalitetnih kredita.

kredita, status kolaterala, dužina saradnje itd.). Na osnovu vrste izloženosti i kolaterala treba da se konačno utvrdi adekvatna strategija naplate, koja može da uključuje mjere restrukturiranja sa kratkoročnim vremenskim okvirom i koja će se primjenjivati prema potrebi (uključujući tokom tog početnog perioda, kad je to adekvatno) u cilju stabilizacije finansijskog položaja dužnika prije uspostavljanja odgovarajuće strategije naplate. Osim toga, kreditna institucija treba da, kada je to moguće, sagleda mogućnosti za poboljšanje svog položaja, istovremeno uzimajući u obzir prava i interese potrošača (npr. potpisivanjem ugovora o novom kreditu, preuzimanjem postojećeg kolaterala, svođenjem odliva gotovine na najmanju moguću mjeru, preuzimanjem dodatnog kolaterala, ako je dostupan). Posebna politika upravljanja dospjelim neplaćenim obavezama treba da sadrži smjernice o ukupnim procedurama i odgovornostima u pogledu nekvalitetnih kredita, uključujući pokretače za prenos izloženosti u organizacionoj jedinici za naplatu nekvalitetnih kredita.

- 2) dospjele neplaćene obaveze preko 90 dana/restrukturiranje: kreditna institucija treba da u ovoj fazi sprovodi i formalizuje planove restrukturiranja sa dužnicima. Planovi restrukturiranja treba da se sprovedu samo ako je kreditna institucija zaključila da dužnik može da izvrši plaćanja. Plan restrukturiranja treba se da prati najmanje jednu godinu, imajući u vidu povećani rizik, prije nego što se restrukturirana izloženost može konačno izdvojiti iz jedinice za naplatu nekvalitetnih kredita, ako se tokom praćenja ne otkriju dodatni pokretači za klasifikaciju u nekvalitetne kredite.
 - 3) likvidacija / naplata duga / sudski postupci / sticanje: ako ne utvrdi održivo rješenje za restrukturiranje zbog finansijskog položaja dužnika ili njegove saradnje, kreditna institucija treba da sprovede analizu troškova i koristi u pogledu različitih mogućnosti likvidacije, uključujući sudske i vansudske postupke, uzimajući u obzir i interese dužnika. Na osnovu te analize kreditna institucija treba da ubrzano nastavi sa sprovođenjem odabrane mogućnosti likvidacije, uz podršku pravnih stručnjaka i stručnjaka za likvidaciju privrednih društava. Kreditna institucija koja često koristi usluge eksternih stručnjaka treba da obezbijedi odgovarajuće mehanizme internih kontrola kako bi se obezbijedio djelotvoran i efikasan postupak likvidacije. U tom pogledu posebnu pažnju treba posvetiti nekvalitetnim kreditima koji su već dugo klasifikovani kao takvi. Posebna politika naplate duga treba da sadrži smjernice o postupcima likvidacije.
63. Upravljanje stečenom aktivom (ili drugom imovinom koja je proizišla iz nekvalitetnih kredita): preuzimanje kolaterala uglavnom počinje nakon neuspješnih postupaka kreditne institucije da na druge načine naplati dospjele iznose. Kreditna institucija treba da utvrdi procedure naplate u pogledu stečene aktive, posebno obuhvatajući postupke preuzimanja aktive, procjene vrijednosti kolaterala i prodaju različitih vrsta kolaterala odgovarajućim metodama.

3.2.3. Grupisanje izloženosti

64. Kreditna institucija je dužna da vrši grupisanje izloženosti na osnovu identifikovanih zajedničkih karakteristika kreditnih rizika. Treba da razvije homogene portfolije kako bi se postupci mogli posebno prilagoditi nekvalitetnim kreditima. Kreditna institucija je dužna da razmotri oblikovanje prilagođenih procesa za svaki portfolio, pri čemu bi poseban tim stručnjaka preuzeo svaki od njih. Portfoliji nekvalitetnih kredita treba da se analiziraju vrlo pažljivo, što bi rezultiralo jasno definisanim potportfolijima dužnika. Kreditna institucija treba da za te analize razvije odgovarajuće sisteme izvještavanja menadžmenta (eng. management information systems – MIS) i odgovarajući kvalitet podataka.
65. Popis mogućih kriterijuma odabira za grupisanje nekvalitetnih kredita za retail portfolije naveden je u Dijelu A ovih smjernica.
66. Kada je riječ o portfolijima nekvalitetnih kredita za privredna društva, grupisanje po kategorijama izloženosti ili sektoru (npr. poslovne nepokretnosti, projektno finansiranje izgradnje nepokretnosti, brodogradnja, subjekti koji se bave trgovinom) treba da se smatraju ključnim pokretačem za specijalizaciju organizacionih jedinica za restrukturiranje nekvalitetnih kredita. Te bi portfolije zatim trebalo dodatno raspodijeliti u skladu sa strategijom za nekvalitetne kredite i nivoom finansijskih poteškoća kako bi se obezbijedila odgovarajuća usmjerenost aktivnosti naplate.

3.2.4. Ljudski resursi

67. Kreditna institucija treba da uspostavi odgovarajuću organizacionu strukturu u odnosu na model poslovanja, uzimajući u obzir rizike, uključujući i rizike koji proizilaze iz nekvalitetnih kredita. U kreditnim institucijama odgovarajuća i srazmjerna pažnja rukovodstva i odgovarajući resursi treba da budu posvećeni procesu naplate nekvalitetnih kredita i internim kontrolama povezanih procesa.
68. Kreditna institucija treba da, na osnovu rezultata samoprocjene kapaciteta u pogledu nekvalitetnih kredita, kako je navedeno u dijelu 2.2.1 ovih smjernica, redovno preispituje adekvatnost svojih internih i eksternih resursa za rješavanje nekvalitetnih kredita i da blagovremeno nadoknadi eventualne nedostatke u ljudskim resursima.
69. Kreditna institucija treba da, imajući u vidu da aktivnosti naplate mogu u značajnoj mjeri da optereće njene resurse, razmotri da li je adekvatnije da izabere korišćenje ugovora na određeno vrijeme, internu/eksternu ekternalizaciju ili društva za zajednička ulaganja za vršenje aktivnosti naplate nekvalitetnih kredita. Međutim, za navedene aktivnosti i dalje, u krajnjem, odgovara kreditna institucija.
70. U slučaju ekternalizacije aktivnosti naplate, kreditna institucija je dužna da postupa u skladu sa propisima kojima se uređuje ekternalizacija.

71. Kreditna institucija treba da razvije odgovarajuće stručne kapacitete koji su potrebni za definisani operativni model nekvalitetnih kredita, uključujući organizacione jedinice za naplatu nekvalitetnih kredita i funkcije interne kontrole.
72. Zaposleni zaduženi za ključne elemente naplate nekvalitetnih kredita treba da raspolažu konkretnim stručnim znanjem i iskustvom u pogledu nekvalitetnih kredita.
73. Kreditna institucija treba da sprovede odgovarajuću obuku posvećenu nekvalitetnim kreditima, uključujući zaštitu potrošača, i da osmisli planove razvoja zaposlenih kako bi se unaprijedili stručni kapaciteti.
74. Ako razvoj internih stručnih kapaciteta i infrastrukture nije moguć ili efikasan, organizacionim jedinicama za naplatu nekvalitetnih kredita treba omogućiti jednostavan pristup stručnim nezavisnim eksternim resursima (npr. ovlaštenim procjenjivačima imovine, pravnim savjetnicima, stručnjacima za planiranje poslovanja, stručnjacima za pojedinu industriju) ili specijalizovanim društvima za servisiranje nekvalitetnih kredita.
75. Kreditna institucija treba da, u skladu sa sveobuhvatnom strategijom za nekvalitetne kredite i operativnim planom, uvede sistem procjenjivanja koji je prilagođen zahtjevima organizacionih jedinica za naplatu nekvalitetnih kredita. Sistem procjene uglavnom treba da bude povezan sa kvantitativnim elementima ciljeva kreditne institucije u pogledu nekvalitetnih kredita, ali može da uključuje i kvalitativne elemente (nivo tehničkih sposobnosti u vezi s analizom primljenih finansijskih informacija i podataka, strukturiranje predloga, kvalitet preporuka ili praćenje slučajeva restrukturiranja, kao i efektivne vještine pregovaranja). Kreditna institucija treba da redovno prati rezultate rada zaposlenih koji su zaduženi za naplatu nekvalitetnih kredita i da ih upoređuje sa tim ciljevima na pojedinačnoj osnovi ili na grupnoj osnovi, prema potrebi.
76. Metodologija mjerenja uspješnosti organa upravljanja i relevantnih rukovodilaca treba da uključuje konkretne pokazatelje povezane sa ciljevima koji su definisani u strategiji kreditne institucije za nekvalitetne kredite i operativnom planu. Važnost tih pokazatelja u cjelokupnoj metodologiji za mjerenje uspješnosti treba da bude srazmjerna ozbiljnosti problema nekvalitetnih kredita sa kojim se suočava kreditna institucija.
77. Kreditna institucija treba da podstiče primjenu indikatora ranih upozorenja i pokazatelja u politikama primanja i metodama podsticaja kako bi se obezbijedilo da se efikasno rješavaju moguće poteškoće u plaćanju i da se tako uspješno smanje povećanja nekvalitetnih kredita.

3.2.5. Tehnički resursi

78. Kreditna institucija treba da obezbijedi da se svi podaci povezani sa nekvalitetnim kreditima centralno skladište u pouzdane i sigurne IT sisteme, da budu potpuni i ažurirani tokom cijelog procesa naplate nekvalitetnih kredita.
79. Odgovarajuća tehnička infrastruktura treba da organizacionim jedinicama za naplatu nekvalitetnih kredita omogući:
 - 1) pristup svim značajnim podacima i dokumentima, uključujući:
 - informacije o trenutnim nekvalitetnim kreditima i dužnicima sa dospjelim neplaćenim obavezama u ranoj fazi kašnjenja (≤ 90 dana), uključujući automatska obavještenja;
 - informacije o izloženostima, kolateralu i jemstvu povezanim sa dužnikom ili povezanim klijentima;
 - alate za praćenje sa aplikativnim sposobnostima praćenja uspješnosti i opravdanosti restrukturiranja;
 - status aktivnosti naplate i interakcije sa dužnicima, kao i pojedinosti o dogovorenim mjerama restrukturiranja;
 - stečenu aktivu, prema potrebi;
 - praćenje novčanog toka kredita i kolaterala;
 - izvore informacija i potpunu dokumentaciju;
 - prema potrebi, pristup centralnim kreditnim registrima, registrima nepokretnosti i drugim eksternim izvorima podataka;
 - 2) efikasnu obradu i praćenje aktivnosti naplate nekvalitetnih kredita, uključujući:
 - automatizovane radne procese tokom cijelog životnog ciklusa nekvalitetnih kredita;
 - automatizovan proces praćenja statusa kredita, obezbjeđujući pravilno označavanje nekvalitetnih kredita i restrukturiranih izloženosti;
 - uključene indikatore ranog upozorenja;
 - automatizovano kvantitativno izvještavanje tokom cijelog životnog ciklusa nekvalitetnih kredita kao osnov za analize koje je potrebno dostaviti rukovodstvu organizacione jedinice za naplatu nekvalitetnih kredita, organu upravljanja i drugim relevantnim rukovodiocima, kao i Centralnoj banci;
 - analize uspješnosti aktivnosti naplate koje sprovode organizacione jedinice za naplatu nekvalitetnih kredita, timovi i stručnjaci (npr. stopa oporavka/uspjeha, informacije o obnavljanju izloženosti, opravdanost ponuđenih opcija restrukturiranja, stopa naplate u gotovini, istorijske analize stopa oporavka, stopa ispunjenih obećanja u pozivnom centru itd.);
 - praćenje razvoja portfolija, potportfolija, spisak ukupnih dužnika i pojedinačnih dužnika;
 - 3) definisanje, analizu i mjerenje nekvalitetnih kredita i povezanih dužnika:
 - prepoznavanje nekvalitetnih kredita i mjerenje obezvrjeđenja vrijednosti,
 - sprovođenje odgovarajućih analiza portfolija nekvalitetnih kredita i skladištenje rezultata za svakog dužnika;
 - podrška pri procjeni ličnih podataka dužnika, njegovog finansijskog položaja i sposobnosti plaćanja, najmanje za dužnike koji nisu složeni;

- izračunavanje neto sadašnje vrijednosti i efekta svake opcije restrukturiranja i/ili mogućeg plana restrukturiranja na kapitalni položaj kreditne institucije u okviru važećeg propisa (npr. zakona kojim se uređuje izvršenje i obezbjeđenje, stečaj i sl.) za svakog dužnika.

80. Adekvatnost tehničke infrastrukture, uključujući kvalitet podataka, treba da redovno procjenjuje interna ili eksterna revizija.

3.3. Sistem internih kontrola

81. Organ upravljanja treba da prati adekvatnost i efektivnost sistema internih kontrola. Treba utvrditi efektivne i efikasne procese interne kontrole za naplatu nekvalitetnih kredita kako bi se obezbijedila potpuna usklađenost strategije za nekvalitetne kredite i operativnog plana s jedne strane, odnosno poslovne strategije kreditne institucije (uključujući strategiju za nekvalitetne kredite i operativni plan) i sklonost ka preuzimanju rizika s druge strane.
82. Organ upravljanja treba da redovno sagledava izvještaje o upravljanju nekvalitetnim kreditima, koji sadrži utvrđene nedostatke, kao i povezane relevantne rizike, procjenu efekta, preporuke i korektivne mjere koje treba preduzeti.
83. Rukovodioci kontrolnih funkcija treba redovno da izvještavaju organe upravljanja, kako bi se blagovremeno skrenula pažnja na konkretne događaje koji bi mogli imati uticaja na kreditnu instituciju.
84. Organ upravljanja treba da blagovremeno i efektivno prati nalaze kontrolnih funkcija i da zahtijeva da se sprovedu odgovarajuće korektivne aktivnosti, a za te potrebe treba uspostaviti adekvatne procedure za praćenje nalaza i preduzetih korektivnih mjera.
85. Kontrolne funkcije treba da uključuju sve tri linije odbrane. Uloge različitih uključenih funkcija treba da se jasno raspodijele i dokumentuju kako bi se izbjegle praznine ili preklapanja. Organ upravljanja treba redovno da bude izvještavan o ključnim ishodima aktivnosti druge i treće linije i definisanih mjera ublažavanja, kao i o napretku u pogledu tih potreba.
86. Veća i složenija kreditna institucija, tokom sprovođenja kontrole, treba da primjenjuje sve tri linije odbrane. Druga linija odbrane ne mora da bude posvećena isključivo nekvalitetnim kreditima i može je sprovođiti funkcija () zadužena za kreditni rizik (kontrolu).
87. Mala i jednostavna kreditna institucija, prilikom uspostavljanja internih kontrola, ne mora da raspolaže sa sve tri linije odbrane posvećene nekvalitetnim kreditima, ali mora da obezbijedi uspješno smanjivanje mogućih sukoba interesa.

3.3.1. Kontrola prve linije odbrane

88. Kreditna institucija treba da utvrdi procedure i procese za organizacione jedinice, a naročito za organizacionu jedinicu za naplatu nekvalitetnih kredita, za upravljanje rizicima u kontekstu naplate nekvalitetnih kredita (prva linija odbrane).
89. Kreditna institucija, kako bi obezbijedila sprovođenje odgovarajućih kontrolnih mehanizama, treba da uspostavi interne politike za naplatu nekvalitetnih kredita. Rukovodioci organizacionih jedinica odgovorni su za sprovođenje navedenih internih politika, kao i njihovu implementaciju u IT procedure. U Dijelu D ovih smjernica navedeni su ključni elementi politika povezanih sa nekvalitetnim kreditima koje treba sprovesti u kreditnim institucijama.

3.3.2. Kontrola druge linije odbrane

90. Kreditna institucija treba da obezbijedi da se kontinuirano sprovodi kontrola primjene procedura za upravljanje nekvalitetnim kreditima (druga linija odbrane). Funkciji druge linije odbrane koja je nezavisna u odnosu na funkcije koje sprovode poslovne aktivnosti, uključujući organizacione jedinice za naplatu nekvalitetnih kredita, treba obezbijediti dodatne resurse, kao i odgovarajući broj stručnih zaposlenih. Kvalifikacije zaposlenih treba da se kontinuirano procjenjuju, pa bi, prema potrebi, bilo neophodno organizovati obuku.
91. Druga linija odbrane kontroliše način na koji organizacione jedinice za naplatu nekvalitetnih kredita sprovode mjere upravljanja rizicima i treba da se posebno fokusira na:
- 1) praćenje i mjerenje rizika povezanih sa nekvalitetnim kreditima na detaljnoj i agregatnoj osnovi, između ostalog, s obzirom na adekvatnost internog/regulatornog kapitala;
 - 2) preispitivanje uspješnosti cjelokupnog operativnog modela nekvalitetnih kredita, kao i njegovih elemenata (npr. rukovodstvo/zaposleni organizacione jedinice za naplatu nekvalitetnih kredita, aranžmani eksternalizacije, ciljevi smanjenja nekvalitetnih kredita i modeli ranog upozorenja);
 - 3) obezbjeđivanje kvaliteta tokom obrade kredita koji se odnosi na nekvalitetne kredite, praćenja/izvještavanja (internog i eksternog), restrukturiranja, obezvrjeđenja vrijednosti, otpisa, vrednovanja kolaterala i izvještavanja o nekvalitetnim kreditima (za ispunjavanje navedene uloge funkcije druge linije treba da imaju dodatna ovlaštenja za prethodnu intervenciju pri sprovođenju pojedinačnih rješenja za naplatu);
 - 4) preispitivanje usklađenosti procesa povezanih sa nekvalitetnim kreditima, sa internim politikama i eksternim smjernicama, prije svega u vezi sa klasifikacijom nekvalitetnih kredita, sprovođenjem umanjenja vrijednosti i rezervisanja, otpisom, procjenom vrijednosti kolaterala, restrukturiranjem i modelima ranog upozorenja.
92. Kontrolne funkcije treba da objezbjeđuju smjernice za kreiranje i preispitivanje politika i procesa povezanih sa nekvalitetnim kreditima i za kontrole koje se uspostavljaju u svim organizacionim jedinicama za restrukturiranje nekvalitetnih kredita.

3.3.3. Kontrola treće linije odbrane

93. Funkcija interne revizije, treba da ima dovoljno stručnog znanja o rešavanju (naplati) nekvalitetnih kredita da bi mogla da sprovodi svoje aktivnosti povremene kontrole efikasnosti i efektivnosti za nekvalitetne kredite, uključujući kontrole prve i druge linije (treća linija odbrane) odbrane.
94. Funkcija interne revizije sprovodi redovne procjene radi praćenja poslovanja u skladu sa internim politikama povezanim sa nekvalitetnim kreditima (vidjeti Dio D ovih smjernica), što uključuje i nasumične i nenajavljene kontrole i preglede kreditne dokumentacije.
95. Kreditna institucija treba da, pri utvrđivanju učestalosti, područja primjene i obima kontrola koje je potrebno sprovesti, uzme u obzir iznos nekvalitetnih kredita i da li su u toku nedavnih revizija otkrivene znatne nepravilnosti i nedostaci.
96. Na osnovu rezultata svojih kontrola funkcija interne revizije treba da da preporuke organu upravljanja i pritom mu skrene pažnju na moguća poboljšanja.

3.4. Praćenje nekvalitetnih kredita i aktivnosti naplate nekvalitetnih kredita

97. Sistemi praćenja treba da budu zasnovani na ciljevima u pogledu nekvalitetnih kredita koji su odobreni u strategiji za nekvalitetne kredite i povezanom operativnom planu, koji se zatim prenose na operativne ciljeve jedinica za restrukturiranje nekvalitetnih kredita, sa sistemom povratnih informacija za određivanje cijene kreditnog rizika i rezervisanje. Potrebno je da se razvije odnosni sistem ključnih pokazatelja uspješnosti (engl. key performance indicators – KPI), kako bi se organu upravljanja i drugim relevantnim rukovodiocima omogućilo mjerenje napretka.
98. Kreditna institucija treba da definiše i prati ključne indikatore uspješnosti (KPI) povezane sa nekvalitetnim kreditima, koji treba da uključuju, između ostalog (vidjeti i Dio B ovih smjernica):
 - 1) pokazatelje nekvalitetnih kredita;
 - 2) angažman dužnika i prikupljanje gotovine;
 - 3) aktivnosti naplate;
 - 4) aktivnosti likvidacije;
 - 5) ostalo (npr. stavke bilansa uspjeha povezane sa nekvalitetnim kreditima, stečena aktiva, aktivnosti eksteralizacije).

3.4.1. Pokazatelji nekvalitetnih kredita

99. Kreditna institucija treba da u svojim knjigama pažljivo prati relativne i apsolutne nivoe nekvalitetnih kredita i restrukturiranih izloženosti, kao i stečenu aktivu (ili drugu imovinu koja proizilazi iz aktivnosti povezanih sa nekvalitetnim kreditima), i dospjele nenaplaćene obaveze koje kasne kraće od 90 dana.
100. Kreditna institucija treba da takve aktivnosti praćenja izvršava na nivou transakcije/dužnika i, prema potrebi, na nivou portfolija ili potportfolija, uzimajući u obzir aspekte kao što su poslovna linija, segment dužnika, geografsko područje, proizvodi, rizik koncentracije, nivo kolateralizacije i vrsta datog kolaterala te mogućnost otplate duga.
101. Kreditna institucija treba da obezbijedi praćenje nivoa obezvrjeđenja nekvalitetnih kredita kako bi se organu upravljanja mogle pružiti sveobuhvatne informacije o pokrivenosti ispravnima. Analiza treba da uključi podatke na agregatnoj osnovi i na nivou različitih portfolija nekvalitetnih kredita. Prilikom odabira portfolija nekvalitetnih kredita treba uzeti u obzir aspekte kao što su vrsta izloženosti, uključujući obezbijeđene/neobezbijeđene, vrstu kolaterala i jemstava, geografsko područje, broj godina od klasifikacije nekvalitetnih kredita, vrijeme naplate te upotrebu pristupa trajnosti poslovanja (engl. *going concern*) i prestanka poslovanja (engl. *gone concern*). Treba da se prate i trendovi pokrivenosti ispravnima, a smanjenja je potrebno obrazložiti.
102. Kreditna institucija treba da odredi referentne pokazatelje vezane za odnos nekvalitetnih kredita i pokrivenosti u odnosu na dostupne pokazatelje za uporedive kreditne institucije kako bi organu upravljanja dostavile jasan prikaz položaja konkurenata i moguće nedostatke.
103. Kreditna institucija treba da prati svoja odstupanja od budžeta kako bi organ upravljanja mogao da razumije pokretače za značajna odstupanja od plana.
104. Ključni podaci o povećanju i smanjenju nekvalitetnih kredita treba da se uključe u povremena izvještavanja prema organu upravljanja, uključujući prenose sa nekvalitetnih kredita ili na njih, nekvalitetne restrukturirane izloženosti, nekvalitetne kredite u probnom periodu, kvalitetne restrukturirane izloženosti (engl. *performing forbome exposures*) i dospjele neplaćene obaveze (engl. *early arrears*) koje kasne ≤ 90 dana.
105. Kreditna institucija treba da razmotri potencijalni benefit od uspostavljanja migracionih matrica za praćenje priliva izloženosti u kategoriju nekvalitetnih kredita ili njihovog odliva iz te kategorije.
106. Kreditna institucija treba da na mjesečnoj osnovi procjenjuje stope migracije i kvalitet kvalitetnih izloženosti kako bi mogla da odredi i pravovremeno preduzme prioritete mjere za sprečavanje pogoršanja kvaliteta portfolija. Migracione matrice mogu dodatno da se raščlane prema vrsti izloženosti (stambeni krediti, potrošački krediti, specijalizovano finansiranje izgradnje nepokretnosti), poslovnoj jedinici ili drugim potportfolijima kako bi se utvrdilo da li se pokretač za migracije može pripisati određenom potportfoliju.
107. Kreditna institucija, u svojim aktivnostima praćenja, treba da koristi interne informacije (npr. informacije dobijene iz internih rejting sistema) i eksterne informacije (npr. informacije dobijene od agencija za kreditni rejting, specijalizovanih istraživanja sektora ili makroekonomskih pokazatelja za konkretna geografska područja) i one treba da upućuju na određeni trenutak ili period posmatranja. U Dijelu C ovih smjernica navedeni su primjeri internih i eksternih informacija.

3.4.2. Angažman dužnika i prikupljanje gotovine

- 108.** Nakon uspostavljanja organizacionih jedinica za naplatu nekvalitetnih kredita potrebno je da se uspostave ključne mjere operativne uspješnosti kako bi se procijenila efikasnost tih jedinica ili zaposlenih u odnosu na prosječnu uspješnost i/ili standardne referentne pokazatelje. Ako takvi pokazatelji ne postoje ili nisu dostupni, ključne mjere operativne uspješnosti treba da se prate kroz upoređivanje stvarnih rezultata u odnosu na ciljeve postavljene u operativnom planu kreditne institucije u pogledu nekvalitetnih kredita.

3.4.3. Aktivnosti restrukturiranja

- 109.** Kreditna institucija treba da prati dva aspekta aktivnosti restrukturiranja: efikasnost i efektivnost.
- 110.** Kreditna institucija treba da prati dva aspekta aktivnosti restrukturiranja: efikasnost i efektivnost.
- 111.** Glavni cilj mjera restrukturiranja treba da bude povratak dužnika u održivo redovno stanje otplate (engl. *sustainable performing repayment status*), uzimajući u obzir dospjeli iznos duga i svođenje očekivanih gubitaka na najmanju moguću mjeru. Tim ciljevima treba da se uzme u obzir važnost obezbjeđivanja pravednog postupanja sa potrošačima i usklađenost sa svim primjenjivim propisima o zaštiti potrošača. Kreditna institucija treba da prati aktivnosti restrukturiranja kako bi obezbijedila da se ne primjenjuju zbog odlaganja obezvrjeđenja vrijednosti ili procjene da je izloženost nenaplativa. Praćenje treba da obuhvati restrukturiranja u odnosu na kvalitetne i nekvalitetne kredite.

3.4.4. Aktivnosti likvidacije

- 112.** Kreditna institucija treba da riješi problem nekvalitetnih kredita čak i ako se restrukturiranjem ne može naći nijedno održivo rješenje. To rješavanje može da uključi pokretanje pravnih postupaka, sticanje imovine, zamjenu duga za imovinu ili kapital, prodaju kreditnih potraživanja, prenos društvu za upravljanje imovinom ili sekjuritizaciju.
- 113.** Kreditna institucija treba da prati aktivnosti likvidacije kako bi mogla da donosi informisane odluke o strategijama i politikama.
- 114.** Kreditna institucija treba da prati prodaje i cijene realizovanih prodaja/prenosa u poređenju sa neto knjigovodstvenim vrijednostima.
- 115.** Kreditna institucija treba da prati obim predmeta, kao i stope naplate u okviru tih predmeta. U tom kontekstu uspješnost treba da se mjeri u odnosu na postavljene ciljeve, u smislu broja mjeseci/godina od pokretanja postupka i gubitaka za kreditnu instituciju. Prilikom praćenja stvarne stope gubitka od kreditne institucije se očekuje da za svaki kreditni portfolio razvije istorijsku seriju podataka kako bi dokazala pretpostavke primijenjene za potrebe revizije obezvrjeđenja vrijednosti i sprovođenja testiranja otpornosti na stres.
- 116.** Kreditna institucija treba da, za izloženosti obuhvaćene kolateralom ili nekom drugom vrstom garancije (jemstva), prati period koji je potreban za unovčavanje kolaterala ili protestovanje garancije (jemstva). Kreditna institucija treba da prati i korektivne faktore u okviru prinudnih prodaja nakon likvidacije i kretanja na određenim tržištima (npr. tržištima nepokretnosti) kako bi zauzela stav o mogućim stopama naplate.
- 117.** Praćenje stopa naplate putem postupka izvršenja i drugih pravnih postupaka treba da je od pomoći kreditnoj instituciji da pouzdano procijeni da li će odluka o izvršenju dovesti do veće neto sadašnje vrijednosti nego u slučaju odabira opcije restrukturiranja. Podaci o stopama naplate iz postupka izvršenja treba da budu praćeni kontinuirano i da budu uključeni u moguće izmjene strategija kreditnih institucija za upravljanje naplatom duga / portfolijima prinudne naplate.
- 118.** Kreditna institucija treba da prati i prosječno trajanje nedavno završenih postupaka, kao i prosjek naplaćenih iznosa (uključujući povezane troškove naplate) u okviru tih postupaka.
- 119.** Kreditna institucija treba da pažljivo prati slučajeve zamjene duga za imovinu ili kapital dužnika, najmanje primjenom indikatora obima prema vrsti imovine, i da obezbijedi usklađenost sa svim ograničenjima iz relevantnih propisa u odnosu na te transakcije. Primjena tog pristupa kao mjere restrukturiranja treba da se podrži odgovarajućim poslovnim planom i ograniči na imovinu u pogledu koje kreditna institucija raspolaže dodatnim stručnim kapacitetima, a stanje na tržištu realno omogućava izdvajanje utvrđene vrijednosti imovine u kratkom ili srednjem roku. Kreditna institucija treba da obezbijedi da procjenu vrijednosti imovine sprovede kvalifikovani i iskusni procjenjivači.

3.4.5. Ostale stavke koje je potrebno pratiti

- 120.** Kreditna institucija treba da prati iznos prihoda od kamata od nekvalitetnih kredita i da o njemu izvještava svoje organe upravljanja. Osim toga, potrebno je da se razlikuju stvarno primljena plaćanja kamata na nekvalitetne kredite od onih koja nisu primljena. Potrebno je da se prate i kretanja obezvrjeđenja vrijednosti i rezervacija za gubitke i sa njima povezanih pokretača.
- 121.** Ako je sticanje dio strategije kreditne institucije za nekvalitetne kredite, potrebno je da se prati i obim, dospjelost, pokrivenost obezvrjeđenom vrijednošću (ispravkom) i kretanja u stečenoj imovini (ili drugoj imovini koja proističe iz nekvalitetnih kredita) na adekvatnom nivou granularnosti kako bi se uzeli u obzir najvažniji oblici imovine. Potrebno je pratiti prinos stečene imovine u odnosu na unaprijed definisani poslovni plan i o njemu izvještavati organ upravljanja i nadležne rukovodioce na agregatnoj osnovi.

IV. RESTRUKTURIRANJE

- 122. Cilj mjera restrukturiranja treba da bude povratak dužnika u održivo stanje plaćanja, uzimajući u obzir dospjeli iznos duga i svođenjem očekivanih gubitaka na najmanji mogući nivo.
- 123. Kreditna institucija treba da, prilikom odlučivanja o postupcima ili mjerama restrukturiranja koje će da se sprovedu, uzme u obzir interes potrošača i da poštuje propise o zaštiti potrošača.
- 124. Kreditna institucija treba da prati efikasnost i efektivnost aktivnosti restrukturiranja.

4.1. Mjere restrukturiranja i njihova održivost

- 125. Kreditna institucija treba da razmotri primjenu kombinacije različitih mjera restrukturiranja, uključujući kratkoročne i dugoročne periode u skladu sa prirodom i strukturom dospjeća kreditnih izloženosti. Kreditna institucija treba da razmotri popis mjera restrukturiranja iz Dijela E ovih smjernica.
- 126. Kreditna institucija treba da primjenjuje mjere restrukturiranja za periode kraće od dvije godine (jedne godine u slučaju finansiranja projekata i izgradnje poslovnih nepokretnosti), pri čemu se takve mjere ne odnose na restrukturiranje dospjelih neplaćenih obaveza, osim ako se te mjere kombinuju sa mjerama restrukturiranja u trajanju dužem od dvije godine.
- 127. Kreditna institucija treba da razmotri mjere restrukturiranja za period od najviše dvije godine (i, kad je to adekvatno, za druge mjere restrukturiranja) ako dužnik ispunjava sljedeće kriterijume:
 - 1) dužnik je u situaciji koja je prouzrokovana događajem koji je izazvao privremene poteškoće u pogledu likvidnosti. Potrebno je formalno pokazati na osnovu jasnih dokaza da će se prihodi dužnika u kratkom roku oporaviti u potpunosti ili u najvećem dijelu, ili potkrijepiti zaključak kreditne institucije da rješenje dugoročnog restrukturiranja nije bilo moguće zbog privremenih finansijskih poteškoća opšte prirode ili specifičnih za dužnika. Oblik dokaza u tom pogledu trebada odgovara prirodi, strukturi dospjeća i vrijednosti predmetne kreditne izloženosti;
 - 2) dužnik je prije događaja ispunjavao svoje ugovorne obaveze;
 - 3) dužnik je jasno pokazao spremnost na saradnju sa kreditnom institucijom.
- 128. Uslovima za mjere restrukturiranja iz ugovora kreditnoj instituciji treba da se obezbijedi pravo na preispitivanje dogovorenih mjera restrukturiranja ako se stanje dužnika poboljša i zbog toga se mogu primijeniti povoljniji uslovi za kreditnu instituciju (u pogledu restrukturiranja ili izvornih ugovornih uslova). U tom cilju u ugovoru treba da se navedu konkretne promjene mjera restrukturiranja koje se mogu primijeniti kao posljedica određenih poboljšanja stanja dužnika. Kreditna institucija treba da razmotri uključivanje strogih posljedica (kao što je zahtjev za dodatnim kolateralom) u ugovorne uslove za dužnike koji ne ispunjavaju odredbe sporazuma o restrukturiranju.

4.1.1. Održivo i neodrživo restrukturiranje

- 129. Kreditna institucija treba da razlikuje održive mjere restrukturiranja koje doprinose smanjenju izloženosti dužnika i neodržive mjere restrukturiranja.
- 130. Kreditna institucija treba da razmotri sljedeće faktore prilikom procjene održivosti mjera restrukturiranja:
 - 1) kreditna institucija može da dokaže (na osnovu objektivnih dokaza koji se mogu provjeriti) da dužnik ima kapaciteta za mjeru restrukturiranja, odnosno da se očekuje cjelokupna otplata;
 - 2) rješavanje dospjelih neplaćenih obaveza većim je dijelom ili u potpunosti uzeto u obzir i očekuje se znatno smanjenje dospjelih neplaćenih obaveza u bilansu dužnika u srednjem ili dugom roku;
 - 3) u slučajevima u kojima su prethodno odobrene mjere restrukturiranja, uključujući sve prethodne mjere restrukturiranja, razmatrane dugoročno, kreditna institucija treba da obezbijedi da se sprovedu dodatne interne kontrole kako bi se garantovalo da to naknadno restrukturiranje ispuni kriterijume održivosti navedene u nastavku. Navedene kontrole treba da minimalno uključe obavezno prethodno obavještanje funkcije kontrole rizika o tim slučajevima. Osim toga, potrebno je zatražiti i izričitu saglasnost relevantnog višeg tijela za donošenje odluka;
 - 4) kratkoročne mjere restrukturiranja primjenjuju se privremeno i kreditna institucija može na osnovu objektivnih dokaza koji se mogu provjeriti pokazati da je dužnik sposoban da otplati izvorni ili izmijenjeni iznos sa punim iznosom glavnice i kamata počevši od datuma isteka kratkoročnih privremenih mjera;
 - 5) mjera za posljedicu nema više uzastopnih mjera restrukturiranja odobrenih za istu izloženost.
- 131. Procjena održivosti treba da se zasniva na finansijskim karakteristikama dužnika i mjeri restrukturiranja koju treba odobriti u tom trenutku. Procjena održivosti treba da se sprovede bez obzira na generator restrukturiranja. Različiti su generatori mjera restrukturiranja, među ostalima, situacija u kojoj dužnik iskorišćava klauzulu o restrukturiranju iz ugovora, bilateralni pregovori o restrukturiranju između dužnika i kreditne institucije i javni program restrukturiranja koji se omogućava svim dužnicima u određenoj situaciji.

4.2. Dobre prakse vezane za postupak restrukturiranja

4.2.1. Politika restrukturiranja

- 132. Kreditna institucija treba da razvije politiku aktivnosti restrukturiranja, koja treba da obuhvati:
 - 1) procese i procedure za odobravanje mjera restrukturiranja, uključujući odgovornosti i donošenje odluka;

- 2) opis dostupnih mjera restrukturiranja, uključujući one navedene u ugovorima;
- 3) zahtjeve za informacijama potrebne za procjenu održivosti mjera restrukturiranja;
- 4) dokumentaciju o odobrenim mjerama restrukturiranja;
- 5) procese i pokazatelje za praćenje efikasnosti i efektivnosti mjera restrukturiranja.

133. Kreditna institucija treba da redovno preispituje svoje politike i opcije restrukturiranja na osnovu grupnog praćenja rezultata različitih mjera restrukturiranja, uključujući i ispitivanje mogućih uzroka i slučajeva ponovnog nastanka statusa neizmirenja obaveza.

4.2.2. Efikasnost i efektivnost aktivnosti restrukturiranja

134. Kreditna institucija treba da prati kvalitet aktivnosti restrukturiranja kako bi obezbijedila da se one ne primjenjuju zbog odlaganja procjene da je izloženost nenaplativa. Praćenje treba da obuhvati aktivnosti restrukturiranja koje se odnose i na kvalitetne i na nekvalitetne kredite i da se razlikuje u zavisnosti od vrste mjera i portfolija restrukturiranja.
135. Kreditna institucija treba da mjeri efikasnost procesa odobrenja mjera restrukturiranja, odnosno da prati trajanje postupka donošenja odluka i obim mjera restrukturiranja u svakoj fazi postupka odobravanja.
136. Kreditna institucija treba da prati efektivnost odobrenih mjera restrukturiranja. U okviru navedenog praćenja potrebno je da mjeri uspješnost mjere restrukturiranja i da li su ispunjene izmijenjene ugovorne obaveze dužnika i da li je izloženost kvalitetna. Potrebno je da se koriste sljedeći pokazatelji u odnosu na portfolio i vrstu mjere restrukturiranja:
- 1) stopa oporavka restrukturiranih izloženosti i stopa reklasifikacije izloženosti u nekvalitetne: kreditna institucija treba da sprovede analizu istorije i prati ponašanje restrukturiranih izloženosti od datuma izmjene kako bi se utvrdila stopa oporavka. Tu analizu treba sprovedi odvojeno za izloženosti oporavljene uz mjere restrukturiranja i oporavljene bez mjera restrukturiranja;
 - 2) stopa naplate u gotovini: kreditna institucija treba da prati gotovinu naplaćenu u sklopu restrukturiranih izloženosti;
 - 3) otpis: ako odobravanje mjere restrukturiranja dovodi do djelimičnog otpisa, kreditna institucija treba da zabilježi i prati te izloženosti u odnosu na odobreni proračun gubitaka. Gubitak neto sadašnje vrijednosti vezan za odluku o otpisu nenadoknadive izloženosti treba da se prati u odnosu na stopu oporavka.
137. Kreditna institucija treba da prati pokazatelje vezane za aktivnosti restrukturiranja uz primjenu smislene analize koja bi mogla da uključuje vrstu i trajanje dospjelih neplaćenih obaveza, vrstu izloženosti, vjerovatnoću naplate, veličinu izloženosti ili ukupan iznos izloženosti jednog dužnika ili grupe povezanih lica, kao i broj odobrenih mjera restrukturiranja primijenjenih u prošlosti.

4.2.3. Procjena dužnikove kreditne sposobnosti

138. Kreditna institucija treba da, prije odobravanja bilo kakvih mjera restrukturiranja, procijeni dužnikovu kreditnu sposobnost. To treba da uključi adekvatnu procjenu finansijskog stanja dužnika na osnovu dovoljno informacija i uzimajući u obzir relevantne faktore kao što su sposobnost servisiranja duga i cjelokupna zaduženost dužnika ili imovine/projekta.

4.2.4. Standardizovani proizvodi restrukturiranja i šema odlučivanja

139. Kreditna institucija treba da prilikom odobravanja restrukturiranja raspolaže odgovarajućim politikama i procedurama koje sadrže održiva rješenja za dužnika. Grupisanje izloženosti u portfolije treba da bude sadržano u navedenim politikama i procedurama kako bi se omogućilo kreditnoj instituciji da donese različite mjere restrukturiranja za različite segmente dužnika i njima prilagodi mjere.
140. Kreditna institucija treba da utvrdi šemu odlučivanja i standardizovanih mjera restrukturiranja za portfolije homogenih dužnika sa manje složenim izloženostima, kao podrška prilikom utvrđivanja i sprovođenja adekvatnih i održivih strategija restrukturiranja za određene portfolije dužnika na dosljedan način i na osnovu odobrenih kriterijuma.

4.2.5. Poređenje sa drugim mogućnostima restrukturiranja nekvalitetnih kredita

141. Kreditna institucija treba da primjenjuje pristup neto sadašnje vrijednosti za utvrđivanje adekvatne i najodrživije mogućnosti restrukturiranja za različite okolnosti dužnika, imajući u vidu pravedno postupanje sa potrošačem, i da uporedi neto sadašnju vrijednost odabrane mjere restrukturiranja sa neto sadašnjom vrijednošću preuzimanja kolaterala i drugih dostupnih mogućnosti likvidacije. Parametri primijenjeni u obračunu, kao što su predviđeni period za likvidaciju, diskontna stopa, trošak kapitala i trošak likvidacije, treba da se zasnivaju na utvrđenim empirijskim podacima.

4.2.6. Ciljevi i praćenje restrukturiranja

142. Kreditna institucija treba da obezbijedi da ugovori i dokumenta o restrukturiranju treba da sadrže jasno definisan raspored postizanja ciljeva dužnika u kojem su navedeni svi ciljevi koje dužnik mora postići kako bi otplatio izloženost u toku trajanja ugovornog perioda. Ciljevi treba da budu izvodljivi i dovoljno konzervativni i treba da

uzmu u obzir moguća pogoršanja finansijskog položaja dužnika. Efikasnost dužnika koji je u postupku restrukturiranja, uključujući njegovo poštovanje svih ugovorenih ciljeva, treba pažljivo da prati organizaciona jedinica za naplatu nekvalitetnih kredita odgovorna za odobravanje restrukturiranja, najmanje u toku vremena trajanja probnog perioda.

V. PRIZNAVANJE NEKVALITETNIH KREDITA

143. U ovom poglavlju se utvrđuju ključni elementi upravljanja i poslovanja vezano za priznavanje nekvalitetnih kredita.

5.1. Kriterijum kašnjenja

144. Kreditna institucija treba da prizna izloženosti kao dospjelu u skladu sa članom 197 Odluke o adekvatnosti kapitala kreditnih institucija.

5.2. Naznake vjerovatnoće da dužnik neće u potpunosti izmiriti svoje obaveze

145. Kreditna institucija treba da prizna malu vjerovatnoću izmirenja izloženosti i utvrdi naznake vjerovatnoće da dužnik neće u potpunosti izmiriti svoje obaveze u skladu sa članom 197 Odluke o adekvatnosti kapitala kreditnih institucija.

146. Kreditna institucija treba da prati dužnikovu sposobnost otplate. U slučaju kada su dužnici privredna društva sposobnost treba ocijeniti najmanje jednom godišnje i na ključne datume izvještavanja na koje su dostupni finansijski podaci. Kreditna institucija treba blagovremeno da prikuplja najnovije finansijske informacije od dužnika koji su privredna društva. Ako dužnik ne dostavi navedene informacije ili ih dostavi sa neopravdanim zakašnjenjem, to će se smatrati negativnim signalom u pogledu njegove kreditne sposobnosti. U slučaju dužnika koji nisu privredna društva, kreditna institucija treba da prati uspješnost otplate i moguće znakove finansijskih poteškoća koje bi mogle uticati na sposobnost otplate. Za dužnike sa liste za posebno praćenje ili sa slabim rejtingom potrebno je da se učestalije sprovode postupci preispitivanja, u zavisnosti od važnosti, portfolija i finansijskog stanja dužnika. Redovno preispitivanje dužnikovih sposobnosti za otplatu duga treba da se primjenjuje i na kredite sa jednokratnom otplatom glavnice zato što ti krediti predstavljaju veći rizik od kredita koji podliježu redovnoj amortizaciji i zato što kontinuirano dužnikovo plaćanje dospjelih kamata nije dovoljan razlog za pretpostavku da će se izvršiti konačna otplata kredita.

5.3. Restrukturiranje i status kvalitetnih izloženosti

5.3.1. Restrukturiranje

147. Kreditna institucija treba da, za potrebe sprovođenja mjera restrukturiranja, bude u mogućnosti da u ranoj fazi otkrije naznake mogućih budućih finansijskih poteškoća. Da bi to bilo izvodljivo, procjena finansijskog stanja dužnika ne treba da bude ograničena samo na izloženosti sa očiglednim znakovima finansijskih poteškoća. Procjena finansijskih poteškoća treba da se sprovede i za izloženosti u pogledu kojih dužnik nije suočen sa očiglednim finansijskim poteškoćama, ali za koje su se znatno promijenili uslovi na tržištu tako da bi mogli uticati na dužnikovu sposobnost otplate (npr. krediti sa jednokratnom otplatom glavnice čija otplata zavisi od prodaje nepokretnosti ili krediti u stranoj valuti).

148. Procjena bilo kojih finansijskih poteškoća dužnika treba da se zasniva samo na finansijskom položaju dužnika, bez uzimanja u obzir kolaterala ili bilo kakvih jamstava trećih strana. Kreditna institucija treba da, prilikom procjene finansijskih poteškoća dužnika, razmotri najmanje sljedeće oborive pretpostavke:

- 1) dužnik/izloženost je u kašnjenju više od 30 dana tokom tri mjeseca prije izmjene ili refinansiranja;
- 2) povećanje vjerovatnoće nastanka statusa neizmirenja obaveza na osnovu internog rejtinga dužnika dodijeljenog od strane kreditne institucije tokom tri mjeseca prije izmjene ili refinansiranja;
- 3) uključivanje na listu posebnog praćenja tokom tri mjeseca prije izmjene ili finansiranja.

149. Izloženosti ne treba da se identifikuju kao restrukturirane ako se ustupci sprovode za dužnike koji nemaju finansijske poteškoće. Kreditna institucija treba da na osnovu detaljne finansijske procjene razlikuje refinansiranja ili obnavljanja odobrena dužnicima koji nemaju finansijske poteškoće i mjere restrukturiranja.

150. Odobravanje novih uslova kao što je nova kamatna stopa, povoljnija od stope koju bi dobili dužnici sličnog rizičnog profila, može se smatrati naznakom takvog ustupka ako kreditna institucija utvrdi da je razlog za novu stopu finansijske poteškoće sa kojima se dužnik suočava. Odobravanje povoljnijih novih uslova od onih koji se primjenjuju na tržištu ne treba da se smatra preduslovom za utvrđivanje ustupaka, a time i restrukturiranja. Ako dužnik ima finansijske poteškoće, promjena uslova u skladu sa onim što bi kreditna institucija mogla da omogući drugim dužnicima sličnog rizičnog profila treba da se smatra ustupkom, uključujući ako su dužnici uključeni u javne programe restrukturiranja koje nude kreditne institucije.

151. Dužnici mogu da zahtijevaju izmjenu ugovornih uslova svojih kredita bez suočavanja ili potencijalnog suočavanja sa poteškoćama prilikom izvršavanja svojih finansijskih obaveza. Kreditna institucija treba da sprovede procjenu finansijskog stanja dužnika ako takve izmjene ugovornih uslova utiču na mogućnost otplate.

5.3.2. Klasifikacija restrukturiranih izloženosti kao nekvalitetnih

152. Kreditna institucija treba da, prilikom odobravanja mjera restrukturiranja za kvalitetne izloženosti (engl. *performing exposures*), procijeni da li te mjere vode do potrebe da se te izloženosti preklasifikuju u nekvalitetne. Mjere za odobravanje restrukturiranja nekvalitetnih kredita ne uklanjaju njihov status nekvalitetnih kredita: izloženosti moraju i dalje biti klasifikovane kao nekvalitetne još najmanje jednu godinu dana nakon isteka perioda oporavka nakon odobrenja mjera restrukturiranja.
153. Kreditna institucija treba da, prilikom procjene da li da se restrukturirane izloženosti klasifikuju kao nekvalitetne, procijeni:
- 1) da li su izloženosti podržane neadekvatnim planovima otplate (početnim ili naknadnim, u zavisnosti od slučaja) koji uključuju, između ostalog, ponovno nepoštovanje plana otplate, izmjene plana otplate radi izbjegavanja kršenja ili oslanjanje plana otplate na očekivanja koja ne podržavaju makroekonomske prognoze ili jasne pretpostavke o dužnikovoj sposobnosti otplate ili spremnosti na plaćanje;
 - 2) da li izloženosti uključuju ugovorne uslove koji odlažu redovnu otplatu anuiteta (rate) navedene izloženosti, tako da se otežava procjena pravilne klasifikacije izloženosti, kao kad se, na primjer, odobravaju grejs periodi duži od dvije godine;
 - 3) da li izloženosti uključuju iznose koji su prestali da se priznaju i koji prelaze akumulirane gubitke po osnovu kreditnog rizika za nekvalitetne kredite sličnog rizičnog profila.

5.3.3. Oporavak / napuštanje statusa nekvalitetnih kredita

154. Kreditna institucija treba da vrši reklasifikaciju nekvalitetnih kredita, uključujući i restrukturiranih izloženosti u kvalitetne u skladu sa čl. 35 do 37 Odluke o kriterijumima i načinu klasifikacije aktive i obračunavanju rezervacija za potencijalne kreditne gubitke kreditne institucije.
155. Kreditna institucija treba da vrši finansijsku analizu dužnika kako bi utvrdila da nema razloga za zabrinutost u pogledu dužnikove sposobnosti plaćanja kreditnih obaveza.
156. Politike kreditnih institucija za reklasifikaciju nekvalitetnih restrukturiranih izloženosti treba da uključuju prakse za otklanjanje zabrinutosti u pogledu dužnikove sposobnosti ispunjavanja novih uslova otplate koji su definisani restrukturiranjem. U navedenim politikama treba da se utvrde kriterijumi za plaćanja koja su izvršena tokom perioda oporavka od najmanje jedne godine i da se definiše dužnikova sposobnost ispunjavanja uslova nakon restrukturiranja (ako je vjerovatna potpuna otplata duga) bez oslanjanja na realizaciju kolaterala, najmanje dokazivanjem plaćanja značajnog dijela glavnice. U okviru navedenih politika treba da se zahtijeva plaćanje i glavnice i kamata.
157. Kreditna institucija treba da, ako dužnik ima druge izloženosti prema njoj koje nijesu predmet restrukturiranja, razmotri efekat i ponašanje tih izloženosti u svojoj procjeni dužnikove sposobnosti ispunjavanja uslova nakon restrukturiranja. Zatvaranjem dospjelih neplaćenih obaveza restrukturiranjem ne treba da se promijeni status nekvalitetnih kredita. Samo izloženosti na koje se primjenjuju mjere restrukturiranja treba da se smatraju restrukturiranim izloženostima.
158. Postojanje ugovornih uslova kojima se produžava period otplate, kao što je grejs period za glavicu, treba da potvrdi klasifikaciju te restrukturirane izloženosti kao nekvalitetne. Činjenica da je istekao jednogodišnji period za ispunjavanje obaveza ne treba odmah da dovede do reklasifikacije izloženosti kao kvalitetne izloženosti, osim ako su se tokom tih 12 mjeseci vršila redovna plaćanja i procenom nije zaključeno da dužnik vjerovatno neće u cjelosti podmiriti svoje obaveze.

5.3.4. Identifikacija izloženosti kao kvalitetnih restrukturiranih izloženosti

159. Kreditna institucija treba da restrukturirane izloženosti koje su klasifikovane kao kvalitetne zbog toga što ispunjavaju uslove za reklasifikaciju iz kategorije nekvalitetnih ili zbog toga što odobrenje mjera restrukturiranja nije dovelo do klasifikacije izloženosti kao nekvalitetne, i dalje posmatra kao restrukturirane dok se ne ispune svi uslovi za prestanak klasifikacije izloženosti kao restrukturirane.
160. Kreditna institucija u svojim politikama o identifikaciji kvalitetnih restrukturiranih izloženosti treba da navede prakse za otklanjanje zabrinutosti u pogledu finansijskih poteškoća dužnika, da se od dužnika zahtijeva da redovnim plaćanjem podmiri iznos koji je jednak svim iznosima (glavnice i kamata) koji su prethodno bili dospjeli, a nijesu naplaćeni ili se nijesu priznavali u trenutku davanja ustupka, ili da na neki drugi način dokaže svoju sposobnost ispunjavanja uslova nakon restrukturiranja pod alternativnim objektivnim kriterijumima koji uključuju otplatu glavnice.
161. Kreditna institucija je dužna da kvalitetne restrukturirane izloženosti koje su reklasifikovane iz kategorije nekvalitetnih kredita ponovo klasifikuje u kategoriju nekvalitetnih kredita ako su im u probnom periodu odobrene nove mjere restrukturiranja. Isto treba da se primjenjuje i kad je izloženost dospjela, a nije plaćena više od 30 dana.

5.4. Dosljedna primjena definicije „nekvalitetnih kredita“

162. Kreditna institucija treba da usvoji adekvatne mehanizme i procedure za dosljednu primjenu definicije statusa nezmićenja obaveza iz člana 197 Odluke o adekvatnosti kapitala kreditnih institucija, u svim zavisnim društvima i

filijalama. Na taj način se obezbjeđuje dosljednost utvrđivanja nekvalitetnih kredita na nivou kreditne institucije i na nivou grupe.

- 163. Kreditna institucija treba da u svojim politikama obezbijedi dosljedno postupanje sa pojedinačnim klijentima i grupama povezanih lica kako je definisano Zakonom i Prilogom 1 Odluke o velikim izloženostima kreditnih institucija.
- 164. Kreditna institucija treba da, s obzirom na moguće finansijsko prelivanje, kad god je to moguće primjenjuje grupni pristup prilikom procjene statusa dužnikove izloženosti kao nekvalitetne, osim ako postoji uticaj izolovanih sporova koji nijesu povezani sa solventnošću druge ugovorne strane.
- 165. Kreditna institucija treba da vodi registar svih kriterijuma za klasifikaciju izloženosti prema svojim dužnicima.

VI. UMANJENJA VRIJEDNOSTI (OBEZVRJEĐENJA) I OTPISI NEKVALITETNIH KREDITA

- 166. Kreditna institucija treba da procijeni ispravke i rezervacije za gubitke po osnovu nekvalitetnih kredita i restrukturiranih izloženosti koje podliježu obezvrjeđenju vrijednosti.
- 167. U ovom poglavlju se utvrđuju ključni elementi za razvoj i sprovođenje strategije u pogledu mjerenja obezvrjeđenja vrijednosti i otpisa nekvalitetnih kredita.

6.1. Otpisi nekvalitetnih kredita

- 168. Kreditna institucija je dužna da nenaplative izloženosti prizna u odgovarajućem vremenu kroz ispravke vrijednosti i rezervacije za gubitke ili otpise. Ako kreditna institucija nema opravdana očekivanja u pogledu naplate ugovorenog novčanog toka, navedeno treba da dovede do djelimičnog ili potpunog otpisa izloženosti (MSFI 9. B3.2.16.r).
- 169. Kreditna institucija može da izvrši otpis prije nego što u potpunosti zaključi pravne radnje protiv dužnika koje su usmjerene na naplatu duga. Ne treba smatrati da otpis znači da se kreditna institucija odrekla svog zakonskog prava na naplatu duga. Odluka kreditne institucije da se odrekne svog zakonskog prava na naplatu duga poznata je kao oprost (otпуст) duga.
- 170. Otpisi podrazumijevaju prestanak priznavanja duga (MSFI 9.5.4.4). Ako se naknadno naplati gotovina ili druga imovina, ta se naplata smatra prihodom u bilansu uspjeha.
- 171. Kreditna institucija treba da vodi detaljnu evidenciju o svim sprovedenim otpisima nekvalitetnih kredita na nivou portfolija.

6.2. Umanjenja vrijednosti (obezvrjeđenja) i otpisi nekvalitetnih kredita

- 172. Kreditna institucija treba da u svojim internim politikama uključi smjernice za blagovremeno obezvrjeđenje i otpis, uzimajući u obzir eksterne okolnosti i faktore kao što su pravni postupci koji su u toku.
- 173. Kreditna institucija treba da, za izloženosti ili djelove izloženosti koje nijesu pokrivena kolateralom, razmotri adekvatne najduže rokove za obezvrjeđenje u punom iznosu, pokrivenost ispravkama i otpis.
- 174. Kreditna institucija treba da, za djelove izloženosti koje su pokrivena kolateralom, prilikom utvrđivanja najnižeg nivoa obezvrjeđenja vrijednosti uzme u obzir vrstu kolaterala.
- 175. Kreditna institucija treba da, prilikom kalibracije perioda za sprovođenje obezvrjeđenja vrijednosti i otpisa, koristi empirijske dokaze.
- 176. Kreditna institucija treba da, prilikom procjene mogućnosti povraćaja nekvalitetnih kredita i utvrđivanja internih pristupa za otpis nekvalitetnih kredita, posveti posebnu pažnju sledećim skupovima kreditnih izloženosti jer mogu imati veći nivo trajne nenaplativosti:
 - 1) izloženosti sa dugoročnim dospjelim neplaćenim obavezama: na različite portfolije mogu se odnositi različiti pragovi. Kreditna institucija treba da procijeni naplativost nekvalitetnih kredita ako dužnik tokom dužeg perioda ima dospjele neplaćene obaveze. Ako se nakon te procjene zaključi da se ne može razumno očekivati naplata izloženosti ili nekog dijela izloženosti, potrebno je da se izvrši puni ili djelimični otpis;
 - 2) izloženosti u okviru stečajnog postupka: ako je nivo obezvrjeđenja izloženosti kolateralom nizak, značajan dio prihoda od stečajnog postupka često će biti potrošen na pravne troškove, tako da se može očekivati da će procijenjeni naplaćeni iznosi biti veoma niski;
 - 3) djelimičan otpis može biti opravdan ako postoje dokazi da dužnik ne može da plati puni iznos izloženosti, što znači da se može očekivati naplata određenog dijela izloženosti.

6.3. Procedure za obezvrjeđenje vrijednosti i otpis nekvalitetnih kredita

- 177. Kreditna institucija treba da donese, dokumentuje i poštuje dobre politike, procedure i kontrole za procjenu i mjerenje ispravki vrijednosti i rezervacija za gubitke i otpisa koji se odnose na nekvalitetne kredite.
- 178. Kreditna institucija treba da retroaktivno testira svoje procjene obezvrjeđenja vrijednosti i rezervacija za gubitke u odnosu na stvarne gubitke.
- 179. Politika u pogledu otpisa treba da uključuje pokazatelje koji se primjenjuju prilikom procjene očekivanja naplate i detaljne informacije o izloženostima koje su otpisane, ali još uvijek podliježu aktivnostima prinudne naplate.
- 180. Funkcija interne revizije kreditne institucije treba da provjerava metodologije koje se koriste za utvrđivanje obezvrjeđenja i otpisa nekvalitetnih kredita.

VII. PROCJENA VRIJEDNOSTI KOLATERALA U VIDU NEPOKRETNOSTI I POKRETNE IMOVINE

181. U ovom poglavlju se navode ključni elementi vrednovanja kolaterala za nepokretnu i pokretnu imovinu koja je založena za potrebe nekvalitetnih kredita.

7.1. Upravljanje, procesi i kontrole

7.1.1. Opšta politika i procesi

182. Kreditna institucija treba da raspolaže pisanom politikom i procedurama koje su mjerodavne za procjenu vrijednosti kolaterala u obliku imovine. Politika i procedure treba da budu u potpunosti u skladu sa sklonošću ka preuzimanju rizika kreditne institucije.

183. Politika i procedure treba da obuhvate procjenu vrijednosti svih kolaterala u obliku nepokretnosti i pokretne imovine bez obzira na njihovu primjenljivost za prudenčijalne svrhe u skladu sa zahtjevima iz čl. 228 i 230 Odluke o adekvatnosti kapitala kreditnih insitucija.

184. Politiku i procedure treba da odobri organ upravljanja i treba da ih preispita najmanje jednom godišnje.

7.1.2. Praćenje i kontrole

185. Kreditna institucija treba redovno da prati i preispituje procjene vrijednosti koje sprovode interni ili eksterni procjenjivači kako je definisano u ovom dijelu smjernica.

186. Kreditna institucija treba da razvije i sprovodi internu politiku obezbjeđenja kvaliteta i procedure za interno i eksterno sprovođenje procjene vrijednosti, uzimajući u obzir:

- 1) da proces obezbjeđenja kvaliteta treba da sprovodi funkcija nezavisna od funkcije koja sprovodi početnu procjenu vrijednosti, obradu kredita, praćenje kredita i postupak odobravanja;
- 2) da nezavisnost postupka izbora eksternog procjenjivača treba da se redovno ispituje u okviru procesa obezbjeđenja kvaliteta;
- 3) da treba redovno da se upoređuje odgovarajući sličan uzorak internih i eksternih procjena vrijednosti sa tržišnim pokazateljima;
- 4) da treba redovno da se sprovodi retroaktivno testiranje internih i eksternih procjena vrijednosti;
- 5) da treba da se proces obezbjeđenja kvaliteta zasniva na odgovarajućoj veličini uzorka.

187. Funkcija interne revizije treba da redovno preispituje dosljednost i kvalitet politike i procedure procjene vrijednosti, nezavisnost postupka odabira procjenjivača i adekvatnost procjena vrijednosti koje sprovode eksterni i interni procjenjivač.

7.1.3. Pojedinačno vrednovanje nepokretnosti i primjena indeksiranja

188. Kreditna institucija treba da redovno prati vrijednost kolaterala u obliku nepokretnosti, a najmanje kako je navedeno u članu 228 Odluke o adekvatnosti kapitala kreditnih institucija.

189. Indeksiranje i slične metode mogu se primjenjivati za praćenje vrijednosti kolaterala i utvrđivanje kolaterala koje je potrebno ponovo procijeniti. To treba da bude u skladu sa politikom kreditne institucije i pod uslovom da se kolateral koji treba ponovo vrednovati može adekvatno vrednovati takvim metodama.

190. Indeksi koji se primjenjuju za navedeno indeksiranje mogu biti interni ili eksterni, pod sljedećim uslovima:

- 1) preispituju se redovno, pri čemu se rezultati tog preispitivanja dokumentuju i lako su dostupni, a ciklus preispitivanja i zahtjevi u pogledu upravljanja jasno su definisani u dokumentu politike koji je odobrio organ upravljanja;
- 2) dovoljno su granularni, a metodologija je adekvatna za predmetnu vrstu kolaterala;
- 3) zasnivaju se na empirijskim dokazima o stvarnim transakcijama nekretnina koje su utvrđene tokom dovoljno dugog perioda.

191. Procjene vrijednosti i reprocjene vrijednosti kolaterala u obliku nepokretnosti treba da se sprovode pojedinačno i za svaku nepokretnost. Procjene vrijednosti i reprocjene vrijednosti kolaterala u obliku nepokretnost ne treba da se sprovode primjenom statističkog modela kao jedinog načina za preispitivanje procijenjene vrijednosti nepokretnosti.

7.1.4. Procjenjivači

192. Sve procjene vrijednosti nepokretnosti, uključujući ažuriranje procjena vrijednosti, treba da sprovodi nezavisan i kvalifikovani procjenjivač, interni ili eksterni, koji posjeduje kvalifikacije, sposobnosti i iskustvo koje je potrebno za sprovođenje procjene vrijednosti, kako je navedeno u članu 228 stav 3 tačka 2 i članu 249 Odluke o adekvatnosti kapitala kreditnih institucija.

193. Kreditna institucija, prilikom uspostavljanja saradnje sa eksternim nezavisnim i kvalifikovanim procjenjivačima, treba da definiše kriterijume za njihov izbor u skladu sa tač. 194 do 198 ovih smjernica, daredovno procjenjuje rezultate rada angažovanih procjenjivača, kao i dadonosi odluku o tome sa kojima će nastaviti saradnju.

194. Kreditna institucija treba da obezbijedi da angažovani eksterni procjenjivači imaju odgovarajuće i važeće osiguranje od profesionalne odgovornosti.

195. Kreditna institucija treba da obezbijedi da svi angažovani eksterni kvalifikovani procjenjivači:

- 1) posjeduju stručno iskustvo i minimalni nivo koji ispunjava sve zahtjeve za sprovođenje procjena vrijednosti imovine, shodno važećim propisima;
- 2) posjeduju odgovarajuće tehničke vještine i iskustvo za izvršavanje zadatka;

- 3) poznaju sve zakone, propise i standarde u pogledu procjene vrijednosti imovine koji se odnose na procjenjivača i da mogu dokazati da su sposobni da ih se pridržavaju;
 - 4) posjeduju potrebno znanje o predmetu procjene vrijednosti, relevantnom tržištu imovine i svrsi procjene vrijednosti.
196. Angažovani eksterni procjenjivač treba da bude stručan za različita područja sektora imovine zavisno od politike odobravanja kredita kreditne institucije i lokaciji odobravanja kredita.
197. Kreditna institucija je dužna da, u cilju adekvatnog ublažavanja mogućnosti sukoba interesa, obezbijedi da svi interni ili eksterni procjenjivači koji sprovode procjenu vrijednosti određene imovine i njihovi najbliži srodnici ispunjavaju sljedeće zahtjeve:
- 1) nijesu uključeni u proces obrade kreditnog zahtjeva, odlučivanja o kreditu ili odobravanja kredita;
 - 2) ne rukovode se kreditnom sposobnošću dužnika, niti ona utiče na njih;
 - 3) ne postoji stvarni ili potencijalni, trenutni ili mogući, sukob interesa u pogledu rezultata procjene vrijednosti;
 - 4) nemaju nikakve interese u imovini koja je predmet procjene vrijednosti;
 - 5) nijesu ni u kakvoj vezi ni s kupcem ni s prodavcem imovine;
 - 6) mogu da dostave nepristrasan, jasan, transparentan i objektivan izvještaj o procjeni vrijednosti; i
 - 7) naknada koju prime nije povezana sa rezultatom procjene vrijednosti.
198. Kreditna institucija treba da obezbijedi adekvatno rotiranje procjenjivača, što znači da bi nakon dvije uzastopne pojedinačne procjene vrijednosti nepokretnosti koju sprovede isti procjenjivač trebalo da uslijedi rotiranje procjenjivača, odnosno treba da bude imenovan drugi interni procjenjivač ili drugi eksterni procjenjivač.

7.2. Učestalost procjene vrijednosti

199. Kreditna institucija, za prudencijalne potrebe, treba da ažurira procjene vrijednosti svih obezbijeđenih izloženosti u skladu sa zahtjevima iz člana 228 stav 3 i člana 230 tačka 3 Odluke o adekvatnosti kapitala kreditnih institucija.
200. Skupovi kolaterala koji podliježu redovnim pojedinačnim procjenama vrijednosti i reprocjenama vrijednosti treba da se ažuriraju kad se izloženost klasifikuje kao nekvalitetna i najmanje jednom godišnje sve dok je tako klasifikovana. Kad je riječ o kolateralu koji podliježe indeksiranju ili drugim sličnim metodama, kreditne institucije treba da obezbijede da se indeksiranje ažurira minimalno jednom godišnje.
201. Za imovinu čija je ažurirana pojedinačna procjena vrijednosti sprovedena u posljednjih 12 mjeseci (u skladu sa svim primjenjivim načelima i zahtjevima navedenim u ovom poglavlju), vrijednost imovine može se indeksirati do perioda preispitivanja obezvrjeđenja vrijednosti odnosno izloženosti.
202. Kreditna institucija treba da sprovodi učestalije praćenje ako tržište podliježe znatnim negativnim promjenama i/ili ako postoje naznake za znatni pad vrijednosti pojedinačnog kolaterala.
203. Kreditna institucija treba da, u svojim politikama i procedurama za procjenu vrijednosti kolaterala, definiše kriterijume kako bi utvrdila da li je došlo do značajnog pada vrijednosti kolaterala. Kad je moguće, ovo treba da uključi kvantitativne pragove za sve vrste kolaterala, na osnovu utvrđenih empirijskih dokaza i relevantnog kvalitativnog iskustva kreditne institucije, imajući na umu relevantne faktore kao što su kretanja cijena na tržištu ili mišljenje nezavisnih procjenjivača.
204. Kreditna institucija treba da raspolaže adekvatnim procesima i sistemima za označavanje zastarjelih procjena vrijednosti i pokretanje izrade elaborata za reprocjenu.

7.3. Metodologija procjene vrijednosti

7.3.1. Opšti zahtjevi

205. Kreditna institucija treba da definiše metode procjene vrijednosti kolaterala za sve vrste kolaterala, pri čemu bi ti metodi trebalo da budu adekvatni i primjereni predmetnoj vrsti kolaterala.
206. Kolateral u obliku nepokretnosti treba da se vrednuje na osnovu tržišne vrijednosti, kako je navedeno u članu 249 Odluke o adekvatnosti kapitala kreditne institucije.
207. Pokretna imovina treba da se vrednuje na osnovu tržišne vrijednosti.
208. Kreditna institucija, u slučaju pokretne imovine, treba da blagovremeno procjenjuje likvidnost imovine u skladu sa zahtjevima iz člana 218 stav 8 Odluke o adekvatnosti kapitala kreditne institucije. Ako postoji značajna volatilnost tržišnih cijena, kreditna institucija treba da dokaže da je vrijednost kolaterala dovoljno konzervativna.
209. Kreditna institucija treba da, za pokretnu imovinu, u skladu sa zahtjevima iz člana 230 Odluke o adekvatnosti kapitala kreditne institucije, u razumnom roku sprovede dovoljnu pravnu ocjenu kojom se potvrđuje mogućnost naplate kolaterala, uključujući procjenu zakonskog prava na izvršenje i unovčenje kolaterala u slučaju neizmirenja obaveza.
210. Kreditna institucija ne treba da primjenjuje procjene koje se zasnivaju isključivo na diskontovanom trošku zamjene (troškovnoj metodi). Kada je riječ o imovini sa ciljem stvaranja dobiti, može se primijeniti uporedna metoda ili diskontovanje novčanog toka.
211. Kolateral u obliku imovine treba da se vrednuje u skladu sa važećim međunarodnim, evropskim i nacionalnim standardima.

7.3.2. Očekivani budući novčani tokovi

212. Kreditna institucija treba da procijeni diskontovani novčani tok sa dužnom pažnjom i u skladu sa važećim računovodstvenim standardima.
213. Kreditna institucija, prilikom obračuna diskontovanog novčanog toka, treba da uzme u obzir sljedeće slučajeve:

- 1) operativni novčani tok dužnika nastavlja se i može se upotrijebiti za plaćanje finansijskog duga, a kolateral se može realizovati do mjere u kojoj to ne utiče na operativni novčani tok; i
 - 2) operativni novčani tok dužnika prekida se i kolateral se realizuje.
- 214.** Ako se procjena zasniva na pretpostavci da će se operativni novčani tok dužnika nastaviti, uključujući novčani tok ostvaren iz kolaterala, potrebne su ažurirane i pouzdane informacije o novčanom toku.
- 215.** Ako se procjena zasniva na pretpostavci da će doći do prekida operativnog novčanog toka dužnika, prihodi od buduće prodaje, odnosno realizacije kolaterala treba da se prilagode kako bi se uzeli u obzir odgovarajući troškovi likvidacije i faktor umanjenja tržišne cijene.
- 216.** Osim prethodno navedenih troškova likvidacije, na ažuriranu procjenu vrijednosti treba, prema potrebi, primijeniti i faktor umanjenja tržišne cijene kako je opisano u nastavku ovih smjernica.
- 217.** Cijena imovine u trenutku likvidacije treba da uključuje trenutne i očekivane uslove na tržištu.
- 218.** Potrebno je uključiti i pretpostavke u pogledu trenutka prodaje vezano za raspolaganje imovinom pod hipotekom, na osnovu praksi prinudne naplate dugova i iskustava iz sudskih postupaka sprovedenih na državnom nivou te empirijskih dokaza, a potrebno ih je i na odgovarajući način retroaktivno testirati. Pretpostavke treba da uključuju sve operativne troškove ili kapitalna ulaganja koji će se realizovati prije trenutka prodaje.
- 219.** Realizacija kolaterala može da uključuje strategiju likvidacije uz saglasnost i bez saglasnosti (prinudna likvidacija).
- 220.** Faktor umanjenja cijene sa aspekta troška likvidacije treba da odrazi način realizacije kolaterala, odnosno da li je kolateral realizovan uz saglasnost ili prinudno.
- 221.** Faktor umanjenja tržišne cijene treba da odražava likvidnost tržišta i strategiju likvidacije. Ne treba da odražava uslove prodaje po vrlo niskim cijenama, osim ako očekivana strategija likvidacije zapravo uključuje takvu prodaju.
- 222.** Kreditna institucija treba da primjenjuje odgovarajuće faktore umanjenja tržišnih cijena za potrebe MSFI 9, za obračun regulatornog kapitala i za potrebe sprovođenja kontrole rizika. Faktor umanjenja tržišne cijene može biti blizu nule samo u slučaju vrlo likvidnih tipova kolaterala koji nisu u poteškoćama i na njih ne utiču značajni rizici korelacije.
- 223.** Kreditna institucija treba da razvija sopstvene pretpostavke o trošku likvidacije i faktorima umanjenja tržišnih cijena na osnovu utvrđenih empirijskih dokaza. Ako nijesu dostupni dovoljni empirijski dokazi, pretpostavke o faktorima umanjenja treba da se zasnivaju u najmanju ruku na likvidnosti imovine, proteklom vremenu i kvalitetu/starosti procjene vrijednosti.
- 224.** Kreditna institucija koja je suočena sa tržištem nelikvidne imovine tako da je samo mali broj nekretnina prodat ili se istorija prodaja smatra nedovoljnom, treba da primjenjuje konzervativnije faktore umanjenja tržišnih cijena.

7.4. Dodatni zahtjevi vezani za procjenu novčanog toka na osnovu likvidacije kolaterala u obliku nepokretnosti

- 225.** Kreditna institucija, prilikom procjene novčanog toka na osnovu likvidacije kolaterala u obliku nepokretnosti, treba da se služi adekvatnim i realnim pretpostavkama. Osim toga, kreditna institucija treba da obrati pažnju na zahtjeve za vrednovanjem novčanog toka u skladu sa MSFI 13 o mjerenju fer vrijednosti.
- 226.** Kreditna institucija treba da poštuje sljedeće zahtjeve:
- 1) mora da utvrdi pretpostavljeni rok naplate uzimajući u obzir trenutne i očekivane tržišne uslove i odgovarajući važeći pravni okvir u pogledu naplate iz nepokretnosti pod hipotekom;
 - 2) mora da obezbijedi da se cijene nekretnina korišćene za utvrđivanje procijenjene tržišne vrijednosti nepokretnosti u trenutku likvidacije ne zasnivaju na makroekonomskim predviđanjima/pretpostavkama koje su optimističnije od predviđanja relevantnih tijela i organizacija kao što su Međunarodni monetarni fond (MMF) i Evropski sistem centralnih banaka / Evropski odbor za sistemske rizike, odnosno da ne koristi pretpostavke poboljšanja trenutnih tržišnih uslova;
 - 3) mora da obezbijedi da se ne podrazumijeva povećanje nivoa prihoda od nepokretnosti u poređenju sa trenutnim nivoom, osim ako je takvo povećanje predviđeno ugovorom. Takođe, trenutni prihodi od nepokretnosti treba da se prilagode prilikom obračuna novčanog toka kako bi se odrazili očekivani ekonomski uslovi. Kreditna institucija treba da razmotri da li je adekvatno projektovati konstantne prihode u uslovima recesije kad se povećava broj ponuđenih nepokretnosti i/ili smanjuje tražnja za prometom na tržištu nepokretnosti, što dovodi do smanjenja prihoda;
 - 4) strategija držanja nije primjerena kada je riječ o nepokretnostima. Strategija držanja definisana je kao vrednovanje imovine na nivou iznad tržišne vrijednosti pod pretpostavkom da će se imovina prodati nakon oporavka tržišta.
- 227.** Prilikom korišćenja vrijednosti kolaterala za procjenu nadoknadivog iznosa izloženosti, treba da se dokumentuje najmanje sljedeće:
- 1) na koji način je vrijednost kolaterala utvrđena, uključujući upotrebu procjena vrijednosti, pretpostavki pri vrednovanju i izračunu;
 - 2) argumente za prilagođavanje procjene vrijednosti, ako postoje;
 - 3) utvrđivanje troškova prodaje, ako je to primjenljivo;
 - 4) predviđeni rok naplate; i
 - 5) stručne kvalifikacije i nezavisnost procjenjivača.
- 228.** Ako se za procjenu nadoknadivog iznosa izloženosti koristi utvrđena tržišna cijena, treba dokumentovati i iznos, izvor i datum utvrđene tržišne cijene.
- 229.** Kreditna institucija treba da potkrijepi primijenjene pretpostavke prilikom procjene nadoknadivog iznosa tako da Centralnoj banci na zahtjev dostavi pojedinosti o tržišnoj vrijednosti imovine, faktoru umanjenja tržišne cijene, uključenim pravnim troškovima i troškovima prodaje, kao i primijenjeni rok naplate.

230. Kreditna institucija treba da u potpunosti opravda svoje pretpostavke, kvalitativno i kvantitativno, da objasni razloge svojih očekivanja, uzimajući u obzir buduća i trenutna iskustva.

7.5. Retroaktivno testiranje

231. Kreditna institucija treba da kvalitetnim retroaktivnim testiranjem pokaže da su pretpostavke koje su primijenjene prilikom procjene nadoknadivog iznosa bile adekvatne i zasnovane na stečenom iskustvu. U tom kontekstu kreditna institucija treba da redovno retroaktivno testira svoje istorijske procjene vrijednosti (posljednja procjena vrijednosti prije klasifikacije izloženosti kao nekvalitetne) u odnosu na svoju istoriju prodaje (neto prodajna cijena kolaterala).

232. Kreditna institucija, u zavisnosti od svoje veličine i poslovnog modela, treba da u postupku retroaktivnog testiranja vrši razlikovanje prema vrsti kolaterala, modelu/pristupu procjene vrijednosti, vrsti prodaje (dobrovoljna/prinudna) i regiji. Rezultati retroaktivnog testiranja treba da se koriste za utvrđivanje korektivnih faktora za procjene vrijednosti kolaterala za izloženosti koje su ostale u bilansu.

233. Alternativno, kreditna institucija koja koristi napredni pristup zasnovan na internim rejting-sistemima (A-IRB) može prilikom utvrđivanja korektivnih faktora za obezbijeđene izloženosti da koristi gubitak zbog nastanka statusa neizmirenja obaveza (LGD).

7.6. Zahtjevi za informacione baze podataka u pogledu kolaterala

234. Kreditna institucija treba da raspolaže bazama podataka o transakcijama kako bi se omogućila pravilna procjena, praćenje i kontrola kreditnog rizika, odgovor na zahtjeve rukovodstva i Centralne banke, pružanje informacija u periodičnim izvještajima, kao i druge blagovremene i sveobuhvatne dokumentacije. Konkretno, baze podataka treba da budu usklađene sa sljedećim zahtjevima:

- 1) dovoljna dubina i obim kako bi obuhvatile sve značajne faktore rizika;
- 2) tačnost, cjelovitost, pouzdanost i blagovremenost podataka;
- 3) dosljednost: treba da se zasnivaju na zajedničkim izvorima informacija i jedinstvenim definicijama pojmova korišćenih za kontrolu kreditnog rizika;
- 4) mogućnost praćenja, kako bi se mogao utvrditi izvor informacija.

235. Baze podataka treba da uključuju sve relevantne informacije o nepokretnostima i drugim vrstama kolaterala za kreditne izloženosti kreditnih institucija, kao i o povezanostima između kolaterala i određenih kreditnih izloženosti.

7.7. Procjena vrijednosti stečene aktive (engl. *foreclosed assets*)

236. Kreditna institucija treba ozbiljno da razmotri klasifikaciju stečene aktive (imovine) kao dugotrajne imovine koja je namijenjena prodaji u skladu sa MSFI 5. Takav računovodstveni tretman daje prednost naplati iz kolaterala jer se podrazumijeva da je imovina trenutno raspoloživa za prodaju u postojećem stanju (MSFI 5.7), da bi organ upravljanja trebalo da odobri pojedinačni plan za prodaju imovine u kratkom roku (obično jedna godina) i da treba primjenjivati politiku aktivne prodaje (MSFI 5.8).

237. Primljena stečena imovina treba da se vrednuje na osnovu nižeg od sljedećih iznosa:

- 1) knjigovodstvene vrijednosti finansijske imovine, pri čemu se stečena imovina ili imovina primljena u svrhu plaćanja duga smatra kolateralom;
- 2) fer vrijednosti preuzete imovine umanjene za troškove prodaje.

238. Ako fer vrijednost nije utvrđena pozivanjem na aktivno tržište, već se zasniva na određenoj tehnici vrednovanja (drugi ili treći nivo), potrebno je sprovesti određena prilagođavanja, naročito kao rezultat dva faktora:

- 1) stanje ili lokacija imovine. Rizik i neizvjesnost u pogledu imovine treba da se uključe u procjenu fer vrijednosti;
- 2) obim ili nivo aktivnosti na tržištima na kojima se ulazni podaci posmatraju. U obračun prilagođavanja treba uključiti prethodno iskustvo kreditne institucije kada je riječ o realizacijama konkretnih kolaterala i razlika između iznosa utvrđenih primjenom tehnike vrednovanja i konačnih iznosa dobijenih realizacijom kolaterala. Pretpostavke primijenjene radi mjerenja prilagođavanja fer vrijednosti treba da budu dokumentovane i dostupne Centralnoj banci na njen zahtjev. Može se razmotriti primjena faktora umanjenja za nelikvidnost.

239. Ako je imovina koju je kreditna institucija stekla još u izgradnji i donese se odluka o završetku gradnje prije prodaje imovine, potrebno je dokazati prednosti takve strategije, a trošak ne bi smio biti veći od fer vrijednosti umanjene za troškove završetka i prodaje imovine, uzimajući u obzir primjenu odgovarajućeg faktora umanjenja za nelikvidnost kako je prethodno opisano.

240. Kreditna institucija je dužna da, za stečenu aktivu (imovinu) koja je premašila prosječno vrijeme držanja za sličnu imovinu za koju su uspostavljene politike aktivne prodaje, preispita primijenjeni faktor umanjenja za nelikvidnost koji je upotrijebljen u prethodno opisanom postupku vrednovanja i da ga poveća u skladu sa navedenim. U tim okolnostima kreditna institucija treba da se suzdrži od priznavanja prihoda od ukidanja postojećih akumuliranih umanjenja vrijednosti imovine jer držanje te imovine u bilansu dokazuje da kreditna institucija ne može da proda imovinu po uvećanoj vrijednosti.

241. Učestalost procjene vrijednosti stečene imovine i primjenjivi postupci treba da budu u skladu sa postupkom upravljanja nepokretnostima kako je utvrđeno u djelovima 7.1.2. i 7.2 ovih smjernica.

Dio A: Primjeri kriterijuma za grupisanje nekvalitetnih kredita za *retail*

1. Fizičko ili pravno lice:
 - a) *retail* dužnici;

- b) samostalni preduzetnik;
 - c) malo privredno društvo ili poslovno udruženje;
 - d) MSP (preklapa se sa privrednim društvima).
2. Vremenska kategorija/dani kašnjenja (engl. DPD) neplaćenih dospjelih obaveza (što je veći nivo neplaćenih dospjelih obaveza, to je uži raspon mogućih rješenja):
- a) neplaćene dospjele obaveze u ranoj fazi (> 1 DPD i ≤ 90 DPD);
 - b) neplaćene dospjele obaveze u kasnoj fazi (> 90 DPD i ≤ 180 DPD);
 - c) izloženosti u organizacionoj jedinici za naplatu duga (> 180 DPD, uključujući i sudske postupke (dužnici u pogledu kojih se vode ili su u toku pravni postupci)).
3. Ponovo restrukturirani predmeti (restrukturirani krediti sa neplaćenim dospjelim obavezama koji upućuju na probleme u vezi sa plaćanjem i/ili na neuspjeh ponuđenog rješenja za restrukturiranje):
- a) broj prethodnih postupaka restrukturiranja.
4. Stanje izloženosti:
- a) visoka vrijednost;
 - b) niska vrijednost;
 - c) višestruke izloženosti.
5. Nivo rizika (na osnovu procjene kreditne institucije/rejting - ocjene na osnovu podataka o ponašanju/internih podataka o ponašanju/istoriji transakcija/kreditnog rejtinga). Veća je vjerovatnoća da će klijenti sa boljom istorijom plaćanja pozitivno odgovoriti na ponude restrukturiranja:
- a) vrlo visok;
 - b) visok;
 - c) srednji;
 - d) nizak.
6. Na osnovu ponašanja dužnika:
- a) sezonska plaćanja;
 - b) spreman za saradnju ili nespreman za saradnju.
7. Namjena kreditne linije (prema proizvodu):
- a) kredit za rješavanje stambenog pitanja;
 - b) kredit za drugu stambenu nepokretnost/kuću za odmor;
 - c) kredit za ulaganje u nepokretnosti/kredit za kupovinu radi davanja u najam – izdavanja (engl. buy-to-let);
 - d) lični kredit;
 - e) prekoračenje po računu (overdraft);
 - f) imovina data u zajam,
 - g) kreditna kartica;
 - h) kredit samostalnog preduzetnika, mikropreduzeća ili MSP-a:
 - za potrebe uspostavljanja poslovanja (poslovni prostor, infrastruktura ili mašine, obnavljanje),
 - radni kapital.
8. Valuta kredita.
9. Kamatna stopa kredita (razmotriti smanjenje kamatne stope za kredite sa visokom kamatnom stopom, ukoliko je to moguće).
10. Karakteristike dužnika (godine starosti i zdravstveno stanje dužnika, vrsta i istorija zaposlenja, mogućnosti zapošljavanja, profesionalne vještine, grana privrede).
11. Zemlja boravišta/osnivanja:
- a) rezidenti,
 - b) nerezidenti.
12. Lokacija odnosnog kolaterala:
- a) ruralna ili gradska,
 - b) prvorazredna lokacija, centar grada, okolina grada, itd..
13. Vrsta odnosnog kolaterala:
- a) zemljište:
 - građevinsko zemljište;
 - poljoprivredno zemljište;
 - b) zgrada:
 - stambeni prostor;
 - poslovni prostor;

– fabrika.

14. Na osnovu odnosa vrijednosti kredita i imovine (LTV):
 - a) za kredite niskog LTV odnosa prednost se može dati prodaji predmetnog kolaterala, za razliku od kredita s visokim LTV odnosom.
15. Slučajevi posebnih poteškoća (npr. zdravstveni problemi, rastajanje, razvod).
16. Procjena kreditne sposobnosti dužnika:
 - a) da li ima kapacitet za otplatu kredita ili ne;
 - b) prihodi umanjeni za rashode, odnosno realne troškove života, u odnosu na ratu kredita.

Dio B: Referentne vrijednosti (benčmarci) za praćenje nekvalitetnih kredita

B.1. Pokazatelji nekvalitetnih kredita

1. Nivo i tokovi nekvalitetnih kredita:

- nekvalitetni krediti/ukupni krediti;
- nekvalitetne izloženosti + stečena aktiva + kvalitetne restrukturirane izloženosti/ukupna izloženost + stečena aktiva;
- kvartalno kretanje nekvalitetnih kredita (+/-)/ukupni nekvalitetni krediti;
- kvartalno kretanje nekvalitetnih izloženosti (+/-)/ukupne nekvalitetne izloženosti;
- migracija kvalitetnih kredita u nekvalitetne kredite na kvartalnom nivou;
- migracija kvalitetnih restrukturiranih kredita u nekvalitetne kredite na kvartalnom nivou;
- migracija nekvalitetnih kredita u kvalitetne kredite na kvartalnom nivou;
- migracija nekvalitetnih kredita u kvalitetne restrukturirane kredite na kvartalnom nivou;
- migracija kvalitetnih restrukturiranih izloženosti u kvalitetne kredite na kvartalnom nivou;
- migracija kvalitetnih kredita u kvalitetne restrukturirane kredite na kvartalnom nivou.

2. Obevrjeđenja:

- kvartalno povećanje iznosa obevrjeđenja i rezervacija za gubitke;
- kvartalni nivo ukidanja iznosa obevrjeđenja;
- kvartalna promjena iznosa obevrjeđenja i rezervacija za gubitke (+/-)/ukupni nekvalitetni krediti;
- akumulirani iznos obevrjeđenja i rezervacije/ukupni nekvalitetni krediti;
- prema grupama nekvalitetnih kredita (npr. broj godina proteklih od klasifikacije u nekvalitetne kredite, obezbijedeći/neobezbijedeći nekvalitetni krediti).

3. Obračun gubitka:

- ukupni gubitak zbog sprovođenja aktivnosti restrukturiranja;
- ukupni gubitak u odnosu na obračun.

B.2. Aktivnosti naplate

1. Aktivnosti zaposlenih:

- broj angažmana dužnika u kvartalnom periodu u odnosu na plan;
- broj angažmana dužnika koji su doveli do sporazuma o restrukturiranju;
- broj angažmana dužnika koji su doveli do naplate gotovine.

2. Naplata gotovine

- kvartalna naplata gotovine iz nekvalitetnih kredita/ukupni nekvalitetni krediti;
- kvartalna naplata gotovine iz kamata na nekvalitetne kredite/ukupni nekvalitetni krediti;
- kvartalna naplata gotovine iz provizija i naknada na nekvalitetne kredite/ukupni nekvalitetni krediti;
- kvartalna naplata gotovine iz likvidacija u vezi sa nepokretnostima, kao procenat ukupnih nekvalitetnih kredita;
- kvartalna naplata gotovine iz likvidacija kolaterala koji nijesu povezani sa imovinom, kao procenat ukupnih nekvalitetnih kredita;
- kvartalna naplata gotovine iz prodaje nekvalitetnih kredita, kao procenat ukupnih nekvalitetnih kredita;
- kvartalna naplata gotovine iz nekvalitetnih kredita, kao procenat ukupnih nekvalitetnih kredita.

B.3. Aktivnosti restrukturiranja

1. Otpis duga:

- kvartalni otpis duga;
- kvartalni otpis duga/individualno procijenjeni iznosi obevrjeđenja i rezervacije;
- kvartalni otpis duga/ukupni nekvalitetni krediti.

2. Računovodstveni otpisi

- kvartalni računovodstveni otpisi (potpuni ili djelimični);
- kvartalni računovodstveni otpisi (potpuni ili djelimični)/pojedinačno procijenjeni iznos obezvrjeđenja i rezervacija za gubitke;
- kvartalni računovodstveni otpisi (potpuni ili djelimični)/ukupni nekvalitetni krediti.

3. Aktivnost restrukturiranja

- iznos nekvalitetnih kredita koje se nalaze u postupku restrukturiranja;
- iznos nedavno dogovorenih rješenja restrukturiranja prema karakteristikama (npr. odlaganja plaćanja > 12 mjeseci);
- iznos kredita koji se nalaze u postupku restrukturiranja/ukupni nekvalitetni krediti;
- iznos kvalitetnih izloženosti koje se nalaze u postupku restrukturiranja;
- kvartalni nekvalitetni restrukturirani krediti/ukupni nekvalitetni krediti;
- ukupni nekvalitetni restrukturirani krediti/ukupni nekvalitetni krediti;
- iznos nekvalitetnih restrukturiranih izloženosti koje su suočene sa finansijskim problemima.

4. Stopa ponovnog nastanka statusa neizmirenja obaveza:

- stopa oporavka;
- stopa naplate u gotovini;
- stopa ponovnog nastanka statusa neizmirenja obaveza za nekvalitetne restrukturirane izloženosti;
- stopa ponovnog nastanka statusa neizmirenja obaveza za kvalitetne restrukturirane izloženosti.

5. Zamjena duga za imovinu

- kvartalne zamjene duga za kapital, kao procenat ukupnih nekvalitetnih kredita;
- kvartalne zamjene duga za imovinu, kao procenat ukupnih nekvalitetnih kredita.

6. Pravne radnje

- iznos i broj kredita za koje se trenutno sprovode određene pravne radnje;
- iznos i broj kolaterala koji su nedavno stečeni;
- kvartalni iznos i broj kredita za koje se tek sprovode određene pravne radnje;
- kvartalni iznos i broj kredita za koje se završavaju pravne radnje;
- prosječno trajanje nedavno zaključenih pravnih postupaka;
- prosječni iznosi naplaćeni iz nedavno zaključenih pravnih postupaka (uključujući ukupne troškove);
- stopa gubitka za kredite koji izlaze iz pravnih postupaka.

B.4. Stavke dobiti i gubitka koje proizlaze iz nekvalitetnih kredita

1. Kamate iz nekvalitetnih kredita

- prihod od kamata na nekvalitetne kredite priznati u bilansu uspjeha;
- procenat stvarno naplaćenih prihoda od kamata po nekvalitetnim kreditima.

Dio C: Drugi pokazatelji za praćenje nekvalitetnih kredita

C.1. Informacije o dužniku iz eksternih izvora

1. Eksterni izvori

- povećanje duga i kolaterala u drugim kreditnim institucijama;
- klasifikacija u dospjela nenaplaćena potraživanja ili druga nekvalitetna klasifikacija u drugim kreditnim institucijama;
- neizmirenje obaveza davaoca garancije (jemstva);
- pravni postupci;
- stečaj;
- promjene u strukturi društva (npr. spajanje, smanjenje kapitala);
- dodijeljeni eksterni rejting i njegovo kretanje;
- druge negativne informacije u pogledu velikih dužnika/ugovornih strana dužnika/dobavljača.

C.2. Informacije o dužniku iz internih izvora

1. Privredna društva:

- negativno kretanje internog rejtinga;
- neplaćena potraživanja prinudnom naplatom putem mjenice/neplaćene mjenice;
- značajne promjene profila likvidnosti;
- obaveze (finansijski leveridž) (npr. kapital / ukupne obaveze < 5 % ili < 10 %);
- broj dana kašnjenja;

- broj mjeseci bez prekoračenja / premašivanja prekoračenja;
- dobit prije poreza / prihodi (npr. odnos < -1 %)
- kontinuirani gubici;
- kontinuirano prekomjerno diskontovanje komercijalnih zapisa;
- negativna sopstvena sredstva (gubitak iznad visine kapitala);
- kašnjenje u plaćanju dobavljačima;
- pad prometa;
- smanjenje kreditnih linija povezanih sa potraživanjima od kupaca (npr. godišnje razlike, prosjek od 3 mjeseca / prosjek od 1 godine);
- neočekivana smanjenja neiskorišćenih kreditnih linija (npr. neiskorišćeni iznos/ukupna kreditna linija).

2. Fizička lica:

- negativno kretanje bihevioralne ocjene;
- negativno kretanje vjerovatnoće nastanka statusa neizmirenja obaveza (PD-a) i/ili internog rejtinga;
- anuitet stambenog kredita $> x$ stanja na računu dužnika;
- dani kašnjenja stambenog (ili hipotekarnog) i potrošačkog kredita;
- smanjenje stanja na računu dužnika > 95 % u posljednjih šest mjeseci;
- prosječno ukupno stanje na računu dužnika $< 0,05$ % ukupnog stanja na računu dužnika;
- restrukturiranje;
- odnosne istorijske stope gubitka;
- smanjenje zarade u toku posljednja tri mjeseca;
- nezaposlenost;
- dospjele neplaćene obaveze u ranoj fazi (npr. dospjele 5 – 30 dana, zavisno od vrste portfolija / dužnika);
- smanjenje bankovnih prenosa na tekućim računima;
- povećanje anuiteta kredita iznad procenta plate;
- broj mjeseci bez prekoračenja dozvoljenog prekoračenja.

C.3. Informacije o portfoliju

1. Klasifikacija portfolija:

- klasifikacija po veličini i nivou koncentracije;
- glavnih x (npr. 10) grupa povezanih lica i povezani pokazatelji rizika;
- klasifikacija po kategoriji imovine;
- razvrstavanje po industriji, sektoru, vrsti kolaterala, državi, ročnosti itd.

2. Parametri rizika:

- kretanje PD/LGD (vjerovatnoće nastanka statusa neizmirenja obaveza (PD-a) / gubitaka zbog nastanka statusa neispunjavanja neizmirenja obaveza (LGD-a) (ukupno i po portfoliju);
- predviđanja i projekcije PD/LGD;
- ukupni očekivani gubici (EL);
- izloženosti u statusu neizmirenja obaveza.

3. Iznos obezvrjeđenja i rezervacija za gubitke:

- iznosi i kretanje iznosa obezvrjeđenja i rezervacija za gubitke (ukupno i po portfoliju);
- nivo i kretanja značajnih iznosa obezvrjeđenja i rezervacija na individualnom nivou.

4. Nekvalitetni krediti/status restrukturiranja/prinudna naplata

- nivo nekvalitetnih kredita po kategorijama (> 90 dana kašnjenja, iznos obezvrjeđenja i rezervacija za gubitke itd.);
- nivo restrukturiranja i grupisanje izloženosti (restrukturiranje, naplata, prinudna naplata, druge izmjene, produženje roka otplate, više od 90 dana kašnjenja, iznos obezvrjeđenja i rezervacija za kreditne gubitke);
- stečena imovina u odnosu na ukupnu izloženost;
- pokazatelj nekvalitetnih kredita bez stečene imovine;
- pokazatelj nekvalitetnih kredita sa stečenom imovinom;
- pokrivenost nekvalitetnih kredita (iznosima obezvrjeđenja i rezervacijama za gubitke, kolateralom, garancijama i drugim jemstvima).

C.4. Specifična vrsta dužnika/sektor

1. Pravne radnje:

- iznos i broj kreditnih izloženosti za koje se trenutno sprovode neke pravne radnje;
- iznos i broj imovine koja je nedavno stečena;
- kvartalni iznos i broj kreditnih izloženosti za koje se tek počinju sprovoditi neke pravne radnje;
- kvartalni iznos i broj kreditnih izloženosti za koje su sprovedene pravne radnje;
- prosječno trajanje nedavno zaključenih pravnih postupaka;

- prosječni iznosi naplate iz nedavno zaključenih pravnih postupaka (uključujući ukupne troškove tih pravnih postupaka);
- stopa gubitka za kreditne izloženosti za koje se završavaju pravne radnje.

Dio D: Uobičajene politike povezane sa nekvalitetnim kreditima

Kreditna institucija treba da razvije, redovno revidira i prati poslovanje u skladu sa svojim politikama povezanim sa sistemom upravljanja nekvalitetnim kreditima.

Kreditna institucija treba da uspostavi sljedeće politike, uzimajući u obzir princip proporcionalnosti, u cilju sprovođenja strategije (uključujući njenu strategiju za nekvalitetne kredite i operativni plan, kada je to primjenljivo).

D.1. Politika upravljanja dospelim neplaćenim obavezama

Kreditna institucija treba da ovom politikom utvrdi operativni model nekvalitetnih kredita (vidjeti poglavlje 3.2 ovih smjernica), koji će uključivati najmanje sljedeće elemente:

- 1) strukturu i odgovornosti organizacione jedinice za naplatu nekvalitetnih kredita, sa jasno navedenim razlozima za prenos izloženosti u organizacionu jedinicu za naplatu i vezom sa klasifikacijom izloženosti (vidjeti poglavlje 3.2.3 ovih smjernica);
- 2) postupak koji treba da prate uključene funkcije, a koji podrazumijeva najmanje:
 - postupak i kriterijume prenosa koje treba pratiti za svaku fazu dospjelih neplaćenih obaveza, dospjele neplaćene obaveze u ranoj fazi (≤ 90 dana) i dospjele neplaćene obaveze u kasnoj fazi (> 90 dana);
 - postupak koji treba pratiti, ako je dužnik klasifikovan kao nespreman za saradnju i/ili je kreditni odnos neodrživ, kao i kriterijume za tako klasifikovanog dužnika;
 - komunikaciju sa dužnikom u svakom postupku, u skladu sa važećim propisom (npr. kodeks ponašanja);
 - alate i metode praćenja koje treba primjenjivati;
- 3) zahtjeve u pogledu ljudskih i tehničkih resursa;
- 4) izvještaje koje treba interno sastaviti za potrebe praćenja i redovno izvještavanje organa upravljanja.

D.2. Politika restrukturiranja

Kreditna institucija treba da politikom restrukturiranja (opisanoj u poglavlju 4.2.1 ovih smjernica) utvrdi najmanje sljedeće:

- 1) potrebnu finansijsku i nefinansijsku dokumentaciju koja se može zahtijevati i koju mogu dostaviti različite vrste dužnika, kako bi nadležni kreditni službenik mogao da dokaže sposobnost otplate glavnice i kamata;
- 2) minimalne ključne finansijske pokazatelje sposobnosti otplate i odnose, kako bi ih kreditni službenik mogao primijeniti, sa pojedinostima u pogledu portfolija/proizvoda/sektora, radi potpune procjene sposobnosti otplate dužnika; smjernice specifične za pojedine sektore povezane sa utvrđivanjem ključnih finansijskih pokazatelja i odnosa na sektorskoj osnovi (MSP-ovi i privredna društva);
- 3) postupak za utvrđivanje i sprovođenje najprikladnijeg rješenja restrukturiranja za dužnika:
 - za *retail* dužnika treba da se upotrebljava šema odlučivanja. Za klijente koji nisu retail dužnici, ako nije adekvatan pristup šeme odlučivanja, u politici treba da se navedu jasna uputstva za kreditnog službenika o procjeni adekvatnosti rješenja restrukturiranja;
 - u slučaju dužnika za kojeg se ne može pronaći rješenje (neodrživi kreditni odnos i/ili nespremni za saradnju), treba uspostaviti vremenski ograničen postupak i proceduru za prenos tih dužnika organizacionim jedinicama za naplatu nekvalitetnih kredita odgovornim za likvidaciju (prinudnu naplatu);
- 4) niz alata u okviru mjera restrukturiranja sa kratkoročnim i dugoročnim vremenskim okvirom, kako je navedeno u poglavlju 4 ovih smjernica;
- 5) jasna uputstva za kreditne službenike u pogledu zahtjeva za ponovno vrednovanje kolaterala, u skladu sa poglavljem 7 ovih smjernica;
- 6) postupak donošenja odluka, nivoe odobravanja i postupke za sve mjere restrukturiranja i iznose izloženosti;
- 7) postupak i proceduru za praćenje odobrenih rješenja restrukturiranja i uspješnosti dužnika nakon završetka procesa restrukturiranja, uključujući učestalost preispitivanja dužnika, definiciju ponovnog nastanka statusa neizmirenja obaveza, postupak ponovne procjene i zahtjeve za izvještavanje o ponovnom nastanku statusa neizmirenja obaveza;
- 8) politiku određivanja cijena za svaku mjeru restrukturiranja i vrstu dužnika.

D.3. Politika naplate/prinudne naplate duga

Organizacione jedinice za naplatu nekvalitetnih kredita, odgovorne za naplatu duga, treba da pravovremeno preduzimaju adekvatne mjere za efikasno smanjenje nekvalitetnih kredita u određenom vremenskom periodu. U politici naplate duga, u skladu sa strategijom za nekvalitetne kredite, treba pokriti najmanje:

- 1) raspon dostupnih mogućnosti za svaku vrstu kolaterala. Konkretno, treba razmotriti sljedeće (bilo kojim redoslijedom):
 - dobrovoljnu prodaju imovine (dužnik se ponovno angažuje i saglasan je da proda imovinu);
 - prinudnu prodaju imovine preko stečajnog upravnika/putem sudskog postupka (imovina ne ostaje u bilansu kreditne institucije);

- izvršenje nad imovinom (imovina se vodi u bilansu kreditne institucije);
 - naplatu duga (unutrašnju ili spoljnu),
 - zamjenu duga za imovinu ili kapital,
 - prodaju kredita/portfolija kredita trećoj strani.
- 2) postupak koji treba pratiti prilikom izbora adekvatne mogućnosti naplate i tima internih i eksternih stručnjaka, koji će se uključiti u donošenje odluke;
 - 3) mogućnosti naplate, kojima treba uzeti u obzir postojanje kolaterala, vrstu pravne dokumentacije, vrstu dužnika, lokalne tržišne uslove i makroekonomske projekcije, primjenljiv zakonodavni okvir, potencijalne istorijske stope naplate za svaku mogućnost u poređenju sa povezanim troškovima;
 - 4) jasnu definiciju dužnika nespremnih za saradnju ili linkove na povezane politike (koje uključuju takvu definiciju);
 - 5) jasno definisani postupak odobrenja za svaku fazu postupka naplate duga (za različite mogućnosti naplate dostupne kreditnoj instituciji);
 - 6) ulogu kontrole rizika i interne revizije u proceduri i postupku praćenja.

Kad je u pitanju likvidacija kolaterala u politici treba definisati sljedeće:

- 1) pristup procjeni vrijednosti koju treba pratiti u pogledu imovine (u skladu sa poglavljem 7.7 ovih smjernica), uključujući troškove likvidacije koje treba primijeniti. Troškovi likvidacije treba da budu u skladu sa zahtjevima iz poglavlja 7.4 ovih smjernica;
- 2) učestvovanje internih ili eksternih stručnjaka;
- 3) limite:
 - iznosa imovine koju kreditna institucija može priznavati u bilo kom trenutku, imajući u vidu ograničenja velikih izloženosti, koja su navedena u Zakonu o kreditnim institucijama, kao i rizik koncentracije u grani privrede, npr. u sektoru nekretnina,
 - iznosa preuzete ili imovine u postupku prinudne naplate koju kreditna institucija može steći u određenom roku.
- 4) postupak koji treba pratiti nakon preuzimanja ili sticanja imovine radi razvoja i sprovođenja strategije prodaje i uspostavljanja odjeljenja u kreditnoj instituciji odgovornog za upravljanje predmetnom imovinom (to se može definisati i u zasebnoj politici o stečenoj / preuzetoj imovini).

Kreditna institucija treba da razmotri saradnju sa drugim povjericima u slučaju dužnika sa nekvalitetnim kreditima koji imaju više povjerilaca, a obično je riječ o dužnicima koji su privredna društva. Stoga, kreditne institucije treba da uspostave jasan postupak za pregovaranje i saradnju sa drugim finansijskim institucijama (ili trećim stranama), u kojima je dužnik zadužen.

D.4. Politike u pogledu kolaterala

Kreditna institucija treba da, s obzirom na važnost smanjenja kreditnog rizika u postupcima restrukturiranja nekvalitetnih kredita, razvije jasne i dosljedne politike u pogledu kolaterala, uključujući politike za stečenu imovinu (aktivu). Te politike treba da u potpunosti obuhvataju upravljanje svim vrstama kolaterala, njihovu procjenu vrijednosti i izvještavanje o njima. Imajući u vidu složenost i specifičnost određenih vrsta kolaterala, kreditna institucija treba da traži pomoć spoljnjih stručnjaka pri sastavljanju i preispitivanju tih politika. Kreditna institucija treba da obezbijedi dosljedan pristup upravljanju i procjeni vrijednosti sličnih kolaterala u cijelom portfoliju, u skladu sa poglavljem VII ovih smjernica.

D.5. Politika praćenja nekvalitetnih kredita

Kreditna institucija treba da uspostavi posebnu politiku koja, između ostalog, sadrži sljedeće:

- 1) vrste mjera potrebnih za odgovor na različite vrste rezultata;
- 2) postupke za eskalaciju;
- 3) ključne elemente, učestalost i primaoce izvještaja;
- 4) kriterijume za prenos u nekvalitetne kredite/link na postupke u pogledu nekvalitetnih kredita.

D.6. Politika eksternalizacije za servisiranje nekvalitetnih kredita

Kreditna institucija treba da uspostavi posebnu politiku za eksternalizaciju usluga servisiranja nekvalitetnih kredita trećim stranama, ako je to primjenjivo. Ova politika treba da uključi procedure potrebne za izbor partnera za eksternalizaciju, potreban sadržaj pravnih ugovora i postupak donošenja odluka u pogledu sporazuma o eksternalizaciji, kao i praćenje tih sporazuma.

Dio E: Moguće mjere restrukturiranja

Mjere restrukturiranja koje kreditna institucija može da sprovede su:

- 1) Samo kamate;
- 2) Smanjena plaćanja;
- 3) Period odlaganja /moratorijum na plaćanje;
- 4) Neplaćene dospjele obaveze/kapitalizacija kamata;
- 5) Smanjenje kamatne stope;
- 6) Produženje roka dospjeća/trajanja;

- 7) Dodatni kolateral;
- 8) Prodaja na osnovu sporazuma/potpomognuta prodaja;
- 9) Reprogramirana otplata;
- 10) Konverzija valute;
- 11) Druge izmjene uslova/odredbi ugovora;
- 12) Refinansiranje/nove kreditne linije;
- 13) Konsolidacija duga; i
- 14) Oprost dijela duga ili cjelokupnog duga (trajni otpis).

E.1. Samo kamate

Tokom definisanog kratkoročnog perioda plaćaju se samo kamate na kreditne linije i ne otplaćuje se glavnica. Stoga, iznos glavnice ostaje nepromijenjen, pa se uslovi strukture otplate ponovno procjenjuju na kraju perioda plaćanja samo kamata, na osnovu procjene sposobnosti otplate.

Ovi mjeru treba smatrati održivom samo ako kreditna institucija može da dokaže (na osnovu realnih dokumentovanih finansijskih informacija) da su finansijski problemi sa kojima se suočava dužnik privremene prirode i da će nakon definisanog perioda plaćanja samo kamata dužnik moći otplaćivati kredit najmanje u mjeri u kojoj je to prethodno bio sposoban da čini.

Mjera ne bi trebalo da traje duže od 24 mjeseca, odnosno 12 mjeseci u slučaju izgradnje poslovnih nekretnina i finansiranja projekata.

Nakon završetka definisanog perioda za tu mjeru restrukturiranja, kreditna institucija treba ponovo da procijeni sposobnost dužnika da otplaćuje svoj dug, kako bi se moglo nastaviti sa izmijenjenim planom otplate (kojim može biti obuhvaćen element neplaćene glavnice tokom tog perioda u kom se plaćaju samo kamate).

U većini slučajeva ova mjera se nudi u kombinaciji sa drugim, dugoročnim mjerama, kako bi se nadoknadila trenutna plaćanja manjih iznosa (npr. produženje roka dospijeca).

E.2. Smanjena plaćanja

Smanjenje iznosa anuiteta (rate) tokom definisanog kratkoročnog perioda, kako bi se pomoglo dužniku koji je suočen sa problemima u novčanom toku prije nastavka otplate, na osnovu predviđene sposobnosti otplate. Iznos kamata i dalje treba platiti u potpunosti.

Ovi mjeru treba smatrati održivom samo ako kreditna institucija može da dokaže (na osnovu realnih dokumentovanih finansijskih informacija) da su finansijski problemi sa kojima se suočava dužnik privremene prirode i da će nakon definisanog perioda plaćanja smanjenih iznosa dužnik moći otplaćivati kredit najmanje u mjeri u kojoj je to prethodno bio sposoban da čini.

Ako je smanjenje plaćanja umjereno i ispunjeni su svi drugi prethodno navedeni uslovi, mjera bi se mogla primjenjivati duže od 24 mjeseca.

E.3. Period odlaganja/moratorijum na plaćanje

Sporazum, kojim se dužniku omogućava određeno odlaganje u pogledu otplate obaveza, obično u dijelu glavnice i kamata.

Mjera se smatra održivom ako su ispunjeni uslovi iz dijela E.1. stav 2 ovih smjernica.

E.4. Neplaćene dospjele obaveze/kapitalizacija kamata

Restrukturiranje neplaćenih dospelih obaveza i/ili neplaćenih obračunatih kamata dodavanjem tih neplaćenih iznosa neplaćenoj glavnici, za otplatu u okviru održivog reprogramiranog plana otplate.

Ovu mjeru treba odobriti/smatrati održivom samo ako je kreditna institucija potvrdila nivo prihoda/rashoda dužnika (na osnovu realnih dokumentovanih finansijskih informacija) i ako su predložene promjene otplate dovoljne da bi se dužniku omogućila izmijenjena otplata kredita na osnovu glavnice i kamata tokom izmijenjenog plana otplate i ako je kreditna institucija službeno tražila potvrdu da dužnik razumije i prihvata uslove kapitalizacije.

Kapitalizacija dospelih neplaćenih obaveza trebalo bi da se omogući samo u posebnim slučajevima u kojima nije moguća naplata prethodno dospelih neplaćenih obaveza ili dospelih plaćanja na osnovu ugovora, pa je kapitalizacija jedino realno dostupna mogućnost.

Kreditna institucija bi trebalo da generalno izbjegava nuđenje ove mjere dužniku više od jednom, a mjera bi trebalo da se primjenjuje samo na neplaćene dospjele obaveze koje ne premašuju unaprijed definisani iznos u odnosu na ukupnu glavnici (koju bi trebalo definisati u politici kreditne institucije koja se odnosi na restrukturiranje).

Kreditna institucija bi trebalo da procijeni procenat neplaćenih dospelih obaveza koje se kapitalizuju, u odnosu na otplatu glavnice i kamata, koji je adekvatan i prihvatljiv za dužnika.

E.5. Smanjenje kamatne stope

Trajno (ili privremeno) smanjenje kamatne stope (fiksne ili promjenljive) na primjerenu i održivu stopu.

Izloženosti sa visokim kamatnim stopama jedan su od glavnih uzroka finansijskih problema. Dio finansijskih problema dužnika može proisteci iz činjenice da su kamatne stope izuzetno visoke u poređenju sa prihodima dužnika ili iz činjenice da su promjene kamatne stope (za razliku od fiksne stope) dovele do toga da dužnik finansijska sredstva dobija uz izrazito visoke troškove, u poređenju sa preovladavajućim tržišnim uslovima. U takvim slučajevima se može razmotriti smanjenje kamatne stope.

Trebalo bi jasno naznačiti ako se pristupačnost može postići tek pri stopama ispod troška rizika ili ispod kamate na trošak finansiranja.

Ova mjera bi se mogla primjenjivati i kao kratkoročna mjera.

E.6. Produženje roka dospijea/trajanja

Produženje roka dospijea kredita (odnosno datuma posljednjeg anuiteta (rate) kredita, u skladu sa ugovorom), koje omogućava smanjenje iznosa anuiteta (rate) njihovim raspoređivanjem tokom dužeg vremenskog perioda.

Ako dužnik podliježe odredbama koje se tiču obavezne starosne granice za penzovanje, produženje roka bi trebalo smatrati održivim samo ako je kreditna institucija procijenila i može dokazati da dužnik može da svojom penzijom ili drugim legitimnim izvorima prihoda otplaćuje izmijenjene anuitete (rate) kredita na prihvatljivoj osnovi.

Produženje roka bi trebalo smatrati održivim samo ako je u skladu sa životnim vijekom postojećih kolaterala ili ako dođe do odgovarajuće zamjene postojećeg kolaterala.

E.7. Dodatni kolateral

Dodatne hipoteke na neopterećenu imovinu dobijaju se od dužnika kao dopunski kolateral kako bi se nadoknadila veća izloženost rizicima i kao dio postupka restrukturiranja.

Ova mjera nije održiva samostalna mjera restrukturiranja jer sama po sebi ne eliminiše prisutnost dospjelih neplaćenih obaveza po kreditu. Ovom mjerom se obično nastoje poboljšati ili ispraviti odredbe koje se tiču iznosa kredita i vrijednosti kolaterala (engl. LTV).

Dodatni kolateral može biti u različitim oblicima, kao što su novčani depozit, ustupanje potraživanja ili nova/dodatna hipoteka na nekretnini.

Kreditna institucija treba da oprezno priznaje hipoteku drugog i trećeg reda, kao i lična jemstva.

E.8. Prodaja na osnovu sporazuma/potpomognuta prodaja

Kreditna institucija i dužnik saglasni su sa dobrovoljnim raspolaganjem obezbijedene aktive u cilju djelimične ili potpune otplate duga.

Kreditna institucija treba da restrukturira mogući ostatak duga nakon potpomognute prodaje odgovarajućim planom otplate, u skladu sa ponovnom procjenom dužnikove sposobnosti otplate.

U slučaju mjera restrukturiranja koje mogu zahtijevati prodaju imovine na kraju vremenskog perioda, kreditna institucija treba da primijeni konzervativan pristup mogućem manjku preostalom nakon prodaje imovine i otkloniti ga što je prije moguće.

Za izloženosti koje se otplaćuju preuzimanjem kolaterala na unaprijed utvrđeni datum, preuzimanje nije mjera restrukturiranja, osim ako se ne izvrši prije tog unaprijed određenog datuma zbog finansijskih problema.

E.9. Reprogramirana otplata

Postojeći ugovoreni plan otplate prilagođava se novom održivom programu otplate na osnovu realne, trenutne i predviđene procjene novčanog toka dužnika.

Različite mogućnosti otplate mogu da uključuju:

- 1) djelimičnu otplatu: ako se plaćanjem zatvara dio izloženosti (npr. na osnovu prodaje imovine niže vrijednosti od neizmirenog iznosa). Ta mogućnost se primjenjuje radi značajnog smanjenja izloženosti riziku i kako bi se omogućio održiv program otplate preostalog (neizmirenog) iznosa. Prethodno pomenutoj mogućnosti treba dati prednost u odnosu na mogućnosti koje su navedene u nastavku: jednokratne otplate glavnice i povećanja otplate;
- 2) jednokratnu otplatu glavnice: kad se reprogramiranjem otplate obezbjeđuje otplata visokog iznosa glavnice na kasniji datum prije dospijea kredita. Ovu mogućnost treba koristiti/smatrati održivom samo u rijetkim situacijama i ako kreditna institucija može dokazati da će u budućnosti dužnik imati raspoloživ novčani tok za ispunjavanje uslova jednokratne otplate glavnice;
- 3) postupno povećanje otplate: kreditna institucija treba da rješenje, koje uključuje ovu mogućnost, smatra održivim samo ako može da obezbijedi i dokaže da postoji dobar razlog zbog kojeg se očekuje da će dužnik biti u mogućnosti da izmiri buduća povećanja iznosa otplate.

E.10. Konverzija valute

Valuta izloženosti usklađuje se sa valutom novčanog toka.

Kreditna institucija bi trebalo da dužnicima u potpunosti objasni kursne rizike i da ih uputi na osiguranje za konverziju valute.

E.11. Druge izmjene uslova/odredbi ugovora

Kreditna institucija oslobađa dužnika odredbi ili uslova koji su uključeni u ugovor o kreditu koji nisu prethodno navedeni.

E.12. Refinansiranje/nove kreditne linije

Obezbjedivanje novih načina finansiranja radi podrške naplati od dužnika koji se suočava sa poteškoćama.

Ova mjera obično nije održiva kao samostalna mjera restrukturiranja, već je treba kombinovati sa drugim mjerama restrukturiranja koje su usmjerene na postojeće neplaćene dospjele obaveze. Treba je primjenjivati samo u rijetkim slučajevima.

Mogu se odobriti nove kreditne linije koje mogu uključivati uspostavljanje dodatnog kolaterala. U slučaju sporazuma između kreditora, uvođenje posebnih ugovornih odredbi možda će biti potrebno radi kompenzacije dodatnog rizika koji snosi kreditna institucija.

Ova mjera mogla bi biti adekvatna za izloženosti prema privrednim društvima. Treba sprovesti detaljnu procjenu sposobnosti plaćanja dužnika, uključujući dovoljnu uključenost nezavisnih sektorskih stručnjaka koji će procijeniti održivost dostavljenih poslovnih planova i predviđanja novčanih tokova. Prethodno pomenutu mjeru treba smatrati održivom samo ako se procjenom kreditne sposobnosti utvrdi potpuna sposobnost plaćanja.

E.13. Konsolidacija duga

Povezivanje više izloženosti u jednu izloženost ili u ograničen skup izloženosti.

Ova mjera obično nije održiva samostalna mjera restrukturiranja, već je treba kombinovati sa drugim mjerama restrukturiranja koje su usmjerene na postojeće dospjele neplaćene obaveze.

Ova mjera je posebno korisna u situacijama u kojima se povezivanjem kolaterala i obezbijeđenog novčanog toka omogućava veća cjelokupna pokrivenost kolaterala za cjelokupni iznos duga (npr. tako da se odliv gotovine svede na najmanju moguću mjeru ili omogućavanjem preraspodjele viška novčanog toka među izloženostima).

E.14. Oprost dijela duga ili cjelokupnog duga (trajni otpis)

Kreditna institucija se odriče svog prava na zakonsku naplatu dijela duga ili punog iznosa duga od dužnika.

Ova mjera treba da se upotrebljava ako je kreditna institucija saglasna sa „smanjenim plaćanjem, kao punim i konačnim namirenjem“, pri čemu će kreditna institucija trajno otpisati (oprostiti) dužniku preostalo dugovanje ako dužnik plati smanjeni iznos preostale glavnice u dogovorenom roku.

Kreditna institucija treba da oprezno primjenjuje mogućnost otpisa duga jer ona može dovesti do rasta rizika i podstaći ciljano neizmirivanje obaveza. Stoga, kreditna institucija treba da definiše posebne politike i procedure u pogledu oprosta (trajnog otpisa), kako bi se obezbijedila primjena čvrstih mehanizama kontrole.